

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ
ENSTİTÜSÜ

ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ
ANABİLİM DALI

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)
LOZAN'DA BATI TRAKYA SORUNU

DANIŞMAN
Prof. Dr. Meral ALPAY

HAZIRLAYAN
Hikmet ÖKSÜZ

İSTANBUL 1992

T.C

ISTANBUL UNIVERSITESI

ATATURK ILKELERI VE INKILAP TARİHİ

ENSTITUSU

ATATURK ILKELERI VE INKILAP TARİHİ

ANABİLİM DALI

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

LOZAN'DA BATI TRAKYA SORUNU

DANISMAN

Prof. Dr. Neral ALPAY

HAZIRLAYAN

Hikmet OKSUZ

ISTANBUL 1992

LOZAN'DA BATI TRAKYA SORUNU

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	I
ÖZET.....	II

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİNİN KURULUŞUNDAN 19. YÜZYILA KADAR OSMANLI-RUM İLİŞKİLERİ.

1. Batı Trakya'nın Coğrafyası ve Etnik Yapısı.....	1
2. Türkler'in Rumeli'ye Yerleşmesi.....	2
3. İstanbul'un Fethinden Küçük Kaynarca Antlaşmasına Kadar (1453-1774) Osmanlı-Rum ilişkileri.....	3
3.1. Ruslar'ın Ortodokslar Üzerinde Etkinlik Kurama Çabası.....	4
4. 19. Yüzyılda Balkanlar'daki Siyasal Gelişmeler.....	5
4.1. Etniki Eterya Cemiyeti.....	5
4.1.1. Etniki Eterya'nın Etkinlikleri.....	6
4.1.2. Ruslar Arasında Ulusal Kıpırdanmalar.....	7
4.2. Mora İsyanı.....	8
4.3. Edirne Antlaşması ve Yunanistan Devletinin Kuruluşu.....	13

İKİNCİ BÖLÜM

19. YÜZYILDA OSMANLI DEVLETİ VE AZINLIKLAR

1. Tahrirat Fermanı ve Azınlıklarla İlgili Hükümler.....	17
2. Islahat Fermanı.....	20
3. Birinci Meşrutiyet.....	23

3.1. Kanun-u Esasi.....	25
3.2. Osmanlı-Rus Savaşı (1877-1878) ve Balkanlar'daki Nüfus Hareketi.....	26
4. İkinci Meşrutiyet.....	29

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ HÜKÜMETİ KURULUNCAYA KADAR BATI TRAKYA SORUNU

1. Balkan Savaşlarının Başlaması.....	32
1.1. Balkan Savaşları ve Batı Trakya.....	34
2. Batı Trakya Türk Cumhuriyeti.....	41
2.1. 1915-1920 Tarihleri Arasında Batı Trakya'daki Siyasi Oluşumlar.....	44
3. Mondros Ateşkes Antlaşması ve Sonrası Batı Trakya.....	47
3.1. Paris Barış Konferansı ve Yunanistan'ın Politikasındaki Gelişmeler.....	49
4. Misak-ı Milli ve Sonrası.....	54
4.1. Misak-ı Milli'de Batı Trakya Sorunu.....	54
4.2. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin Kuruluşu.....	56
4.3. Sevres Antlaşması ve Batı Trakya.....	60
4.4. Mudanya Ateşkes Antlaşması ve Sonuçları.....	61

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

LOZAN GÖRÜŞMELERİ VE BATI TRAKYA SORUNU

1. Lozan Görüşmelerinin Başlaması.....	65
--	----

1.1. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin Lozan'a Gidecek Olan Heyet'e Vermiş Olduğu Talimat.....	67
2. Lozan'da Azınlıklar ve Trakya Sınırı Konusunda Tarafların Görüşleri.....	68
2.1. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin Trakya Sınırı ve Batı Trakya Konusundaki Görüşü.....	68
2.2. Yunan Hükümeti'nin Batı Trakya Konusundaki Görüşü.....	72
2.3. İlgili Diğer Devletlerin Trakya Sınırı ve Batı Trakya Hakkındaki Görüşleri.....	75
2.4. İsmet Paşa'nın İleri Sürülen Görüşlere Cevabı....	77
3. Azınlıklarla İlgili Tartışmalar ve 30 Ocak 1923 Ta- rihli Azınlıkların Korunması İle İlgili Protokol..	86
4. Patrikhane Sorunu.....	95
5. Lozan Barış Görüşmelerinin Kesintiye Ugraması.....	97
6. Lozan Barış Antlaşmasının İmzalanması.....	100
7. Batı Trakya Sorununun Genel Bir Değerlendirilmesi.....	101

BESİNCİ BÖLÜM

LOZAN BARİŞ ANTLAŞMASINDAN GÜNÜMÜZE KADAR BATI TRAKYA

1. 1923-1938 Arası Türk-Yunan İlişkileri.....	107
1.1. Nüfus Mübadelesi Sorunu ve Çözümü.....	108
1.2. Türk-Yunan Dostluğunun Başlaması.....	113
1.3. Balkan Antantı.....	116
2. 1934-1974 Arası Türk-Yunan İlişkilerinde Batı Trakya.....	119

3. Günümüzde Batı Trakya ile ilgili Görüşler.....	123
SONUC.....	130
KAYNAKÇA.....	132

ÖNSÖZ

Bu çalışmayı hazırlamadan önce Batı Trakya'nın tarihsel geçmişi ve bu günkü durumu hakkında çok genel, hatta yüzeysel bilgilere sahiptim. Okuma aşamasında bilgilendikçe heyecanım ve öğrenme sevincim gelişti. Yazma aşamasında bir konunun coğrafyasını ve tarihini inceleyerek ortaya koymanın ne kadar zor ve önemli olduğunu öğrendim.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş aşamasında, II. Meşrutiyet döneminde kaybedilmiş bir toprak parçası üzerindeki Türklerin, insanlık ve azınlık haklarının kazanılması için Lozan'daki Türk Heyeti'nin gayretlerini yansıtabildiysem, kendimi başarılı sayacağım.

Böyle bir araştırmayı yaparak kendimi yetiştirme ve geliştirme imkanı veren İ.U.Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü'ne teşekkür ederim. Araştırmam sırasında gösterdiği yardım ve katkılarından dolayı da Prof.Dr. Meral ALPAY'a içten teşekkürlerimi sunarım.

Ayrıca tezimin bilgisayarla yazılması sırasındaki yardımları için arkadaşlarım Serap Tezcan ve Hasan Okhan Okumuş'a teşekkür ederim.

HİKMET ÖKSÜZ

Temmuz 1992

GİRİŞ

Adı "Lozan'da Batı Trakya Sorunu" olan bu yüksek lisans tezimin amacı, bu sorunun nasıl ve neden ortaya çıktığını bulmak ve Lozan Antlaşması imzalanınca nasıl bir çözüme ulaştırıldığıni saptamaktır.

Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra Türk-Yunan ilişkilerinde geri dönerek yeniden tartışılmak zorunluluğu duyulan üç önemli konu vardır:

1. Batı Trakya,
2. Ege Adaları'nın Silahlandırılması,
3. Kıbrıs Sorunu.

Bu konulardan hangisi gündeme gelirse gelsin bu üç konuda da Türk basınında hemen kıpırdanmalar başlamakta, kamuoyu her üç konuya da titizlikle sahip çıkmaya çalışmaktadır.

Her üç konunun birbirleriyle ilişkisini araştırmak daha kapsamlı bir çalışmanın ürünü olabilirdi. Onun için ben incelenmesi bana daha mümkün görünen Batı Trakya sorununu seçtim ve bu sorunun Lozan'da nasıl çözüldüğünü belirlemeye çalıştım.

Tez konumu objektif bilgilerle ve ayrıntılı olarak inceleyebilme için taslak planımı hazırladıktan sonra, kaynak toplama işine giriştim. Konuyla doğrudan ve dolaylı olarak ilgisi bulunan 60 civarında kitap ve makaleyi saptayıp inceledim.

Konuyu araştırırken en çok şu kitaplardan faydalandım: Fahir Armaoğlu, Siyasi Tarih (1729-1960), Ankara 1975, Ayyıldız Met. Baskın Ören, Türk-Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu, Ankara 1991, Bilgi Yay. Tevfik Biyıklıoğlu, Trakya'da Milli Mücadele, cilt I, Ankara 1987, TTK Yayınları.

Bu kaynaklar içerisinde en çok yararlandığım Tefvik Bıyıklıoğlu'nun " Trakya'da Millî Mücadele-I " adlı eseridir. Çünkü, 564 sayfalık bu eserde Batı Trakya konusu en derli toplu ve ayrıntılı bir şekilde ele alınıp incelenmiştir. Ayrıca Tefvik Bıyıklıoğlu Lozan görüşmeleri sırasında Türk Heyeti'nde bulunmuş bir askeri uzmandır. Dolayısıyla olayın gelişimini en yakından takip eden kişilerden biridir.

Araştırma metnim beş bölüme ayrılmıştır. Her bölüm kendi içinde bir bütün gibidir ama, kronolojiyi aksatmadan, oldukça kısa açıklamalarla tarihsel zemin oluşturulduktan sonra, esas sorun ele alınmaktadır.

Onun için ilk iki bölüm oldukça uzun bir zaman süresinin (1364-1913) Batı Trakya'ya ilişkin önemli siyasal ve askeri olaylarını vermekte, Osmanlı Devletinin yayılışını ve geri çekilişini göstermeye çalışmaktadır.

Özellikle ikinci bölümde, Batı'da meydana gelen gelişmeler karşısında Osmanlı İmparatorluğunun yönetiminde ortaya çıkan değişim ve gelişimleri ana hatlarıyla ele aldım.

Tanzimat, I. ve II. Meşrutiyet dönemlerinde ortaya çıkan fikir akımlarının-Osmanlılık, İslamcılık, Türkçülük gibi- ve siyasal oluşumların İmparatorluğun çöküşünü durduramadığını göstermeye çalıştım.

Üçüncü bölümde, Balkan Savaşlarından-Lozan Barış görüşmelerine kadar geçen dönemi ele aldım. Balkan Savaşlarıyla Osmanlı İmparatorluğunun Balkan hakimiyetinin nasıl sarsıldığını ve yıkılma sürecinin nasıl ortaya çıktığını göstermeye çalıştım.

I. Dünya Savaşının sonunda Osmanlı İmparatorluğu fiilen sona ermişti. I. Dünya Savaşının Galip Devletleri Osmanlı İmparatorluğunun topraklarını işgal edip Antlaşmalar dikte ettirme-

ge çalışırken, Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde Türk Ulusu " Misak-ı Milli " çerçevesinde bağımsızlık mücadelesine başlamış ve bunda da başarıya ulaşmıştır. Bu mücadele, Batılıların " Doğu Sorunu " dedikleri Türkleri Balkanlardan ve Anadolu'dan atmak politikasının doğru olmadığını kanıtlamıştır.

Dördüncü bölümde, Batı Trakya sorununun Lozan görüşmeleri sırasında nasıl gündeme geldiğini, Türk Heyetinin bu konudaki görüş ve isteklerini, Yunanistan'ın ve ilgili diğer devletlerin görüşlerini açıklamaya çalıştım.

Lozan görüşmeleri sırasında İngiliz Başdelegesi Lord Curzon ve Yunan Başdelegesi Venizelos, Batı Trakya sorununu gündem dışı tutmaya çalışmışlar ve halk oylamasını redetmişlerdir. Roman ve Yugoslav Delegeleri de onlara destek vermişlerdir.

Türk Heyeti'nin Batı Trakya sorunu konusunda sonuna kadar direndiğini ve o bölgede kalan Türkler'in azınlık haklarının antlaşmayla teminat altına alındığını göstermeye çalıştım.

Beşinci bölümde, Lozan sonrası Türk-Yunan ilişkileri içerisinde Batı Trakya konusunu kısaca ele aldım. Bu bölümde, "yerleşik halk " uyumsuzluğunun nedenlerini ve nasıl çözüldüğünü araştırarak, 1930-1954 tarihleri arasında Türk-Yunan ilişkilerinin nispeten iyi bir dönem geçirdiğini gördüm. Ancak 1954'te Kıbrıs sorununun gündeme gelmesi ile birlikte Türk-Yunan ilişkilerinin bozulduğunu, Yunanistan'ın Lozan Antlaşmasını ihlal ederek ve insan haklarını çiğneyerek Batı Trakya Türkleri üzerindeki ekonomik, dini, sosyal ve kültürel baskılarını ele aldım. Zaman zaman da Türkiye'deki Rumların durumlarını da bu sorunun paralelinde değerlendirdim.

Türkiye ile Yunanistan arasında Batı Trakya-Ege Adaları ve Kıbrıs'ın zaman zaman birbirlerinden bağımsız, zaman zaman birbirlerine bağlı olarak toprak ve insan sorunu olduklarının bilincine varmak, beni bu iki komşu ülke dostluğu için "Yurtta Sulh, Cihanda Sulh", ilkesiyle yeni çözüm yolları bulmaya yönlendirmektedir. Savaş ve çekişmelerle dolu bir geçmiş üzerine, barışa, aklı, hukuka kısaca doğru bilgiye dayalı bir gelecek kurulabileceğini Mustafa Kemal, devlet adamı olarak Venizelos'u Ankara'da karşıladığı zaman göstermiştir.

Bundan sonra bu konuda araştırma yapacak olanlara doğru ipuçları verebilirse, bu araştırma amacına ulaşmış sayılacaktır.

=====

OSMANLI DEVLETİNİN KURULUSUNDAN 19.YÜZYILA KADAR

OSMANLI-RUM İLİSKİLERİ

1.Batı Trakya'nın Coğrafyası ve Etnik Yapısı :

Adını, i.Ö. 2000-1200'lerde buraya gelmiş ve yerleşmiş olan Trak kabilelerinden alan Trakya Bölgesi ilk çağlardan beri doğuda Karadeniz, güneyde ise Marmara-Çanakkale Boğazı-Ege Denizi ile sınırlandığı kabul edilen bir toprak parçasıdır. Bölgenin kuzey ve batı sınırları tartışmaya açık olup en geniş biçimde yorumlayanlara göre kuzeyde Balkan Dağları, Batıda ise Struma Irmagına uzanmaktadır. İşte Batı Trakya, bu Trakya Bölgesinin günümüzde Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde kalan doğu bölümünün (Doğu Trakya) sona erdiği varsayılan Meriç(Evros) Irmagından, Batıda Mesta-Karasu(Nestos) Irmagına kadar olan ve Yunanistan toprakları içinde bulunan batı parçasıdır.

Toplam 8578 kilometrekarelik dar bir şerit halinde kıyı boyunca uzanan bölge üç ilden oluşmaktadır. En doğuda Evros(Merkezi: Dedeağaç), Ortada Rodop(Merkezi: Gümülcine) ve batıda Ksanthi(Merkezi:İskeçe). Rodop ilindeki toplam 114.545 nüfusun 75.000'i, Ksanthi ilindeki toplam 97.990 kişinin 27.000'i Müslüman-Türk azınlık mensubudur. Türk sınırına bitişik olan Evros ilindeki azınlık Türkiye'ye göç etmek zorunda kaldıklarından, burada çok az azınlık mensubu kalmıştır.(1)

1923 yılında Batı Trakya'nın nüfusu 191.699 olup, bunun 129.120'si Türk, 33.910'u Yunanlı, 26.266'sı Bulgar, 1.480 Yahudi ve 923'ü Ermeni idi.(2)

(1)Baskın Öran, Türk-Yunan ilişkilerinde Batı Trakya Sorunu, Ankara 1991,s.24.

(2)Fahir Armaoğlu, 20.yüzyıl Siyasi Tarihi, cilt II, Ankara 1991, s.271.

Batı Trakya sorununun 24 Temmuz 1923 Lozan Antlaşmasındaki yerini ve bu Antlaşmayla getirilen çözümün önemini kavrayabilmek için, bu bölgedeki siyasal gelişmelerin tarihçesine göz atmak gerekir kanısındayım.

2. Türklerin Rumeliye Yerleşmesi:

Türklerin Rumeliye yerleşmesi (3) ve önce Doğu Trakya'yı, sonra da Batı Trakya'yı ele geçirmeleri(4) 1364 yılında gerçekleşmiştir(5).

Balkan Yarımadasında(Rumeli'de) Anadolu'dan gelen Türk nüfusun sürekli ve düzenli bir şekilde yerleşip çoğalması XV. ve XVI. yüzyıllarda da sürmüştür.

Bu fetihler, göçler ve yerleşmeler sırasında büyük savaşların kayıtlara geçmemiş olmasına, çoğunlukla bu yörede o tarihlerde Katoliklerle ortodokslar arasındaki mezhep kavgaları sebep olarak gösterilmekte, Osmanlı'ların da öteki dinlere karşı saygılı siyaseti buna eklenmektedir(6).

Trakya'da duruma el konulmasıyla, bundan böyle kendine timar, sahibine sipahi adı verilen ikta sisteminin yeniden örgütlenmesi aynı zamana rastlar. Getirilen hükümler devletin üstün mülkiyet hakkını saklı tutar ve sipahi, topraktan alınan verginin genellikle ömür boyu zilyedi durumuna gelir. Bununla birlikte devlet kendini, gazilere ya da hiç olmazsa bunlar arasındaki en güçlülere, merkezden uzak tutuldukları sırada Trakya'da kendileri adına feth ettikleri toprak üzerinde tam mülkiyet hakkı tanımak zorunda sayar(7).

Bu çalışmalarla Balkanlar'da kök salan Türk hakimiyeti yaklaşık 550 sene devam edecektir.

(3)Yılmaz Öztuna, Rumeli'ni Kaybımız , İst. 1990, s.17.

(4)İ.Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, cilt I, Ank. 1982, s.164.

(5)Oran, a.g.e., s.27.

(6)Yaşar Yücel-Ali Sevim, Türkiye Tarihi-2, Ank.1990, s.32-34.

(7)Stefanos Yerasimos, Azgelişmişlik Sürecinde Türkiye, İst.1980, s.114.

3. İstanbul'un Fethinden Küçük Kaynarca Antlaşmasına

Kadar (1453-1774) Osmanlı-Rum ilişkileri:

Fatih Sultan Mehmet İstanbul'u aldığı anda tüm Bizanslıların günlük hayatlarını eskisi gibi sürdürebileceklerini ve dinlerinin icaplarını yerine getirmekte serbest olduklarını bildirdi ve boş bulunan Patriklik makamına kendi dinlerine ve geleneklerine uygun olarak bir patrik seçmelerini emretti. Şehirdeki Rum din adamları kendi törenlerine uygun olarak Georgios Scholarius'u "Gennadios" ünvanıyla patrik olarak seçtiler. Fatih Rum ortodokslarının dini şefi olarak Gennadios'u onaylayarak, onun kendisinden önceki patriklerin yetkilerine sahip olduğunu, ayrıca Rum davalarının eskisi gibi Ruhani mecliste görüşülebileceğini, bu hakların kendi destek ve güvencesi altında olduğunu belirtir bir ferman yayınladı. Havarıyon kilisesini de patriğe verdi(8).

Osmanlı Devletinin bu hesaplı siyaseti bir buçuk asırdan beri zaman zaman kiliselerin birleşmesi için Papa'ya yapılan müracaat kapısını tamamen kapamış ve aynı zamanda Galata'daki Cenevizlilerle Galata ahalisine de bir fermanla teminat verilmiş ve bu hareketi ile Osmanlı Hükümeti gerek Balkanlarda kendi idaresi altındaki ve gerek Mora, Sırbistan, Eflak ve Güney-Arnavutluk'taki Ortodoksları kendi idaresine bağlamıştır(9).

Fatih Sultan Mehmet, dinleri, örf-adet ve geleneklerini istedikleri gibi yaşama hürriyetini sadece Ortodoks Rumlara vermemişti. Bu tedbirlerden Musevi, Ermeni, Süryani vs. halk da faydalanıyordu(10).

(8) Gülnihal Bozkurt, Gayri Müslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu, Ank. 1989, s.12.

(9) İ. Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e., cilt II, s.6-7.

(10) Süleyman Kocabaş, Tarihte ve Günümüzde Türk-Yunan mücadelesi, İst. 1988, s.16-17.

Rumların Osmanlı İmparatorluğundaki statüleri o derece iyiydi ki, Arnold Toynbee'ye göre "Rumlar sanki Osmanlı İmparatorluğunun ortakları gibiydiler". Bağımsız dini hayat ve kurumları bağımsız mahkemeleri, bağımsız mahalli idareleri, bağımsız okulları ve Osmanlı ülkesinin kaymağını yiyen güçlü bir ticaret ve sanat hayatları vardı. Osmanlı yönetiminin bir kısmında onların elindeydi. Eflak ve Bogdan Voyvodalıklarına hep onlar atanırdı. Sonra, önemli bir kurum olan Dışişleri Bakanlığı Bizans Aristokratlarının devamı olan Fenerli Rum beyleriyle doluydu(11).

3.1. Rusların Ortodokslar Üzerinde Etkinlik Kurma Cabası:

Osmanlı İmparatorluğunun Avrupa üzerindeki hakimiyeti 1683 tarihinden (II. Viyana Kuşatması) sonra sarsılmaya başlar. 1699 Karlofça Antlaşması, Avrupa'da Türklüğün dışlanmasının ilk aşamasıdır. Hırvatistan, Slovenya, Macaristan, Transilvanya, Slovakya, Dalmaçya gibi Balkan ülkeleri ve Balkan Türklüğünü koruyan Orta Avrupa memleketleri, Osmanlı İmparatorluğunun elinden çıkar(12).

1770'li yıllara gelindiğinde Osmanlı Devleti büyük devlet olma vasfını yitirirken; hemen yanıbaşındaki Rusya ise büyük devletler safına giriyordu. Rusya, sıcak denizlere inebilmek için Balkanlarda yaşayan Ortodoksları kendi yaynına çekmeye çalışacaktır. Nitekim 1768-74 Osmanlı-Rus Savaşından sonra imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşmasında bu yolda epeyce mesafe de alacaktır.

Kaynarca Antlaşmasının en ağır maddesi Kırım'ın ayrılması olup bu istisna edilecek olursa, Osmanlı Hükümeti arazi itibarıyla çok kayba uğramamakla beraber Rus'ların Eflak ve Bogdan'a parmaklarını sokmaları ve istedikleri yerlerde konsolosluk açabilecekleri, Ortodoksların hamisi sıfatını takınmaları gibi maddeler çok acı neticeler vermiştir(13).

(11)Kocabaş, a.g.e., s.23.

(12)Öztuna, a.g.e., s.21.

(13)Uzunçarşılı, a.g.e., Cilt IV, I. Böl., s.425.

Bu acı neticelerin ilki 1774 Küçük Kaynarca Antlaşmasının 7. ve 14. maddeleridir. Çünkü bu maddeler, daha sonra 1856 Paris Konferansında Rus Çarı II. Aleksander'a Osmanlı Ortodoksları üzerinde hak idda etme yolunu açmıştır(14). Rusların 18. yüzyılda geniş hayalli Yunan programını hazırlama işine girişmesi de hep bu acı sonuçlardan sayılabilir(15).

4. 19. Yüzyılda Balkanlardaki Siyasal Gelişmeler:

Fransız ihtilali Milliyetçilik akımını bir fikir sistemi halinde ortaya çıkardığı halde, ihtilalden önce Osmanlı İmparatorluğundaki yabancı unsurlar arasında doğmaya başlamış olan milliyetçilik akımı, doğrudan doğruya yabancı devletlerin kışkırtmalarının sonucu olmuştur. Bu çerçevede 1768-74 Osmanlı-Rus savaşı sırasında, Baltıktan kalkan bir Rus donanmasının Akdeniz'e gelerek Mora halkını kışkırttığını hatırlatmak gerekir.

İkinci olarak, 1787-1792 arasında, bir yanda Rusya ve Avusturya ile öte yanda Osmanlı Devleti arasında yapılan savaştan önce, Rusya ve Avusturya'nın bir "Grek projesi" ile eski Bizans'ı tekrar canlandırmak istediklerini de hatırlatalım. Süphesiz bu kışkırtmaları sadece Yunanlılara yönelmemiş, aynı zamanda Sırbistan halkını da içine almıştır. Osmanlı Devletine karşı, Yunanlılardan önce, başkaldırma hareketine başvuranlar yine Sırlar olmuştur(16).

4.1. Etniki Eteryä Cemiyeti:

Rum isyanını hazırlayan Etniki Eteryä Cemiyeti 1814'de üç Yunanlı tüccar, Patnos adasından Emanuel İksanto, Vanardalı Nikola İskofu ve Yanya'lı Atnos Çekalof tarafından Odesa'da kuruldu(17). Bu dernek bir şubesini de 1818 yılında gizli olarak

(14)Bozkurt, a.g.e., s.36-37.

(15)Yusuf Akçura, Osmanlı Devletinin Dağılıma Devri, Ank. 1985, s.17

(16)Fahir Armaoğlu, Siyasi Tarih (1789-1960), Ank. 1975, s.96.

(17)Kocabaş, a.g.e., s.50.

açmıştı. 1819 yılında derneğin Petersburg ve Bükreş şubeleri de açılmış, ayrıca bütün Mora ve Ege Adalarına da yayılmıştı(18).

Doğu Roma-Bizans İmparatorlugunu yeniden canlandırmak için Odesa'da kurulan bu derneğin (Etniki Eteryaya) kurucuları başarılı olmak için iki nokta üzerinde titizlik gösteriyorlardı:

1- Böyle nazik bir sorunda ilk girişimlerin büyük bir dikkat ve itina istediği,

2- Yalnız üç tüccarın başkanlığında kurulan bu cemiyette, devlet kurma ve yönetmesine ait siyasal sorunların hallinin bekledikleri başarıyı sağlayamayacağı idi(19).

Etniki Eteryaya Derneğinin bütün bu faaliyetlerinden Rusya'nın haberi vardı. O kadar ki, Çar I. Aleksander'in yaveri Aleksander İpsilanti bu derneğin başına getirilmişti(20)

4.1.1. Etniki Eteryaya'nın Etkinlikleri:

Cemiyetin sloganı; Doğu Roma İmparatorlugunu yeniden canlandırmaktı. Bu gayeye ulaşabilmek için de yapılacak ilk iş, Osmanlı İmparatorluğu sınırları içindeki bütün Hıristiyanları silahlandırmak ve Rumlar arasında mücadele birlik ve beraberliğini kurmaktı(21). "Etniki Eteryaya, isyan çıkarmak ve davasını hedefe ulaştırmak uğrunda bir program hazırlamıştı"(22).

Etniki Eteryaya'nın Faaliyet Programı:

1. Yunan milletinin tam istiklalinin temini.
2. Batı Trakya ve Selanik'in Yunanistan'a ilhaki.
3. Ege Adalarının Yunanistan'a ilhaki.
4. 12 Adanın Yunanistan'a ilhaki.
5. Girit Adası'nın Yunanistan'a ilhaki.
6. Batı Anadolu'nun Yunanistan'a ilhaki.
7. Pontus-Rum Devletinin kurulması.
8. Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhaki.

(18)Armaoğlu, Siyasi Tarih, s.98.

(19)Hamdi Ertuna-Necati Ökse, Türk-Yunan ilişkileri ve Megalo İdea, s.20.

(20)Armaoğlu, Siyasi Tarih, s.99.

(21)Ertuna-Ökse, a.g.e., s.21.

(22)Kocabaş, a.g.e., s.53.

9. İmroz ve Bozcaada'nın Yunanistan'a ilhakı.

10. İstanbul'un işgal edilerek Doğu Roma İmparatorluğu'nun yeniden kurulması ve Megalo İdea'nın gerçekleştirilmesi" (23).

"18. asır sonlarına doğru, Yunan şair, müverrih ve muharirlerinin de Yunanistan'ı ve hatta Yunanlı saydıkları bütün eski Bizans İmparatorluğu memleketlerini Türkler'in elinden alıp, o eski imparatorluğu ihya etmek hayal ve emelleri ve bunları temin yolunda bir hayli faaliyetleri vardı. Bu geniş hayallli şair ve muharirler, Osmanlı saltanatının maddi hakimiyeti ve Rum Patrikliği'nin manevi nüfuzu altında bütün Ortodoksların bir dereceye kadar Rumlaşmış olduklarını bildiklerinden, sultan tebaası Ortodoksların cümlesinin hürriyet ve istiklalini hayal etmişlerdir. Hayallerinin gayesi, Türkler'i Avrupa'dan sürüp çıkarmak, Yunanlılaşmış Şarki Roma İmparatorluğunun Payitahtı (Başkent) Konstantiniye'yi (İstanbul) geri almak, Ayasofya'yı tekrar Hıristiyanlığın kadim mabedi haline getirmek, hasılı Hıristiyan ve Yunanlılaşmış Bizans İmparatorluğunu tekrar diriltmek idi... Bu büyük hayale onlar 'Büyük Fikir (Megalo İdea) diyorlardı" (24).

4.1.2. Rumlar Arasında Ulusal Kıpırdanmalar:

İstanbul'da yaşayan Fener'li Rumlar Montesquieu, Racine, Voltaire gibi Fransız yazar ve düşünürlerinden tercüme yapmakta, gençlerini Avrupa Üniversitelerine göndermekte, oradaki fikir hareketleri ve bilim adamlarıyla temas halinde bulunmaktaydılar. İstanbul Fenerlileri'nin bu çalışmalarının yanısıra Yunanistan ve Avrupa'daki Rumlar arasında da yeni akımlardan esinlenerek eserler veren Kozmos, Rigas, Korais gibi yazar, şair ve fikir adamları ortaya çıkmıştı (25).

(23) Ertuna-Ökse, a.g.e., s.22.

(24) Akçura, a.g.e., s.17-18.

(25) M. Murat Hatipoğlu, Türk-Yunan İlişkilerinin 101 yılı (1821-1922), Ank. 1988, s.5.

18. asır sonlarına doğru, Yunanlılar'ın fikir ve emellerini açıktan açığa ilk ifade edenlerden "maruf bir muharrir vardı: Adamantius Korais. Bu zat müstebit addettiği Osmanlı hükümet ve idaresine düşmandır. Rumları Osmanlı'ya mahkûmiyetten kurtarmaya çalışmayı kendine bir gaye eder; fakat bunun için siyasetten ziyade ilimle meşgul olur. Korais'den sonra aynı gayeye çalışan birisi de şair Rigas'dır. Rigas'ın hayal ettiği Yunanistan çok geniştir: Doğu sınırı Anadolu ortalarından, Kuzey sınırı Karadeniz'in kuzeyinden, yani Osmanlı İmparatorluğunun Kırım'ı kaybetmeden önceki 18. asır hudutlarından ve Karpat Dağları ile Tuna ve Sava nehirlerinden, Batı ve Güney sınırları ise Adriyatik ve Akdeniz'den geçiyordu. Rigas bu haritasına şehirlerin eski ve yeni isimlerini kaydettikten başka Yunan ve Bizans meşhur adamlarının, İmparatorlarının resimlerini ve sikkelerini de tersim ve hakketmişti. 12 büyük paftadan mürekkep bu harita 'Helenler ve Helensevenler için' ithafı ile tabolunmuştu. Bu harita çok geniş bir Helenizm emel ve hayallerinin remzi, adeta bir bayrağı idi. Yunanlılar'ca, belki yakın zamanlara kadar bu harita, eski Yunanistan haritası olmaktan ziyade müstakbel ve muhayyel bir büyük Yunanistan'ın siması sayılırdı"(26).

4.2. Mora İsyanı:

Etniki Eteryay, mali problemlerini çözümlemek amacıyla bünyesine- gerektiğinde zor kullanarak - öncelikle büyük tüccar ve armatörleri kaydediyor, ayrıca halk üzerinde daha etkili propaganda yapabilmek için papazları kullanıyordu. Böylece Rum olmayan diğer Hıristiyan Balkanlılarla birlikte Türk yönetimine karşı ortaklaşa ayaklanmak için, onların nüfuz sahibi kişilerini de kişikirtiyorlardı(27).

(26) Akçura, a.g.e., s.19-20.

(27) Hatipoğlu, a.g.e., s.10.

1815 Viyana kongresinde Avusturya ile İngiltere Osmanlı İmparatorluğunun toprak bütünlüğünün garanti altına alınmasını teklif ettikleri zaman, buna en fazla itiraz eden Rusya olmuştur. 1815'in Avrupa dengesinde Rusya birdenbire sivrilmıştır. İşte bu durum, yıllardan beri çeşitli kışkırtmaların altında bulunan Yunanlıları harekete geçirmek için uygun bir atmosfer yarattı. Yunanlılar, Rusya'nın desteği ile bağımsızlıklarını gerçekleştirebilmek için harekete geçmeğe karar verdiler ve hazırlıklara başladılar(28).Etniki Eteryay, faal çalışması sonucu 1821 yılında isyan çıkarmaya karar verdi(29). 1820 yazında Tepedelenli Ali Paşa'nın devlet kuvvetleriyle çatışmaya girmesi sonucunda (30) isyan hareketinin genel başkanı Aleksander Ipsilanti cemiyet üyelerinin muhalefetine rağmen Eflak ve Bogdan'da harekete geçilmesini uygun gördü. Bu suretle Rusya'nın yardımını sağlamayı ve isyan hareketine Romenler'le Sırp'lar'ı ve Bulgarlar'ı da katmayı düşünüyordu(31). Ancak, Ipsilanti'nin giriştiği bu isyan teşebbüsü sonuçsuz kaldı.Çünkü, Bogdan halkı Latin ırkından olduğu için, Rumlar'ın davasına hizmette kendileri için bir menfaat görmediler. Eflak ve Bogdan uzun bir süreden beri Fenerli Rumlar tarafından idare edildiği için Rumlar'ın kötü idaresinden de şikayetçiydiler. Bu sırada Romen liderlerinden Theodor Vladimiresco da Romen bağımsızlığı için ayaklanmıştı. Ipsilanti, Vladimiresco'nun kendisine katılmasını istemiş, o da kabul etmeyince, Vladimiresco'yu öldürtmüştü. Bunun sonucu olay, Bogdan halkının Ipsilanti'nin aleyhine dönmesine sebep oldu.

(28)Armaoglu, Siyasi Tarih, s.98.

(29)Kocabaş, a.g.e., s.54.

(30)Hatipoglu, a.g.e., s.17.

(31)E. Ziya Karal, Osmanlı Tarihi, Cilt V, Ank. 1983, s.112.

Bu şartlar altında Ipsilanti, Rusya'nın da desteğini elde edemeyince yalnız kaldı ve Osmanlı Devleti'nin Bogdan'a sevk ettiği kuvvetler karşısında kaçtı ve Avusturya'ya sığındı. Metternich kendisini hapsedti ve 1827 yılına kadar hapiste kaldı. 1828 yılında da öldü(32).

Bogdan'daki bu ayaklanma girişiminin hemen ardından Mora da-Patras şehri merkez olmak üzere-çok daha ciddi sonuçlar doğuracak olan yeni bir isyan başlatıldı. Mora'daki şartlar etnik bakımdan Eflak-Bogdan'a göre daha uygundu; böylece 6 Nisan 1821 günü Patras patriği Germanos'un önderliğinde Kalavrita'da başlayan ayaklanma kısa zamanda Rumeline ve adalara da sıçradı. Bu yayılmanın başına da, Aleksander Ipsilanti'nin kardeşlerinden Dimitrios Ipsilanti geçti ve 1821 Haziran'ında ayaklanmanın yönetimini ele aldı(33).

"Eflak-Bogdan ve Mora isyanları İstanbulda büyük heyecan uyandırdı"(34). Mora ayaklanması karşısında Osmanlı Devletinin hatalı bir hareketi Rusya'nın işe karışmasına sebep oldu. II. Mahmut, Mora ayaklanmasında İstanbul patriği Gregorius'un parmağı olduğunu öğrenince sinirlendi ve patriği resmi elbisesi ile Patrikhanenin önünde astırdı. Patriğin idamı bütün hristiyan dünyasının heyecana gelmesine sebep oldu(35).

Avrupa'da, önce kamuoyunda Yunanlılar lehine başlayan hava, daha sonra hükümet politikalarına sirayet etti(36).

II. Mahmut kesin sonuç elde etmek gayesiyle Mısır valisi Mehmet Ali Paşa'dan yardım istedi.

(32)Armaoglu, Siyasi Tarih, s.10.

(33)Hatipoglu, a.g.e., s.18.

(34)Karal, a.g.e., s.113.

(35)Armaoglu, Siyasi Tarih, s.100-101.

(36)Kocabaş, a.g.e., s.75.

Bunun üzerine Mehmet Ali Paşa, oğlu İbrahim Paşa'yı Mora'ya gönderdi. İbrahim Paşa'nın isyanı bastırmakta başarıya ulaştığı bir sırada Avrupalı büyüklerin işe karışmaları, meseleye yeni boyutlar kazandırdı. Bastırılmakta olan isyanlara ilk müdahale Rusya'dan geldi(37). Ancak, Rusya'nın Osmanlı devletine karşı tutumunun gittikçe sertleştiğini gören ve Yunan ayaklanmasının peşini bırakmayacağını anlayan İngiltere, Osmanlı devletine bir ültimatın vererek, askeri hareketin durdurulmasını istedi ve Osmanlı devleti de buna boyun eğmek zorunda kaldı. Böylece, İngiltere Yunanlıları kurtarmış ve dolayısıyla onları kendisine minnettar bırakmış oluyordu(38).

İngiltere'yi, Yunanlıları desteklemeye sevkeden en önemli faktör, Rusya faktörü olmuştur. Yunanlıları Ruslar'ın kullanımından çekip almak ve kendi emelleri uğrunda onlardan faydalanmak isteyen İngiltere, başlangıçta ikiyüzlü bir politika takip edecektir(39).

Mehmet Ali Paşa'nın Mora seferi İngiltere'nin hoşuna gitmedi. Mora ve Girit valiliği kendisine verilen Mehmet Ali Paşa'nın kuvvetli bir şekilde Doğu Akdenizde yerleşmesi İngilizlerin çıkarına uygun gelmiyordu. Doğu Akdenizde kuvvetli bir Mısır Paşası veya kuvvetli bir Rusya yerine zayıf bir Osmanlı devleti ve küçük bir Yunanistan, İngilizlerin işlerine daha çok yarayabilirdi. Bu düşünce ile Rusların Tuna asileri lehinde yapılmasını teklif ettikleri tedbirleri incelemeyi Londra Hükümeti kabul etti.

(37)Hatipoğlu, a.g.e., s.23.

(38)Armaoğlu, Siyasi Tarih, s.102.

(39)Kocabaş, a.g.e., s.77.

Ruslar ve İngilizler sözde İbrahim Paşa'nın Mora'da yaptığı zulümlere bir son vermek için Sen-Petersburg'da görüşmelere başladılar. Görüşmelerin sonunda imzaladıkları Sen-Petersburg protokolü (4 Nisan 1827) şu hükümleri taşıyordu:

" Yunanistan, Osmanlı İmparatorluguna vergi ile bağlı muhtar bir devlet haline getirilecek ve bütün Türkler Yunanistan'dan çıkartılacak ".

Bu protokol, bağımsız bir Yunanistan kurulması yolunda atılmış ilk adımdı.

Protokol Avusturya, Prusya ve Fransa'ya bildirildi. Avusturya reddetti. " Çünkü, bu işin gerçekleşmesi, milliyetçilik cereyanlarının zaferi ve Rusya'nın bir başarısı olacaktı. Prusya da Avusturya gibi yaptı "(40).

Böylelikle Avrupa'daki Metternich'ci ve milli ayaklanmaları derhal bastırmayı öngören "Müdahaleci Sistem", son gelişmelerin ışığında etkisini kaybetti(41).

Fransa, 1815'te kendisine karşı kurulmuş kutsal birliği parçalamak düşüncesiyle protokola katılmak niyetinde olduğunu bildirdi. Bunun üzerine Londra'da İngiltere, Rusya ve Fransa arasında görüşmelere başlanarak Londra Antlaşması imzalandı. (6 Temmuz 1827).

Bu antlaşmada, Osmanlı Devleti, Sen-Petersburg Antlaşmasını kabul ettiği takdirde, asilerle Babiali arasında bir mütareke yapılacağı ve bundan sonra Yunanistan devletinin kurulacağı, kabul etmediği takdirde protokolü imzalayan üç devlet Yunan asilerine yardım ettikten başka, Osmanlı hükümetini yola getirmek için onu baskı altında bulunduracakları yazılmış bulunuyordu(42).

(40) Karal, a.g.e., s.116-117.

(41) Hatipoglu, a.g.e., s.22.

(42) Karal, a.g.e., s.117.

Osmanlı devleti, Yunan meselesini kendi iç işi saymakta ısrar ettiğinden, bu antlaşmayı da reddetti. Bunun üzerine 20 Ekim 1827 günü İngiliz-Fransız-Rus donanmaları Navarin'de bulunan Osmanlı-Mısır donanmasına ateş açtılar. Osmanlı-Mısır donanması ağır kayıplara uğradı. Bu hareketin amacı, Osmanlı devletini mütarekeye zorlamaktı (43).

Navarin olayından sonra tazminat talebinde bulunan Osmanlı yönetimi ile üçlü devletlerin arası diplomatik yönden de açılmış ve adı geçen devletlerin elçileri İstanbul'u terk etmişlerdi. Kesilen ilişkilere rağmen İngiltere ve Fransa Türklerle yeniden çatışmaya girmek niyetinde değilken, Rusya 1828 Nisan'ında Osmanlı devletine harp ilan etti (44).

"Navarin olayını bir Haçlı Seferi olarak gören Osmanlı Devleti islamiyetin şerefini kurtarmak zorundaydı, lakin savaş yapacak durumda değildi. Çünkü 1826 da Yeniçeri Ocakı kaldırıldıktan sonra kurulan Asakir-i Mansure-i Muhammediye ancak yeni bir teşkilattı" (45).

Askeri bakımdan hiç de iyi durumda bulunmayan Osmanlı devleti ile Ruslar arasındaki savaş Rusya'nın üstünlüğüyle sonuçlandı. Mütareke istemek zorunda kalan Osmanlı Devleti ile, Edirne'yi de işgal etmiş olan Rusya arasında 2-14 Eylül 1829 tarihleri arasında barış görüşmeleri yapıldı ve 14 Eylül 1829 da Edirne Antlaşması imzalandı (46).

4.3. Edirne Antlaşması ve Yunanistan Devleti'nin Kurulması:

Edirne antlaşmasınının 7. maddesinde, Osmanlı devleti, 4 Nisan 1826 da Yunanistan probleminin çözülmesi hususunda İngiltere ile Rusya arasında imzalanmış olan Sen-Petersburg

(43)Armaoğlu, Siyasi Tarih, s. 104.

(44)Hatipoğlu, a.g.e., s.25.

(45)Armaoğlu, Siyasi Tarih, s.105.

(46)Hatipoğlu, a.g.e., s.25.

protokolünü tanımayı kabul edecektir.

Barişin ağırlık noktasını bağımsız bir Yunanistan devleti-
nin kurulması teşkil etmektedir.

"Bağımsız bir Yunan devletinin kuruluşu, Osmanlı imparator-
lugun dağılmasında bir başlangıç noktasıdır. Çünkü türlü milli-
yetlere bağlı topluluklardan kurulmuş olan Osmanlı imparatorlu-
gu halkı için Yunan krallığı bundan böyle bir örnek olacaktır"
(47).Edirne antlaşmasından 5 ay sonra, 3 Şubat 1830 tarihinde
İngiltere, Fransa ve Rusya arasında imzalanan yeni bir Londra
protokolü ile bağımsız Yunanistan'ın kurulduğu ilan edildi. Bu
protokol Yunanistan'ın devlet şeklini, sınırlarının ve bağım-
sızlığının milletlerarası seviyede belirlenmiş olması bakımın-
dan önem taşıyacaktır(48).

Böylece Etniki Eteryaya'nın faaliyet programının birinci
maddesi gerçekleşmiş oluyordu.

Büyük devletler, bu bağımsızlığı Mayıs 1832 de yapılacak
bir antlaşma ile Babiali'nin de tanımmasını sağlayacaklardır(49)
Bu antlaşma ile Yunanistan'ın kuzey sınırları Arta-Volo çizgi-
si olarak kabul edildi. Ayrıca, Yunan krallığının başına da
Bavyera kralı Louis'in oğlu Otto getirildi.

Otto 1862 yılına kadar hükümdarlık etti. Yunanlılar bu
kraldan hoşnut kalmadıkları için, Otto bu tarihte çıkan bir a-
yaklanma sonunda Yunan tahtından çekildi ve yerine Danimarka
kralı IX. Christian'ın oğlu George, I. George (Yorgi) ünvanı
ile Yunan tahtına geçirildi(50).

(47)Karal, a.g.e., s.121.

(48)Hatipoglu, a.g.e., s.25.

(49)Oran, a.g.e., s.58.

(50)Armaoglu, Siyasi Tarih, s.107.

Yunanistan'ın bağımsızlığına ilgi gösteren ilk ülke Rusya olur. Rus filozofunun 1770 yılında Ege Denizi'ne inmesiyle, Rusya'nın bu konuda giriştiği ilk girişimler başarısızlıkla sonuçlanırsa da 1774 yılında imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması bu ülkeye imparatorlukta ortodoks ahali üzerinde bir gözetim hakkı verir. Ancak 19. yüzyıl başlarında Avrupa burjuvazisi, ticareti bırakıp kendini sanayiye verdiği ve doğu kumpanyaları önemini yitirmeye başladığı zaman, kendi armatörleri ve Osmanlı imparatorluğu limanlarındaki ticaret evleriyle ellerinin altında yerine iyi oturmuş bir deniz ticareti ağına sahip olan Rum tüccarlara duyulan ilgi Avrupa çapında genelleşir. Rumların Avrupa'nın simsarı olmaları istenir ve bu kez Yunanistan bağımsızlığını kazanabilsin diye Osmanlı donanmasını yakanlar arasında İngilizler ve Fransızlar Ruslarla beraber olur(51).

Yunanistan'ın kurulması için çıkartılmış olan ayaklanmanın biri Avrupa, diğeri de Osmanlı imparatorluğu bakımından iki önemi vardır. Avrupa diplomasisi için bu olayın önemi, Metternich'in liderliğinde bulunan "Müdahale Sistemi"nin, Avrupa devletlerinin davranışları sebebiyle, Yunan ayaklanmasında uygulanmaması ve dolayısıyla bu sistemin önemli bir darbe yemesidir. Şüphesiz bunda, Osmanlı devletinin müslüman oluşu ve isyan eden ahalinin hıristiyanlığı büyük rol oynamıştır. 19. yüzyıl Avrupa diplomasisinde din unsurunun etkili bir rol oynaması, belki en belirli olarak Yunan ayaklanmasında görülmüştür.

Olayın diğeri bir bakımdan önemi de, Osmanlı imparatorluğunun parçalanmasında meydana çıkan yeni bir şekildir. Osmanlı imparatorluğu gerek 18. yüzyılda, gerek 19. yüzyılda yaptığı

(51)Yerasimos, a.g.e., s.327-328.

savaşlarda birtakım topraklar kaybetmiştir. Fakat 19. yüzyılda Osmanlı imparatorluğunun toprak kaybının özelliği, sınırları içinde bulunan hıristiyan ahalinin bağımsızlıklarını alıp Osmanlı imparatorlугundan ayrılmalarıdır.

Yunanistan'ın bağımsızlığının tanınması, Osmanlı imparatorluğunun bu şekilde parçalanmasında ilk adımı teşkil eder.

Osmanlı imparatorluğunun parçalanmasında ortaya çıkan bu yeni durumu özellikle iki sebebe bağlamak mümkündür. Bunlardan birincisi, Rusya'nın Osmanlı imparatorluğunu parçalama ve yıkma siyaseti. İkincisi ise 19. yüzyıl boyunca gelişen milliyetçilik akımıdır(52).

---

(52)Armaoglu, Siyasi Tarih, s.95-96.

II. BÖLÜM

19. YÜZYILDA OSMANLI DEVLETİ VE AZINLIKLAR

1. Tanzimat Fermanı ve Azınlıklarla İlgili Hükümler:

II. Mahmud'un ölümünden 5 ay sonra, 3 Kasım 1839 da müslüman olan ve olmayan hakların ileri gelenlerinin önünde yeni padişahın yayınlanan bildirisine Tanzimat Fermanı denmiştir(53) Padişah Abdülmecit, Hatt-ı onaylamaktan çekinmemiş ilerici yönünü ortaya koymuştur(54).

Mustafa Reşit Paşa, hem devleti kuvvetlendirmek için temel kurumlarda değişiklik yapmak, hem de batılı ülkelerin desteğini sağlamak amacıyla Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nu 3 Kasım 1839 da okudu. Böylece Osmanlı devletinde "Tanzimat" adı verilen yeni bir dönem başlıyordu(55).

Tanzimat sözcüğü "Nizam Verme " anlamına gelen "Tanzim" sözcüğünün çoğuludur(56).

Uç yüz yıldan beri her padişah tahta çıkınca bir hatt-ı hümayun ilan ederdi. Ne var ki, Gülhane'de okunan belge, daha önce ilan edilenlerden büyük bir nitelik farkı gösteriyordu. Fermanda devletin kuruluşundan bu yana şariat hükümlerine uymakla büyük gelişmelerin sağlandığı, ancak yüzelli yıldan beri şariata uyulmaması sonucunda devletin gücünü yitirdiği ve yoksul düşmeye başladığı açıklanmakla işe girilmiştir. Öyleyse devleti yeniden kalkındırmak ve iyi bir yönetim gerçekleştir- bilmek için yeni yasalar ortaya konmalıdır.

(53) Niyazi Berkes, Türkiye'de Çağdaşlaşma, İst. 1978, s.207.

(54) İlhan Akın, Türk Devrimi Tarihi, İst. 1989, s.19.

(55) Bozkurt, a.g.e., s.42.

(56) Berkes, a.g.e., s.207.

İşte yapılacak bu yasaların temeli; dayanağı, can güvenliği, ırzın, namusun ve malın korunması, vergi salmada, askere çağırma ve askerde tutma sürelerinde eşitlik olacaktır(57).

Böylece Osmanlı uyruklarının din farkı gözetilmeksizin kişi hakları, ceza, vergi hukuku alanında aynı hak ve güvencelerden yararlanacağı ilk kez pozitif hukuk kuralları saptandı. Bu madde ile Osmanlı hukukunda bir kez daha islam hukuku ilkelere ayrıldı. Çünkü yeni ilkeler aynı hukuk kurallarına tabi olmayı gerektirirdi ki bu, müslüman olan ve olmayanlara farklı hukuk uygulamasını getiren şer'i hukuka aykırı idi. Padişah bu fermanla yetkilerinin bir kısmını sınırlandırmasına da izin veriyordu.

İslam hukuk ve gelenekleriyle Osmanlı imparatorluğunun politikası ve uygulaması, devletin gayri müslim tebaası'na hoşgörü ve himaye sağlanmasında ve onlara kendi iç cemaat işlerinde büyük ölçüde özerklik verilmesinde uyuşuyordu(59).

Gülhane Hatt-ı prensiplerinin en güç yürütülecek karakterde olanı, islam ve hıristiyan tebaanın kanun önünde eşitlik manasına geleni idi, padişah ve sadrazam, fırsat buldukça, nutuklarıyla bu eşitliği belirtmeye çalıştılar(60).

"Şu halde hükümdar iradesi yerine şeriat ölçü olacaksa, müslümanlar için Tanzimat bildirisinde bir yenilik yoktur. Fakat müslüman olmayan halk için eşitlik nasıl sağlanacaktı? Devlet hükümet ile müslüman ve hıristiyan halk arası yasal ilişkiler bir anayasa belgesi ile kurallaştırılmamış olarak kaldığına

(57) Akın, a.g.e., s.19.

(58) Bozkurt, a.g.e., s.42.

(59) Bernard Lewis, Modern Türkiye'nin Doğuşu, Ank. 1984, s.107.

(60) Karal, Osmanlı Tarihi, cilt V, s.171.

göre tanzimatın asıl amacının yönetenle yönetilen arasındaki bağları kurmak olmaktan çok, hükümdarın mutlak yetkisinin, halk ya da onun temsilcileri karşısında değil, hükümet karşısında kısıtlanmış olduğu sonucu çıkar"(61).

Gülhane Hatt-ı Hümayunun'da önemli konular üzerinde durulduğu bir gerçektir. Özellikle "Emniyeti can ve mahfuziyeti ırz ve namus" kesin olarak ele alınmış, bunun gerçekleştirilmesi yürekten istenmiştir. Ne var ki, bu konuda gerekli güven tedbirleri alınamamıştı. Bir bakıma bunların gerçekleştirilmesi çabasına 1856 yılında açıklanan "Islahat Fermanı"nda rastlamaktayız(62).

1789 dan sonra Avrupada yayılan milliyetçilik akımı, Osmanlı devletinin "Millet" sistemi ile bağdaşmıyordu. Milliyetçilik ilkesi belli bir toprak parçası ve tek bir hukuk düzeni gerektiriyordu. Böylece bu akım Osmanlı devletinde doğal sonucu getirdi: "Milli devlet isteği". Osmanlı devlet adamları bu tehlikeyi gördüler. Milliyetçi akımları önlemenin onlara eşitlik sağlamakla mümkün olabileceğini düşündüler.

Osmanlı Devleti'nin eşitlik vaadiyle devlete bağlamaya çalıştığı bağımsızlık isteği ile dolu hıristiyan unsurlar, doğal olarak kendilerine tanınan haklarla yetinmediler ve Avrupa devletlerinden kendilerine yardım olunmasını istediler. Böylece Büyük devletlerin Doğu'daki politikalarının hareket noktasını zimmiler teşkil etti. Osmanlı Devletinin iç işlerine karışmak için bir bahane bulan bu devletler siyasal amaçlarını gerçekleştirmek için bu toplulukları Osmanlı Devleti üzerinde bir baskı aracı olarak kullandılar.

(61) Berkes, a.g.e., s.210.

(62) Akın, a.g.e., s.20.

Devletin yerel isyanları bastırma teşebbüsleri dış güçlerce hep kıyım olarak nitelendirildi. Rusya'nın kapitülasyonlara ya da anlaşmalara dayanarak bu toplulukları koruma hakkına sahip olduğunu idda etmesi, Osmanlı Devletini Kırım Savaşına soktu. Devletin bu müdahaleleri önlemek için çıkardığı Islahat fermanı ise, bu fermanın içeriğinin uygulanmadığı yolundaki sonu gelmez iç ve dış şikayetlere neden oldu(63).

2. Islahat Fermanı:

"Tanzimat bildirisinin vadettiği reformları gerçekleştirecek kanun ve nizamların yapılmamış, yapılanlarında uygulanmamakta olduğundan şikayetçi olan Batı Devletlerinin elçileri, Kırım Savaşının sona ermesiyle Paris'te toplanacak olan Barış Konferansında Rusya'nın Kaynarca Antlaşmasından beri elde ettiği bir hak iddiasıyla ortodoks hıristiyan milletler çıkarına isteklerde bulunmasını önleme amacıyla bu fermanın hazırlanmasını istemişlerdi. Sadrazam, Harciye Nazırı, Seyhülislam ile bu devletlerin elçilerinin katıldığı tartışmalar sonunda Tanzimat kurallarını tekrarlayan, açıklayan ve genişleten bir ferman olarak yayınlandı"(64).

Gerçekten de, özellikle müslüman olmayan vatandaşların haklarını artırmak ve korumak amacıyla açıklanan 1856 tarihli "Islahat Fermanı" nda , 1839 Gülhane Hatt-ı Hümayun'u ile tanıyan haklara değinilerek bunların gerçekleşmesi için gerekli tedbirlerin alınması zorunlulugundan söz açılmıştır(65).

(63)Bozkurt, a.g.e., s.40.

(64)Berkes, a.g.e., s.210-211.

(65)Akın, a.g.e., s.20.

1839 Gülhane Hatt-ı Hümayun'u ile tüm Osmanlı uyruklarının can, mal, ırz, konut dokunulmazlıkları güvence altına alınmıştı. Bundan farklı olarak, 1856 Islahat Fermanı sadece zimmilerin hukuki statülerinde, dini ve sosyal yaşamlarında değişiklik yapacak düzenlemeler içeriyordu(66). Bu ferman, 1839 fermanı gibi anayasa benzeri bir nitelik taşımaktan çok, ondaki vaatleri gerçekleştirmeğe yarayacak somut reformları sayar: Bütçe yapılması sağlanacak, banka kurulacak, karma mahkeme de kurulacaktı. Bunda şeriat'tan söz yoktur. Yalnız müslüman-hıristiyan eşitliği konusunda cizyenin kaldırılması, hıristiyanların askerlik ödevinin konması öngörülüyordu(67).

"Bir mezhebe bağlı olan zimmilerin sayıları ne olursa olsun mezheplerinin gereği olan ibadetlerini serbestçe icra etmeleri için lüzumlu tedbirler alınacaktı. Kimse din ve mezhebinin gereklerini yerine getirirken engellenmeyecek; aynı şekilde din ya da mezhebini icra için zorlanamayacaktı. Patriklik makamına getirilen kişi, ömrünün sonuna kadar bu makamda kalacaktı. Buna karşılık Patriğin sadece dini yetkileri olduğu belirtilerek dünyevi yetkileri elinden alınıyordu.

Zimmilere yüzyıllardır süren, Patriğin din ve dünyevi işlerdeki, bazen keyfilige kadar varan kesin otoritesinden sıyrılarak, kendi cemaatlerinin yönetimine katılma hakkı verilmişti.

Din ve mezhep ayrılığı yüzünden zimmileri aşağılayıcı deyimlerin resmi evraklarda yer alması ve halkın ya da memurların onlar hakkında utandırıcı ve kırıcı konuşmaları yasaklanmıştı.

(66)Bozkurt, a.g.e., s.55.

(67)Berkes, a.g.e., s.211.

Zımmilerin hangi milletten olurlarsa olsunlar devlet hizmetine alınacakları ve ehliyet ve kabiliyetlerine uygun memuriyetlerde çalıştırılacakları, askeri okullar dahil tüm okullara kabul edilecekleri, fakat eğitim programlarının ve öğretmenlerin denetim altında olacağı belirtildi"(68).

1839 ve 1856 Fermanları bir tepki, bir direnme sonunda ortaya çıkan belgeler değildir. Osmanlı Ülkesinde yaşayanlar, bu fermanlarda öne sürülen hakların kendilerine tanınması için herhangi bir mücadeleye girişmemişlerdir. Üzerinde önemle durulacak gerçek bir toplum hareketine imparatorluk içinde rastlanmaz. Bu yüzden Tanzimat fermanları doğrudan devlet başında bulunan hükümdarın istemiyle ortaya çıkmıştır. Ama hükümdarı bu fermanları yapmaya iten bazı nedenler vardır. İmparatorluğun gün geçtikçe sarsılması, hemen her kurumun en kısa süre içinde düzeltilmesi gerekliliği, bir de dış baskılar bunda rol oynamıştır. Dış baskı en çok müslüman olmayan azınlıkların hakkını korumakta duyurmuştur kendisini. Bu nedenler dışında Osmanlı ulusunun hükümdara etkili olduğu söylenemez(69).

Tepkiler:

Tanzimat ile başlayan eşitlik ilkesine dayalı bu yeni girişime hem müslümanlar hem de garimüslimlerden bazı gruplar tepki göstermişlerdir.

Gülhane Hatt-ı Hümayununun okunduğu gün Rum Patriği memnuniyetsizliğini belirtmişti. Rumlar zımmiler içinde en imtiyazlı sınıfı teşkil ediyorlardı. Tercümanlık, Eflak-Bogdan beyliği gibi işler için seçimler Rumlar arasından yapılıyordu. Böylece Rumlar bir ölçüde devlet idaresine katılıyorlardı.

(68)Bozkurt, a.g.e., s.56.

(69)Akın, a.g.e., s.20-21.

Rum patriği protokolde diğer cemaat liderlerinin önünde yer alıyordu. Patrik, ortodoksların müslümanlar ve zimmilerle eşit sayılarak, bu ayrıcalıklarını kaybetmelerine razı olamazdı. Kaldı ki, kaybedilen sadece Rumların ayrıcalıkları değildi. 1856 Fermanıyla Rum patriği ve cemaat şeflerinin ve diğer din adamlarının elinden cemaatlerin yönetimi hususundaki idari yetkiler alınarak laik kişilerinde katıldığı meclislere veriliyordu(70).

3. I.Meşrutiyet:

II. Mahmut'un ve ondan sonrakilerin reformları imparatorlukta okumuş, idealist ve tutkulu bir yeni idareci ve egemen elit yaratmıştı. Osmanlı hükümet ve toplumunun değişimi onlara yeni fırsatlar ve arzular vermişti; Avrupa eserlerinin çevirisi ve taklidi onların zihinlerini yeni fikir ve inançlarla doldurmuştu. Böylece, 19. yüzyılın II. yarısında, sultanın ve nazırlarının gittikçe artan baskısı onları usandırmaya, ve yerlerine mihlanmış kıdemli memurlar onların yükselme yolunu tıkamağa başladığı zaman, mücadele ve devrimin ideolojisinde de tekniginde de bilgiden yoksun değillerdi.

Mutlakiyete karşı Türk hürriyetçi hareketinin tarihine, 1859 tarihli Kuleli Vakaası diye bilinen olayla başlamak gelenek olmuştur. O yıl küçük bir tertipçi grup sultan Abdülmecid'in hal'ini ve gerekirse öldürülmesini planlamıştı. Suikast meydana çıkarıldı ve liderleri mahpus olarak Asya'ya sürüldü. Birçok Avrupalı yazarlar, bu suikasti meşruti ve parlamenter hükümetin kabul ettirilmesi için ilk teşebbüs olarak tanımlarlar.

(70)Bozkurt, a.g.e., s.63.

Fakat daha yeni araştırmalar, tertipçilerin kafasında böyle bir amaç ve programın bulunmadığını, bilakis Hıristiyanlara verilmiş bulunan tavizlere karşı olduklarını belirtir görünüyor (71).

Abdülaziz devrinde, Osmanlı tarihinde ilk defa olarak, bazı aydınların "Genç Osmanlılar" adı altında bir cemiyet teşkil ederek hükümet icraatını kontrol ve murakabe edecek bir idare sisteminin kurulması için siyasi faaliyetlerde bulunmaya başladıkları görülmektedir(72).

Hükümet faaliyetinin açık bir liberal eleştirisini ve bir meşruti reform programını Türkiye de ilk kez 1860'larda buluruz. Bu fikirler önce Sinasi, Nakım Kemal ve arkadaşlarının çevresinde gözükür ve zamanın gazetelerinde biraz ihtiyatlı bir şekilde ifade edilir(73). Bu dönemlerde Osmanlı İmparatorluğunun çöküşünü durdurabilmek için birçok fikir akımının ortaya çıktığını görmekteyiz. Birbirinden ayrı gibi gözükse ama bir ölçüde birbirine benzer kanallar içinde ortaya çıkan bu akımlar genellikle Türkçülük, İslamcılık, Osmanlılık diye üç ayrı ad altında toplanmıştır. Bu üç akımın içinden en güçlü gibi gözükene, sonraları "Genç Türkler" adıyla devam eden ve meşrutiye-
tin ilanını etkileyen Osmanlılık akımıdır. Padişahın yetkilerinin bir meclisle paylaşılması, anayasanın hazırlanması ve yürürlüğe konması, seçimlerle halkın yönetime katılması ve meclise temsilci gönderme gibi düşünceler hep bu akımın ilkeleridir (74).

(71)Lewis, a.g.e., s.149-150.

(72)Karal, a.g.e., cilt VII., s.300.

(73)Lewis, a.g.e., s.151.

(74)Akın, a.g.e., s.27

Aslında Osmanlılık kavramı 1856 tarihli Islahat Fermanında belirliyordu(75). Bu kavramın özü hangi dinden olursa olsun, hangi dili konuşursa konuşsun, Osmanlı imparatorluğu sınırları içerisinde yaşayan herkesi Osmanlılık şuuru (kimliği) etrafında toplamaktı.

3.1.Kanun-u Esasi:

Yukarıda bahsetmeye çalıştığım fikir akımlarının ve bu yöndeki çalışmalarım sonucunda padişah II. Abdülhamit Kanun-u Esasi'yi kabul etti ve meşruti sisteme geçildi.

Kanun-u Esasi, 23 Aralık 1876 da Bayazıt meydanında, eski ve yeni vükela, ulema ve askeri rical huzurunda törenle ilan edildi. Törden sonra saraya gidilerek padişaha teşekkür edildi. Aynı gün bu olay imparatorluğun her tarafına bildirilerek törenler yapılması, camilerle kiliselerde dua yapılması emre edildi. Bundan başka, o gün İstanbul'da Balkanlarda yapılacak Islahat'ı görüşmek için toplanmış bulunan devletlerarası konferansa da meşrutiyetin ilan edilmiş olduğu ve artık konferans çalışmalarına mahal bulunmadığı bildirildi; fakat konferans bunu ciddiye almadı(76).

Osmanlı Parlamentosu 19 Mart 1877 günü görkemli bir törenle açıldı. Ocak 1878 de II. Mebusan Meclisi açıldı. Bu dönemde Osmanlı-Rus savaşı devam ediyordu; 5 Mart 1878 tarihinde imzalanan Ayestefanos Antlaşmasından 20 gün önce Abdülhamit II parlamentoyu süresiz olarak kapatmıştı. Böylece II. Meşrutiyet'in başlangıcına kadar 30 yıl 5 ay ve 9 gün sürecek bir dönem parlamento artık kapalı kalacaktır(77).

(75)Berkes, a.g.e., s.211.

(76)Karal, a.g.e., cilt VIII., s.9.

(77)Akin, a.g.e., s.50-55.

"1876 Anayasası 12 kısım 119 maddeden oluşmaktaydı" (78). 1876 Anayasasının 8. maddesinde vatandaşlık ile ilgili bir hüküm vardı. "Osmanlı tabiiyetinde bulunan herkes hangi din ve mezhepten olursa olsun istisnasız Osmanlı tabir olunur". Böylece vatandaşlık kanununda yer alan, "Uyurklugu din kavramından soyutlama" ilkesi anayasal kural haline getirildi.

Böylece din, ırk, dil ayrımı gözetmeden herkes Osmanlı tabir olunarak yeni bir ulus yaratılmak istenmişti. Mithat Paşa zımmi şefleri ziyaret ederek (Rum, Ermeni patrikleri ve Hahambaşını) reformların gerçekleşmesinde gösterdikleri anlayış ve işbirliğinden ötürü teşekkür etti. Böyle bir ziyaret, Osmanlı tarihinde ilk kez gerçekleşiyordu (79).

Ancak bu çabalar istenilen neticeyi veremeyecektir. Çünkü 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşından sonra Osmanlı imparatorluğunun dağılma süreci hız kazanacak ve Balkan ulusları bir bir kopmaya başlayacaklardır.

3.2. Osmanlı-Rus Savaşı (1877-1878) ve Balkanlardaki

Nüfus Hareketi:

Tarihimizde "93 harbi" diye bilinen 1877-1878 Türk-Rus savaşı, son asır Osmanlı tarihinin dönüm noktalarından biridir. Yakın Çağ dünya tarihinde büyük askeri ve siyasi olaylarından sayılır (80).

"Osmanlı-Rus harbinin ağırlık noktasının Balkanlarda kurulacağına şüphe yoktu" (81).

(78) Akın, a.g.e., s.56.

(79) Bozkurt, a.g.e., s.83-84.

(80) Öztuna, a.g.e., s.22.

(81) Karal, a.g.e., cilt VIII., s.45.

İllik sulara inmek için asırlık siyasetin sabırla izleyen Rusya, 20 yıl önce yenildiği Osmanlı devletinden öd alma-ya hazırlanıyordu. Osmanlı devletinin 20 yıl önceki Kırım Savaşında olduğu gibi müttefikleri de yoktu(82).

Rusya'nın harb amaçlarına baktığımızda görünüşte, İstanbul Konferansında (1876) tesbit edilmiş olan tekliflerin Osmanlı devletine kabul ettirmek şeklindeydi. Gerçekte ise Balkanlarda, Slavlarla dolu eyaletleri Osmanlı hakimiyetinden koparmak ve onlar üzerinde kuracağı nüfuz ile İstanbul ve Boğazlara yaklaşmaktı. Diğer taraftan Anadolu'nun Kuzey-Dogusunda, Batum Limanını, Kars, Ardahan ve Erzurum'u ele geçirmek suretiyle bir taraftan Karadenizde kuvvetlenmek diğer taraftan da İskenderun yönünde bir yayılma imkanı sağlamaktı. Bu büyük planın gerçekleşmesi için Rusya, bir saldırma harbi yapmak zorunda idi. Böyle bir harpte de Balkan Slavlarının kendisine etkili yardımda bulunacaklarına ihtimal veriyordu(83).

Gerçekten de Rusya bu savaş sırasında Balkanlardaki Slavlardan da destek alarak İstanbul önlerine kadar, Doguda da Erzurum'a kadar ilerlemişti. Osmanlı devleti bu durum karşısında ateşkes teklif etti ve 5 Mart 1878 tarihinde Ayastefanos Antlaşmasını imzaladı.

29 madde olan bu antlaşma hükümlerine göre, Karadağ, Sırbistan ve Romanya'nın bağımsız devletler olması kabul ediliyordu ve bu devletlerin toprakları yeniden düzenlenerek genişletiliyordu. Bulgaristan, batılı devletlerin kabulü ve Osmanlı devletinin onayını alacak bir prens tarafından yönetilecekti.

(82)Öztuna, a.g.e., s.23.

(83)Karal, a.g.e., cilt VIII., s.45.

Bu prensin Avrupa'daki kral soylarından hiçbirine bağılı olmaması isteniyordu. Bulgaristan'da Osmanlı askeri bulunmayacaktı. Yerli kuvvetler oluşturuluncaya kadar güvenliği Rus askerleri sağlayacaktı. Bunun için iki yıl süre tanınmıştı ve Rus askerlerinin sayısı ellibin'i aşmayacaktı. Bulgaristan Osmanlı imparatorluğuna her yıl vergi ödeyecekti ama, bu ödeme yeni yönetimin işe başlamasından bir yıl sonra başlayacaktı. Tuna üzerindeki bütün kaleler askerden arındırılacaktı. Nehrin üzerinde savaş gemisi bulundurulmayacaktı. Rusların istediği bir milyar dörtyüzmilyon olan savaş tazminatı, Osmanlı maliyesinin güç durumda bulunması nedeni ile bazı toprakların Rusya'ya bırakılması ile ödenecekti.

Bilindiği gibi 4 ay sonra imzalanan Berlin Antlaşmasıyla Ayastefanos'ta hazırlanan bu metin hükümsüz kalmıştır(84).

Osmanlı devletini Balkanlardan tasfiye eden ikinci büyük merhale 1878 Berlin Antlaşmasıdır. İyi düşünülmeden girişilmiş "93 harbi" sonunda Osmanlı devleti Rusya'ya yenilir. Romanya, Sırbistan, Karadağ, Rusya lehine ayaklanır ve Yunanistan da harb esnasında tecavüzdən geri kalmaz. Berlin Antlaşması, üç yeni Balkan devletini ortaya çıkarır: Romanya, Sırbistan ve Karadağ Osmanlı devletinden ayrılıp bağımsız olur. Bulgaristan'a da özerklik verilir. Osmanlı imparatorluğu, bu şekilde yirminci asra girer(85).

1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı sırasında Rumelideki Osmanlı topraklarından kaçan ikiyüzbin kadar kişi göçmen olarak İstanbul'a gelmişti(86).

(84)Akin, a.g.e., s.53.

(85)Öztuna, a.g.e., s.65.

(86)Akin, a.g.e., s.52.

Bundan sonraki dönemlerde de göç dalgaları devam edecek, özellikle Balkan savaşları sırasında Balkanlar'da yaşayan Türkler İstanbul'a oradan da Anadolu'nun çeşitli yerlerine doğru göç etmek zorunda kalacaklardır.

Bu durum Balkanlar'da Türkler'in azınlık durumuna düşmesinden, uyrugunda buldukları ülkelerin çeşitli baskılarına maruz kalmalarına yol açacaktır.

4. II. Meşrutiyet:

1876 da devlete bir anayasa vermeyi ve anayasalı (Meşrutî) bir düzen kurmayı vaad ederek tahta geçen ve bu sözünü tutan II. Abdülhamit, iki yıl içinde, Rus savaşında yenilgi sonucu düşman ordularını Ayastefanos'a (Yeşilköy) kadar gelmesinden yararlanarak, Meclis-i Mebusan'ı dağıtmış ve Kanun-u Esasi'yi askıya almış ya da uygulanmasını ertelemiştir(87).

II. Abdülhamit'in (1876-1909) Meşrutiyeti, taçlı demokrasi sistemini tekrar uygulamaya koyması, seçimler yaptırıp meclisleri açmaya zorlanması olayının ardında Makedonya meselesinin büyük ağırlığı vardır(88).

Fransız Devrimi'nin 100. yıl dönümünde, birkaç Asker-i Tibbiye talebesinin kurduğu gizli bir örgütten (İttihad-ı Osmani) gelişen Jön Türk (İttihat ve Terakki) hareketi, ülkenin geriliğine çare bulunmamasını padişahın istibdadına bağlamış ve kurtuluşu anayasanın geri getirilmesinde görmüştür(89)

1908'e gelindiği zaman Türkiye'de ilericileri cesaretlendirecek pekçok şey vardı.

(87) Mete Tunçay, Çağdaş Türkiye (1908-1980), 1st. 1990, s.27.

(88) Öztuna, a.g.e., s. 66.

(89) Tunçay, a.g.e., s.28.

Uzakdoğuda, Dogulu fakat meşrutî bir Japonya birkaç yıl önce Avrupalı fakat istibdatla yönetilen bir Rusya'yı yenmişti; ve hem Rusya hem İran bunu demokratik kurumların üstünlüğünün bir tezahürü olarak kabul etmiş ve biri ihtiyatla, diğeri de devrimle, meşrutî ve parlamenter rejimleri getirmişlerdi. Avrupa'da 9-10 Haziran 1908 de İngiliz ve Rus hükümdarlarının Reval buluşması, Avrupa'nın "Hasta Adamı" nın cenaze törenini haber veriyor gözükte. Ve her derde deva meşrutiyete acilen ihtiyaç bulunduğunu telkin etti(90).

"Böylece 1889 da başlayan ve önce fikir yönünden sürdürülen savaş, Şam'da ve Selanik'te kurulan örgütlerle eylem alanına dökülmüş ve sonuç bunların gayretiyle alınmıştı. 23 Temmuz'u 24 Temmuz'a bağlayan gece, Abdülhamit II Meşrutiyeti yeniden ilan etti"(91).

Makedonya'da başlayan ayaklanma bir devrim haline gelmiş ve devrim amaçlarını yerine getirmişti. Geriye yalnız uzun bir mutluluk devrinin ayrıntılarını düzenlemek kalıyordu(92).

17 Aralık 1908 günü Parlamento açıldı. Padişahın açış konuşmasını Mabeyn-i Humayun Başkatibi Cevat Bey okudu. Abdülhamit bu konuşmasında özetle, tahta çıktığı zaman ilan ettiği anayasanın, uygulamada karşılaşılan güçlükler yüzünden, o dönemin devlet adamlarınca yapılan öneri üzerine, geçici bir süre tatil edildiğini, fakat şimdi eğitimin ülkenin her yönünde eriştiği düzey gözönüne alınırsa, anayasanın devamlı olarak yürürlüğe sokulmasının devletın ve ülkenin mutluluğu için gerekli bulunduğunu, söylüyordu(93).

(90)Lewis, a.g.e., s.204.

(91)Akin, a.g.e., s.69.

(92)Lewis, a.g.e., s.207.

(93)Akin, a.g.e., s.71.

Ancak söylenenler gerçekleşmedi. 31 Mart (13 Nisan 1909) tarihinde asker-sofita bağlaşması aracılığıyla, muhalefetin yaptığı bir hükümet darbesi girişimi "Hareket Ordusu" tarafından bastırılacaktır. Ve II. Abdülhamit görevinden uzaklaştırılacaktır.

II. Abdülhamit'in sekiz ay süren II. Meşrutiyeti, önemli bir icraat yapılmadan geçmiştir(94).

II. Abdülhamit'in 33 yıllık saltanatından sonra, yerine 64 yaşındaki kardeşi Mehmet Reşat tahta çıktı.

Artık Osmanlı imparatorluğunda, İttihat ve Terakki'nin topluma bütünüyle egemen olduğu bir dönem başlıyordu(95).

Genç Türklerin hürriyet ve eşitlik vaadlerinde ve ilanlarında ne kadar samimi oldukları hakkında bir yargıda bulunmak güçtür; fakat şurası inkar edilemez ki Temmuz 1908'in gönülleri coşturucu olaylarına karşı Avrupa ve Balkan Hıristiyanlarının doğrudan doğruya tepkisi, Türklerin gözünde ancak tecavüz ve ihanet olarak tanımlanabilirdi. Avusturya, Bosna-Hersek'in ilhakını ilan etmek fırsatını kaçırmadı; Bulgaristan bağımsızlığını ilan etti; Girit Yunanistan'la birleştiğini bildirdi. Bu ilk örnekleri Eylül 1911'de İtalya'nın Trablusgarb'a saldırması Ekim 1912'de de Balkan Devletlerinin hep birlikte Osmanlı Devletine saldırısı izledi.

Osmanlı'nın hıristiyan tebaası ve komşuları, çok uluslu bir Osmanlı Devletinin işlemezlliğini kanıtlamaya çalışırken, Türklerin kendileri de zayıflamış merkezi kontrolün bazı tehlikelerine canlı örnek olmuşlardır(96).

(94) Tunçay, a.g.e., s.32.

(95) Akın, a.g.e., s.75.

(96) Lewis, a.g.e., s.213-214.

III. BÖLÜM

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ HÜKÜMETİ KURULUNCAYA KADAR BATI TRAKYA SORUNU

1. Balkan Savaşlarının Başlaması:

Balkan Savaşlarının kaynağını belki Ayastefanos Antlaşmasına kadar götürmek mümkündür. Bu antlaşmayla Bulgaristan'ın sınırları içinde Makedonya'nında katılması ve Sırbistan'ın bağımsızlığını alması, bağımsız Sırbistan'ın ilk günden itibaren topraklarını genişletmeğe bakması, Berlin Antlaşmasının Bulgaristan'da yarattığı hayal kırıklığı ve nihayet Yunanistan'ın bağımsızlığını aldığı ilk günden beri topraklarını devamlı kuzeye doğru genişletmek istemesi, bütün bunlar Osmanlı imparatorluğunu Avrupa'dan tasfiye etmeye çalışan düşüncenin esas kaynağını teşkil eden gelişmeler olarak kabul edilebilir. Doğal olarak bunlara Rusya'nın Balkan Slavları üzerindeki kıskırtmalarını da eklemek gerekir(97).

Trablusgarp Savaşı hangi açıdan bakılırsa bakılsın, Balkan Savaşı'nın başlangıcı oldu. Bu savaş İtalya'nın tutkularına bir uğraş alanı yaratırken; Osmanlı topraklarının parçalanma sürecini de yeniden başlatmış oluyordu. Şimdi paylarını alma sırası Balkan Devletlerine gelmişti. Böylece 1909 yılında unuttulan pakt tasarıları, coşkulu bir biçimde yeniden ortaya çıkmaya başladı(98).

Bu arada Osmanlı Devletinin Balkanlara yönelik siyasetine bakalım:

(97)Armaoğlu, Siyasi Tarih, s. 332.

(98)Yerasimos, a.g.e., s.584-585.

Trakya vilayetinde müslüman nüfusun artması Berlin Kongresinden sonra olmuştur. Çünkü, Trakya vilayetinde kalabalık bir islam unsurunun oluşturulması Osmanlı Hükümeti için devlet idaresinin getirdiği bir gereklilikti. Milliyetler prensibinin ne felaketler getirdiğini daha önce görmüştük. Kocaman ülkeler çıkmıştı elden. İleri sürülen başlıca gerekçe de, o ülkeye de hakim unsurun şu ya da bu milletten olduğu, dolayısıyla o ülkenin o millete verilmesi gerektiği idi.

Eğer bu prensip Trakya için de uygulanırsa, İstanbul bile tehlikeye düşecekti, çünkü Trakya İstanbul'un anahtarıdır. İşte bilhassa başkentini koruması sorunu, Hükümetin Trakya'ya büyük bir müslüman göçmen kitlesi yerleştirmeye zorladı(99).

Balkan Devletlerinin Rumeli topraklarını paylaşmak tasarıları öteden beri bilinmekteydi. II. Abdülhamit, bu devletlerin aralarındaki anlaşmazlıkları körükleyerek parçlanmayı önleyebilmişti. Halbuki şimdi Osmanlıcılık akımının da etkisiyle imparatorluğa hakim olan uluslaşma düşüncesi, Balkanlar'daki birleşme eğilimini güçlendirmişti(100).

Rusya'nın Balkanlar'da Balkan Devletlerinin birbirleriyle ve bunların Osmanlı imparatorluğuna karşı savaşa mücadele etmeyeceğini bildirmesi, Bab-ı Ali'yi tatlı bir rehavet uykusuna sevk etti(101).

Oysa ki Rusya, Balkanlar üzerinden İstanbul'a inme siyasetine uygun olarak, Balkanlardaki Slav devletlerini Osmanlı imparatorluğuna karşı askeri ittifaka teşvik etmiş, 13 Mart 1912'de Bulgaristan'la Sırbistanın ittifakını gerçekleştirmişti(102)

(99)Aram Andonyan, Balkan Harbi Tarihi, İst. 1975, s.92.

(100)Akin, a.g.e., s.84.

(101)Öztuna, a.g.e., s.84.

(102)Kocabaş, a.g.e., s.111.

Sonra da Bulgar-Yunan anlaşması (29 Mayıs) imza edildi (103). Yunanistan, Venizelos'un gayretleri sonucu bu barış ortamından faydalanmak yolunu tuttu. Bulgar, Sırp ve Karadağ Slav Devletlerinin ittifakına o da girdi. Osmanlı'ya başka türlü saldırıp ondan toprak koparmaya imkanı yoktu. Ya Batı Devletlerinin aktif desteği veya Osmanlı Devletinin zayıf bir anı. Yunanistan'ın Osmanlı Devleti üzerindeki emellerini gerçekleştirme uğrunda en uygun fırsatlardı bunlar (104).

6 Ekim'de Sırbistan ile Karadağ arasında da bir anlaşma imzalandı. Böylece Karadağ, önceden kararlaştırıldığı üzere Osmanlı imparatorluğuna savaş açınca, büyük devletlerin yaptığı tek şey Bab-ı Ali'ye baskı yapıp Makedonya'da islahata girişmesini istemek olacaktır. Bu savaşa bahane yaratmak için ilköğürüşimdir. 13 Ekim'de Yunanistan, Sırbistan ve Bulgaristan'da reform isteginde bulundular. Savaş ayın 18 Ekim 1912'de ilan edildi (105).

1.1. Balkan Savaşları ve Batı Trakya:

Balkan Savaşları iki safhalıdır. Birinci safhayı Balkan devletlerinin Osmanlı devletine karşı mücadeleleri teşkil eder. Bu safha bir barış ile kapanır. Ancak bu barışın hemen arkasından ve büyük ganimet olan Makedonya'yı paylaşamadıkları için bu sefer Balkanlar birbirleriyle mücadele edeceklerdir (106).

Balkan Devletlerini Rumeli'ye özerklik verilmesini istemeleri ve Osmanlı Hükümetinin bu isteğe savaş ilanı ile cevap vermek istemesi Balkan Savaşını başlatmış oldu.

(103) Akin, a.g.e., s.84.

(104) Kocabaş, a.g.e., s.111.

(105) Yerasimos, a.g.e., s.586-587.

(106) Armaoğlu, Siyasi Tarih, s.339.

Fakat Osmanlı imparatorluğu savaşa hazır değildi. Bu nedenle gafil avlandı(107). Osmanlı devleti savaşa çok kötü şartlar içinde girdi. Özellikle ordunun geri ulaşımı ve ikmali kötüydü. Savaşın bitiminden itibaren askerin yiyeceği ve beslenmesi bir mesele oldu. Ayrıca komutanlar arasında da anlaşmazlıklar vardı(108).

Osmanlı ordularının yetersizliği, kişiler ve hihipler arasındaki alışlagelen çatışmalar bir yana bırakılırsa, asıl silaha donatımla, levazım araçlarının, genel olarak da alt yapıların zayıflığı arasındaki dengesizliğe bağlıydı(109). Seferbirlik çok geç yapılabilirdi. Yıllardan beri subaylar politikayla uğraşmış, birliğine zaman ayıramamıştı. Uniformalı politikacılık Türk subayı için keyif ve düşkünlük haline gelmişti. Terhis edilip Anadolu'ya gönderilen 120 tabur harbin sonunda bile yeniden silah altına alınamadı...Merkezleri Erzincan, Sam ve Bağdat'ta bulunan ordulardan kuvvet getirilemedi. Yemen ve Hicaz'dan kuvvet celbi ise mümkün olmadı(110).

Dunlar Osmanlı Devletinin dezavantajlarıydı. Kasım ayı başında Yunanlılar Selenik'i ele geçirdiler. Ayrıca donanmaları ile Bozcaada, Limni, Samotraki ve Teşoz adalarını işgal ettiler. Bu adaların elden gitmesiyle, Osmanlı Devletinin Makedonya ile bağlantısı kesilmiş oluyordu. Doğu ordusu da Catalca hattına çekilmiş olduğuna göre, Makedonya Osmanlı Devletiyle tamamen bağlantısız kalmış olmaktaydı(111).

(107)Akin, a.g.e., s.85.

(108)Armaoğlu, Siyasi Tarih, s.339.

(109)Yerasimos, a.g.e., s.587.

(110)Öztuna, a.g.e., s.89.

(111)Armaoğlu, Siyasi Tarih, s.339.

Osmanlı Başkomutanlığının yaptırdığı yenliş yığınak, verdiği mevsimsiz taarruz emirleri ve idaresizlik yüzünden Kircaali-Edirne (22-23 Ekim 1912) ve Luleburgaz (28 Ekim-2 Kasım 1912) Meydan Muharebeleri kaybedilmiş ve Osmanlı ordusu Çatalca hattı gerisine çekilmişti (3-8 Kasım 1912). Bu arada, Batı Trakya'yı savunmaya ve Trakya ile Makedonya arasındaki irtibatı korumaya memur Ali Yaver Paşa Kolordusu da Ferecik civarında, Bulgarlar'a silahlarını teslim etmişti. Diğer taraftan bir kısım Bulgar kuvvetleri, Hırmara'da Tekirdağ şehir ve limanını elde etmişler ve Bolayır mevzileri önünde görülmüşlerdi. Bu suretle iki, üç hafta içinde bütün Trakya Bulgarlar'ın eline geçmek felaketine uğramıştı(112).

Devletin iç durumu kötüye gidiyordu. Mali durum da büyük bir orduyu ayakta tutmaya yeterli değildi. Başkomutan (Nazım Paşa), Edirne düştükten sonra yüzbin kişilik bir Bulgar ordusunun serbest kalacağını, Yanya düştükten sonra da Yunanlılar'ın Çanakkale Boğazı'na saldıracaklarını sanıyordu.

Oysa ki Makedonya'nın paylaşılması yüzünden Balkanlılar arasında anlaşmazlık çıktığı gibi, Romanyalı'lar da Bulgarlar'a karşı idiler. Yunanlılar da, Bulgar saldırısından çekinerek Türklere karşı sempati göstermeğe başlamışlardı. Türk Devlet adamları, Balkanlar arasındaki birliğin devam edeceğini sanarak, kaleler düşmeden barış sağlamak istediler. Ne var ki üç ay süren muharebeler ve görüşmeler sırasında kaleler düşmüştür. Balkanlı'lar arasındaki anlaşmazlık daha önceden kestirilemediği için bundan faydalanılamamıştır(113).

(112)Tevfik Bıyıklıoğlu, Trakya'da Milli Mücadele, cilt 1, Ank. 1987, s.64.

(113)Fahri Belen, 20. Yüzyılda Osmanlı Devleti, 1st. 1973, s.170.

Bab-ı Ali'nin yaptığı mütareke talebine (12 Kasım 1912), Bulgarlar, Çatalca mevzilerimize yaptıkları taarruz (17-18 Kasım 1912) kırıldıktan sonra, müsbet cevap verdiler ve uzunca süren Türk-Bulgar müzakereleri 3 Aralık 1912 de imzalanan bir mütareke ile sonuçlandı(114).

İlk ateşkesten sonra, Londra görüşmeleri, Balkan Ülkelerinin, soluk alıp güçlerini kuvvetlerin toparlamalarına yetecek ölçüde uzatıldı. Sonra 3 Şubat 1913 te savaş yeniden başladı. Bu son savaş, Osmanlı Devletinin, Avrupa topraklarında elinde kalan son üç kaleyi de yitirmesiyle fiilen bitmiş oldu. Balkanlar dünyasında Osmanlı imparatorluğunun rolü artık sona ermişti(115).

Balkan Devletleri ile Osmanlı Devleti arasında barış 30 Mayıs 1913 te Londra'da imzalandı. Bu barış ile Osmanlı Devleti Ege Adaları'nın geleceğinin tayinini ve Arnavutluğun sınırlarının çizilmesi işini büyük devletlere bıraktı. Yani Osmanlı Devleti Arnavutluğun bağımsızlığını tanıyor ve bu toprakları kaybediyordu. Bundan başka, Girit'i de Yunanistan'a terk ediyordu. Nihayet Osmanlı Devleti, Midye-Enez çizgisinin batısında kalan bütün Avrupa topraklarını Balkanlılara bırakıyordu ki bu sınırla Edirne Bulgaristan'a geçiyor ve Bulgaristan Kavala ile Dedeağaç arasındaki toprakları alarak Ege Denizine çıkıyordu. Osmanlı Devletinin Balkanlarda sadece Bulgaristan'la sınırı oluyordu(116).

Osmanlı Devletinin, Londra antlaşması ile Balkanlı müttefiklere bıraktığı geniş toprakların paylaşılmasında, müttefik-

(114)Büyüklüoğlu, a.g.e., s.65.

(115)Yerasimos, a.g.e., s.586.

(116)Armaoğlu, Siyasi Tarih, s.343.

ler arasında çıkan anlaşmazlık en nihayet, II. Balkan Harbi ismi verilen, Balkanlılararası bir harbe sebep olmuştu(29 Haziran 1913). Bu yeni durum karşısında, Londra Antlaşmasının fiilen hükümsüz sayılması gerektiği fikir ve düşüncesi, Türk kamuoyunda, bilhassa orduda, güngeçtikçe kendini hissettirmekteydi(117)

Osmanlı Hükümeti Balkan Ülkelerinin kendi aralarında girişmiş oldukları savaşta tehditlere önem vermeyerek orduyu Edirne'ye doğru ilerletmiştir ki bu yerinde ve cesur bir kârdır. Böylece 21 Temmuz 1913 günü Edirne kurtarıldı. Osmanlı Hükümeti, Batı Trakya'da zulme uğrayan Türkler'i korumak için kuvvet göndermek zorunda olduğunu bildirdiyse de devletler böyle bir harekete müsaade etmediler. Bunun üzerine Batı Trakya'ya subaylar komutasında gönüllüler gönderildi. Halk da ayaklanmıştı. Orada geçici bir hükümet kuruldu(118).

Bulgaristan böylece her yandan sarılmış oluyordu. Osmanlı Devletine başvurarak barış isteminde bulundu. Öte yandan Romen kralına da başvurarak Balkan Devletleriyle anlaşmak istediğini bildirdi(119).

Yıkım içindeki Bulgaristan, son olarak Kavala'yı Yunanistan'dan koparmak istediye de buna bile muvaffak olamadı. Nihayet II. Balkan Harbi, 42 gün sürdükten sonra, 10 Ağustos 1913 Bükreş Antlaşması ile sona erdi.

Bükreş Antlaşması ile Bulgaristan, ilk Balkan Harbindeki kazançlarının büyük kısmını eski müttefikleri Yunanistan'la Sırbistan'a bıraktı.

(117)Büyüklüoğlu, a.g.e., s.67.

(118)Belen, a.g.e., s.171-172.

(119)Akın, a.g.e., s.86.

Bulgaristan'a sadece Dimetoka kazası dışında Batı Trakya'yı teşkil eden Gümülcine ve Dedeağaç sancakları ile Kircaali kazası ve Makedonya'nın bugünkü Bulgaristan'ın en güneybatısını teşkil eden küçük bir parçası kaldı.

Bulgaristan'ın en önemli kazancı, Batı Trakya'yı alarak Ege Denizine çıkması ve Karadeniz gibi Ege'de de limanlar elde etmesi idi. Ancak bu durum 1918 sonuna kadar devam edebilecek, 5 yıldan ibaret kalacaktır(120).

Bulgaristan, Osmanlı imparatorluğuyla 29 Eylül'de yaptığı İstanbul Antlaşmasıyla Edirne, Kırklareli ve Dimetoka'yı geri verdi. Osmanlı devletinin Yunanistanla yaptığı bir antlaşmayla (13 Kasım 1913 Atina) Girit kesin biçimde Yunanistan'a bırakıldı(121).

14 Mart 1914 de Türkiye'yle artık sınırı kalmayan Sırbistan arasında İstanbul antlaşması imza edilerek kesin barış yapıldı. Bir yıl sonra I. Dünya Savaşı çıkıncaya kadar bu durum muhafaza edildi(122).

Osmanlı Devletinin Balkan Savaşları sonunda Balkan Devletleriyle imzalamış olduğu barışların önemli bir özelliği vardır. Bu da, bu devletlerin sınırları içinde kalan Türklerin statüsü meselesidir. Bütün 19. yüzyıl boyunca, Osmanlı Devletinin Balkan sınırları içinde bulunan azınlıklar, devletin başına devamlı bir gaille olmuşlar ve Balkan devletleri topraklarını genişletmek için bu azınlıkların Osmanlı Devletine karşı bir kıskırtma unsuru olarak kullanmışlardır.

(120)Öztuna, a.g.e., s.177-178.

(121)Akin, a.g.e., s.86.

(122)Öztuna, a.g.e., s.178.

Halbuki bu barışlar Osmanlı Devletini Balkanlardan tamamen tasfiye ettiği için, şimdi bu devletlerin sınırları içerisinde önemli Türk azınlıklar kalıyordu(123).

13 Kasım 1913 tarihli Atina Antlaşmasının azınlıklarla ilgili getirdiği önemli hükümler şunlardır:

2. madde de iki ülke arasında daha önce yapılmış veya yürürlüğe konmuş bütün antlaşmalar tekrar gündeme getiriliyordu. Böylece, azınlık hakları açısından 1830 ve 1881 metinleri bir kez daha onaylanmaktaydı. Aynı madde hükmüne göre, antlaşmaya ekli 3 numaralı protokol Yunanistan'ın bütün topraklarında geçerli olacaktı. 5. madde, Yunanistan'a bırakılan topraklarda işgale kadar edinilen hakların ve Osmanlı belgelerinin geçerli olacağını belirtmektedir. 6. maddeye göre Osmanlı uyruklüğünü koruyarak Yunanistan'ı terketmiş olanlar bu topraklarda ki taşınmazlarını korumaya ve onları başkalarına yönettirebilmeğe devam edeceklerdir. 7. madde padişah ve sülalesinin mallarını güvence altına almaktadır. 11. madde, bırakılan topraklarda oturanların yaşam, mal, onur, din ve gelenekleri güvence altına almakta, bunların Yunan kökeni yurttaşlarla aynı kişisel ve siyasal haklara sahip olacakları, dinlerini açıkça uygulayabileceklerini belirtmektedir. Halife olarak padişahın adı hutbe-lerde okunmaya devam olunacaktır.

12. madde de her türlü vakfın güvence altına alındığı belirtilmektedir.

1913 Antlaşmasına üç tane protokol eklenmiştir. Antlaşmanın 2. maddesi hükmüyle "Bütün Yunanistan topraklarında " geçerli kılındığını gördüğümüz 3 numaralı protokol gene müslümanlara birtakım azınlık hakları getirmektedir.

(123)Armaoğlu, Siyasi Tarih, s.348-349;

Buna göre başmüftü ve müftüler Yunan memurlarınının hak ve görevlerine sahip olmakta, başmüftü müftüleri mali ve dinsel bakımdan denetleyebilmektedir. Başmüftüler ancak Yunan krallığı anayasasınının 88. maddesi gereği görevden alınabileceklerdir. En önemlisi, protokol müslüman cemaatlerin tüzel kişiliğini tanımaktadır(13. madde). Protokol müslüman özel okullarının ve bunların gelirlerini de tanımaktadır. Bireylerden veya islam ileri gelenlerinden oluşacak komisyon tarafından kurulacak okullar da aynı statüde olacak, buralarda eğitim resmi programa uymak ve Yunanca zorunlu olmak şartıyla Türkçe yapılacaktır.

Görüldüğü gibi 1913 Antlaşması herşeyden önce müslümanların mülkiyet, eğitim, din, gelenek gibi temel hak ve özgürlükleri güvence altına almaktadır(124). Fakat zaman geçtikçe Yunanlılar'ın antlaşma hükümlerine aykırı davrandıkları ve azınlıkların haklarını kısıtladıkları görülecektir.

2. Batı Trakya Türk Cumhuriyeti:

II. Balkan Savaşının başlamasından yararlanan Osmanlı orduları Enver ve Eşref Beylerin komutasında Edirne ve civarını düşman işgalinden 23 Temmuz 1913 te kurtardılar. Edirne'yi alan Osmanlı Birlikleri, Eşref Bey'in komutasında daha sonra Ereğli ve Tekirdağ yöresini ele geçirdi. Bulgar ordusu Çorlu civarında yenilerek geri püskürtüldü. Ne var ki, Osmanlı ordusu bu başarılarından sonra Meriç Irmağını geçememişti. Bu durumda Rodop bölgesindeki Türkler ile halkın yüzde doksanı Türk olan Batı Trakya Bölgesi Bulgarlar'a terk edilmiş oluyordu(125).

(124)Öran, a.g.e., s.62-64.

(125)Anıl Çeçen, Türk Devletleri, İst. 1986, s.301.

Bu dönemde 10. Kolordu Kurmay Başkanı Binbaşı Enver Bey'in onayıyla Kuşçubaşı Eşref Bey güvendiği onaltı subay arkadaşını ve yüz er alıp 15 Ağustos 1913 te Rodop yaylalarına geçti. Batı Trakya'da bu koşullar altında başlayan bu kurtuluş mücadelesi ilk günlerde başarılı oldu. Milis Kuvvetleri 31 Ağustos 1913 te Gümülcine, 1 Eylül 1913 te İskeçe ve çevresi ve 2 Ekim 1913 te Dedeağaç'ı kurtardılar. 31 Ağustos 1913 te Gümülcine'ye giren kuvvetler Dersiam Salih Efendi'nin Başkanlığı altında "Batı Trakya Muhtar Türk Cumhuriyeti'ni" kurdular(126). Bu yeni devleti ilk olarak Yunanistan Başbakanı Venizelos tanıdı(127).

İlk Muhtar Türk Cumhuriyeti tarih sahnesine böylelikle çıkmış oluyordu. Fakat Balkanlardaki ilk Türk Cumhuriyetinin teşekkülünden Balkanlı hıristiyan devletler endişe edeceği yerde; devrin Başvekili Said Halim Paşa, iç işleri vekili Hacı Adil, Bahriye Vekili Cemal Paşa ile Talat Paşa ve İttihat Terakki Erkanı endişeye düşmüşler ve Batı Trakya Türk Cumhuriyetine karşı fiilen cephe almışlardı(128). İttihat ve Terakki Hükümetinden ümit ettiği sonuçları alamayan ve yaptıklarını beğenmeyen Osmanlı-Türk aydınları bir bir Batı Trakya Cumhuriyeti'nin topraklarına geçmeye ve dinamik hükümette görev almaya başlamışlardır. Zamanla Batı Trakya Muhtar Türk Cumhuriyetinin İttihat ve Terakki'ye karşı açıkca cephe almasından kuşkulanan yöneticiler, Cemal Paşa ile Talat Paşa'yı bu hükümeti ortadan kaldırmakla görevlendirmişlerdi. Özellikle Cemal Paşa'nın Gümülcine'ye giderek sürdürdüğü çalışmalar sonucu Batı Trakya Muhtar Cumhuriyeti 25 Ekim 1913 te 37-58 günlük siyasi yaşamdan

(126)Ümit Kurtuluş, Batı Trakya'nın Dünü Bugünü, Ank.1979, s.8.

(127)Çeçen, a.g.e., s.302.

(128)Ahmet Aydınli, Batı Trakya Faciasının İç Yüzü, İst. 1971, s.175.

sonra tarih sahnesinden çekilmiştir(129). Böylece ittihat ve Terakki Hükümeti daha sonra uğrayacağı felaketlere katlanmak zorunda kalma yolunu açmış oldu(130).

Bu suretle Batı Trakya'yı Bulgarlar kolayca ele geçirdi. Bulgar işgali 1913 Ekim ortalarında başladı ve aynı ay sona erdi. Batı Trakya 1918 yılına kadar Bulgar idaresinde kaldı(131).

19. yüzyılın ikinci yarısında ve Balkan Savaşları sırasında Rumeli'ndeki kayıpları inceleyen bir araştırmacı (132) 'ya göre: Batı Trakya'daki Yunanlılar Atinadan aldıkları gizli te- limat gereği mitingler düzenleyerek, Bulgar idaresini isteme- diklerini, geçen yıl ki gibi 550 senedir yaşadıkları Türk ida- resine dönmek istediklerini söylüyorlardı. Batı Trakya'da Bul- garlar ancak Türkler ve Yunanlılardan sonra gelen çok az sayıda bir küçük cemaatti. Batı Trakya Türkleri ise Bulgar idaresinin, Yunan yönetimini bile arattırarak kıyıcılığından çok korkmakta- idiler. Ülkedeki Türk subaylarının eteklerine sarılıp, çekilip gitmemeleri için yalvarıyorlardı. Yunan Kralı Konstantin, Batı Trakya'nın Osmanlı'da kalmasına İngiltere, Almanya hatta Fran- sa'nın itiraz etmeyeceğini, İtalya'nın tarafsız kalacağını, Rusya ve Avusturya baskısının ise mühim olmadığını gizlice Bab-ı Ali'ye duyurmasına rağmen Sadrazam Said Halim Paşa, Yu- nan politikasının Avrupa'nın en güvenilir politikası olduğunu söyleyip başına bir Batı Trakya meselesi almak istemedi.

Fransa'nın İstanbul Büyükelçisi Maurice Bompard'ın 22 Ağustos'da Fransa Hariciye Nazırına çektiği gizli telgrafta, Batı Trakya'nın Türkler'e verilmesi gerektiğini bildirmesi,

(129)Kurtuluş, a.g.e., s.9.

(130)Çeçen, a.g.e., s.302.

(131)Cengiz Orhonlu, Yunanistan Türkler'i, Belgelerle Türk Tarih Dergisi, Şubat 1988, s.61.

(132)Öztuna, a.g.e., s.179-181.

Yunan Kralını teyid ediyordu. Büyükelçi, Bulgarlar'ın girdikleri yerlerde Türk ve Yunan'lı halka yaptıklarını "İğrenç ve aşağılık" olarak vasıflandırmakta, yeniden böyle sahnelere zemin hazırlanmasına Fransa'nın razı olmaması gerektiğini belirtmektedir. Harbiye Nazırı İzzet Paşa 9. Kolordu ile Batı Trakya'yı derhal ve Bulgarlar'ın hiçbir şey yapamayacakları şekilde işgal edebileceğini tekrarlamakta, fakat yalın olan sadrazam buna izin vermemiştir.

Petersburg'da Rus Hariciye Nazırı Sergey Sazanof ise, 23 Ağustos'da Türk Büyükelçisi Burhan Paşa'ya, tehdit etmeyen, nazik bir ifade ile, Batı Trakya'nın Türkler'ce boşaltılmasının doğru olacağını söylemişti.

İngiltere'nin Türkler'le dolu Batı Trakya'nın boşaltılması için Osmanlı'yı zorlamasının, müslüman dünyasında İngilizlere karşı nefret doğuracağı fikrinde haber alınmıştı. Yalnız Avusturya açık şekilde Bulgarlar'ı savunuyordu.

Bütün bu lehte faktörlere rağmen Batı Trakya gibi 1913 te %85 Türk nüfusu, ancak %5 Bulgar nüfusu olan bir bölgenin Bulgaristan'a bırakılmış olması, son devir Osmanlı politikasındaki çekingenliğin ve yalınlığın açık bir göstergesiydi.

2.1. 1915-1920 Tarihleri Arasında Batı Trakya'daki Siyasi Oluşumlar:

Batı Trakya Muhtar Türk Cumhuriyeti'nin yasal varlığını 10 Ağustos 1913 Bükreş Antlaşması ve 29 Eylül 1913 İstanbul Osmanlı-Bulgar Antlaşmasından daha ziyade İttihat ve Terakki Hükümeti tedirgin ediyordu. Batı Trakya Bulgar işgali altında iki yıl kaldı. Bulgar komitecileri yüzlerce Türk'ü öldürdüler. Bu tarihlerde Selanik'i paylaşamayan Bulgaristan ile Yunanistan arasında savaş başladı. Yunanistan bu savaşı kazandı.

Batı Trakya'daki Türkler'de bu durumdan yararlanarak Bulgar boyunduruğundan kurtulma çabalarını hızlandırdılar. 30 Temmuz 1915 tarihinde Drama'nın Radelios köyünde Fiyade Yüzbaşı Fuat Baikan, Şakir Züare ile Cevat Beyler'in başkanlığı altında kurulan "Batı Trakya Kurtuluş Komitesi"nin Cunta Hükümeti oluştu. 27 Eylül 1917 yılına kadar Batı Trakya ikinci Cunta yönetimi tarafından idare edilmiştir.

Batı Trakya ikinci Cunta yönetimi zaman zaman Bulgar Hükümeti tarafından da destek gördü. İkinci Cunta Hükümetinin dağılmasına neden olarak, yine Osmanlı Yönetiminin Balkanlardaki jeopolitik ve geo-etnik durumunu yanlış yorumlamasını gösterebiliriz. Osmanlı Hükümeti 27 Eylül 1917 de bölgeye vali olarak atadığı Abdülkerim Paşa'yı geri çekince ikinci Cunta idaresi, kendi varlığını feshetti. Böylece yıllardır beslenen ümitler boşa çıktı ve Batı Trakya'da bir üçüncü yerel idarenin kurulması güçleşti(133).

Birinci Dünya Savaşı sonunda kendi yazgısıyla uğraşan Osmanlı imparatorluğunun durumu karşısında Trakya milletvekilleri Celal Perin, Galip Bahtiyar ve arkadaşları, Fransız işgal ordusu komutanı Despere'ye 15 Ekim 1919 tarihinde bir muhtıra vererek bu bölgede bir muhtar yönetim kurulmasını istediler. Bu durumu gözönüne alan Fransız Hükümeti, Batı Trakya'da vali olarak bulundurulmuş Charpier'e yetki verdi ve böylece Batı Trakya Hükümeti üçüncü kez 17 Ekim 1919 tarihinde kuruldu(134)

Birinci Dünya Savaşının sonunda, Bulgaristan'la 296 maddelik Barış Antlaşması 27 Kasım 1919 da Neuilly'de imzalandı.

(133)Kurtuluş, a.g.e., s.12-13.

(134)Çeçen, a.g.e., s.309.

Bu barış ile Bulgaristan, Dobruca'yı Romanya'ya, Batı Trakya'da Gümülcine ve Dedeağaç'ı Yunanistan'a terketti(135).

Böylece Bulgaristan'ın Ege Denizi ile bağlantısı kalmıyordu.

"17 Ekim 1919 tarihinde kurulan Batı Trakya Devletinin Cumhurbaşkanı Peştere'li Tevfik Bey getirildi. Bulgaristan bu devleti tanıdı. Yunanistan tanıdığını bildirmişse de sürekli olarak Batılı Devletleri Batı Trakya Cumhuriyetinin feshedilmesi için baskı altında tutuyordu. Yunanistan bölgede geniş hazırlıklardan sonra Batı Trakya'nın Yunanistan'a katılması ile ilgili referandum yapılmasını istedi. Venizelos Fransızlarla anlaşarak ve bölgeyi yöneten Fransız Generalinin'de desteği ile referandum sonuçlarını değiştirerek Batı Trakya Bölgesinin Yunanistan'a geçmesini sağladı. Halkın yüzde doksan'ı Türk olma-na karşın çiftlik beylerini çok büyük paralarla satın alan Yunanistan, sonuçları da asker eliyle değiştirerek Batı Trakya Topraklarını ülkesine kattı.

Yunanlıların ve Venizelos'un oyunları ile ortaya çıkan sonucu Türkler reddederek 1920'nin 25 Mayıs'ında Gümülcine Belediyesinde Batı Trakya Ulusal Hükümetini yeniden kurdular. Ne var ki, referandumdan sonra Yunan ordusu 22 Mayıs 1920 de Batı Trakya'yı işgal etti. Türkler her bölgede Yunan ordusuna karşı direndiyse de bir sonuç alınamadı.

Böylece büyük direnmeler ve savaşlar sonucu üç kez bağımsızlığını Türk yönetimi altında ilan etmiş bulunan Batı Trakya Bölgesi Yunanistan Devletinin kontrolü altına giriyordu"(136).

(135)Armaoglu, Siyasi Tarih, s.463.

(136)Çeçen, a.g.e., s.309-310.

3. Mondros Ateşkes Antlaşması ve Sonrası Batı Trakya:

Osmanlı İmparatorluğu 29 Ekim 1914 de sürüklendiği I. Dünya savaşından 30 Ekim 1918 de imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşmasıyla çıkmıştı. Ateşkes Antlaşması Limni Adasının Mondros Limanında, Agememnon adlı İngiliz gemisinde imzalandı. Osmanlı Devletini temsil eden heyetin başında Rauf Bey (Orbay) vardı. Müttefik Devletleri de, İngiliz Akdeniz Filosu komutanı Caltrope temsil ediyordu.

Osmanlı Devletinin imzalamak zorunda kaldığı bu Ateşkes Antlaşması, Devletin ve Türk Ulusunun hayati çıkarlarına ters düşen ve Devletin varlığına son verecek nitelikte hükümler içermekteydi.

Mondros Ateşkes Antlaşması, Galip Devletlerin İmparatorluğu paylaşma ve Türk Ulusunu yok etme planlarını açık olarak ortaya koymuyordu ama, bu planların gerçekleşmesi için gerekli koşulları hazırlamıştı(137).

Siyasal durum daha sonraki evrimi belirleyici kendine özgü özellikler göstermekteydi. Önce Ateşkes çizgisinin Türkiye'nin bugünkü sınırlarıyla az çok ilişkisi vardı ve hemen hemen yalnızca Türkler'in çoğunlukta olduğu bölgeleri içine alıyordu.

Fakat bu sınırlar bir kez saptandıktan sonra bunları savunmak gerekiyordu ve politik durumun ikinci yönü de bu noktada yatıyordu. "Wilson İlkeleri" adına ateşkes istemiş olan Türk siyaset adamları, ulusal sınırların gerisinde istihkaklar bir kez kuruldu mu, ülkenin korunmasının güvence altına alınacağını umuyorlardı. Oysa emperyalist devletlerin hiçbir fırsatı kaçırmadan birbirlerine verdikleri karşılıklı sözlerle, daha da ciddileşen, ülkeyi bölüme konusundaki eski hayalleri, bu savaş

(137) Ayferi Göze, Türk Kurtuluş Savaşı ve Devrimi Tarihi
1st.1989, s.5-7.

dönemi boyunca Türkiye'yi savaştan üstün çıkan ülkeler arasında paylaştıran bir dizi gizli antlaşmanın yapılmasını sağladı (138). Bu arada Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde Türk olmayan unsurlar, özellikle Ermeni, Kürt ve Rumlar, Wilson prensiplerinden ve İtilaf Devletlerinin diğer gösterişli vaadlerinden yararlanarak, 1918 sonu ve 1919 başlarında Osmanlı İmparatorluğundan toprak isteginde bulunmaya başladılar. Bu isteklerinde, demografik, etnik, politik, ekonomik ve diğer bakımlardan haklı olup olmadıklarını düşünüyorlardı(139).

Bu arada Türkiye sınırları içerisinde özellikle İstanbul'da yaşayan Rumların tutum ve davranışlarını göstermek istiyorum: Mondros Ateşkes Antlaşmasını takip eden günlerde, Galip Devletlerin Türkler'e karşı kötü davranışlarından cesaretleri artan yerli Rumların, şehir ve kasabalardaki şımarıklıkları dayanılmaz hale gelmişti. 2 Kasım 1918 de bazı gazetelerde Yunanlıların Anadolu'yu işgal edeceklerine dair çıkan haberler, bu şımarıkları büsbütün coşturdu. Şehirlerde, Rum çocuklarının Türk çocuklarına saldırdığı, sarhoş Yunan askerlerinin sokaklarda Türk kadınlarına sataşdığı, işe karışmak isteyen Türk polislerini öldürdükleri görüldü. Beşiktaş önlerinde demirleşmiş olan İtilaf donanmasını ve bu arada Yunan gemilerini her gün yüzlerce yerli Rum ziyaret ediyordu.

Öteden beri Ayasofya'yı tekrar kilise olarak görmek isteyen Rumlar, bunun gerçekleşmesi hususunda bazı teşebbüslere girişmişlerdi(140).

(138)Yerasimos, a.g.e., s.619-620.

(139)Salahi R.Sonyel, Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika cilt I, Ank. 1987, s.21.

(140)Selahattin Tansel, Mondros'tan Mudanya'ya, cilt.I, Ank.1973 s.90-91.

Osmanlı Hükümeti ve Türk kamuoyu, İtilaf zaferinin kazanılmasında büyük rolü olan Amerika gibi büyük bir Devlet Başkanının, dünya karşısında vermiş olduğu sözün, yerine getirileceğine, hiçbir sebep ve bahane ile bozulmayacağına inanıyordu. Bunun için, Osmanlı Devleti, yenilmiş ve harbi. müttefikleri ile birlikte kaybetmiş olsa bile, ahalisinin çoğunluğu Türk olan ve harbin sonuna kadar Türk sınırları içinde kalmış bulunan Doğu Trakya'nın, yabancı bir hakimiyete verilmesini, insanlık, hak ve adalet prensiplerine aykırı görüyor ve böyle bir Karara hiçbir zaman ihtimal vermiyordu. Türkler, bundan başka, Wilson prensipleri ile, bütün milletler için kabul edilmiş olan "Milletlerin kedi mukadderatlarını, kendilerinin tayin hak ve selahiyeti" gibi manevi bir teminatın himayesinde, Doğu Trakya'nın gasbedilebileceğini düşünmek şöyle dursun Balkan Harbinden sonra Bulgaristan ve Yunistan'a geçmiş olan Batı Trakya'nın da aynı prensipler sayesinde geri alınabileceğine inanıyorlardı. Gerçekte, Batı Trakya, ahalisinin yüzde seksenbeşi Türk olan bir bölgeydi ve zorla Türkler'den alınmıştı. En kötümser düşünen Türkler bile Batı Trakya'da, hiç olmazsa, plebisit yapılarak müstakil veya muhtar bir idare kurulabileceği kanaatini besliyorlardı. Türk kamuoyu, hak ve adalet prensiplerinin, Galip Devletler tarafından açıkça çiğnenebileceğine hiç ihtimal vermemek gibi bir gaflete kapılmıştı(141).

3.1. Paris Barış Konferansı ve Yunanistan'ın Politikasındaki Gelişmeler:

Barış Konferansı 12 Ocak 1919 da çalışmalarına başladı. 18 Ocak 1919 dan başlayarak Paris'de Amerika Birleşik Devletleri Başkanı ve İngiliz, Fransız, İtalyan Başkanları toplantılar yapılmaya başlamışlardı.

(141)Büyüklüğü, s.g.e., s.121.

Bu toplantıların hedefi uluslararası yeni bir düzen kurulması ve Avrupa'nın geleceğinin belirlenmesi idi.

30 Ocak 1919 da Osmanlı İmparatorluğu topraklarıyla ilgili karar alınıyordu: " Müttefik ve Müsterek Devletler Ermenistan, Suriye, Irak, Kürdistan, Filistin ve Arabistan'ın Osmanlı İmparatorluğundan tamamen ayrılmasında anlaşmışlardır. Bu husus Osmanlı İmparatorluğunun diğer kısımları hakkında verilecek karardan hariştir"(142).

Yunanistan, Paris Barış Konferansına nasıl gelebildi?

Venizelos, 1914 yılından beri, Türkiye'ye karşı savaşa katılmayı istemiştir. Venizelos'un savaşa girmesine, tarafsızlıktan yana ola Kral Konstantin engel olmuştur. Nihayet 1917 yılında Konstantin ülkeden uzaklaştırılmış ve Temmuz da Yunanistan resmen savaşa girmiştir. Venizelos, 1914 yılından beri, İngiltere ve Fransa'ya " Buyurunuz, Yunan ordusunu istediğiniz gibi kullanınız" çağrısı yapmıştı.

İngiltere neden İtalya'ya hayır, Yunanistan'a evet demiştir? Bu, Venizelos, Lloyd George'u büyülediği için değildir; İngiliz emperyalizminin Akdeniz'de, Yunanistan'ı çıkarlarına en uygun devlet saydığı içindir(143).

Venizelos, 1919 yılının 3 ve 4 Subat günleri Paris Konferansının önünde, Küçük Asya üzerinde hak ileri sürmekteydi. Adete göre bu istekler bu iş için kurulan özel komisyona bırakılmıştı. Komisyonda bu istekler İngiltere ve Fransa'nın desteğini kazanırken, Amerika Birleşik Devletleri temsilcisi ölçülü bir tavır takınıyor, İtalya ise Yunan tezlerine kesinlikle karşı çıkıyordu(144).

(142)Göze, a.g.e., s.8-9.

(143)Doğan Avcıoğlu, Milli Kurtuluş Savaşı Tarihi, cilt I, İst. 1985, s.161-163.

(144)Yerasimos, a.g.e., s.637.

Yunan Başbakanı Venizelos, Paris Barış Konferansına verdiği andiçta: " Akdeniz'de Meis Adasından bağlamak üzere, Bandırma'ya çizilecek bir hattın batısında kalan arazi ile bu hattın kuzeye doğru uzanımının batısında kalan Trakya topraklarının Yunanlılar'a bırakılmasını... " istemişti(145).

Yunan Başbakanı, Paris Konferansına verdiği muhtırasında, Trakya'da ve İstanbul'da 731.000 Rum'un yaşamakta olduğunu kaydetmiş ve şu iddialarda bulunmuştu: " Trakya'nın Yunanlılığı aşıkardır. Bulgarlar'da bunu tasdik etmişlerdir. Eger bahis olunduğu gibi, İstanbul milletlerarası bir devlet olacaksa, Yunanlı'ların hakları kesindir. İstanbul'la birlikte bütün Trakya, Yunanistan'a verilmelidir. Bulgar hududu, Arda nehrini ve Karadeniz'e kadar 1913 hududunu takip etmelidir. En doğru hal tarzı, İstanbul ve İstanbul vilayetini de Yunanistan'a bırakmaktır."

Barış Konferansında Türkler temsil edilmedikleri için, Venizelos'un ileri sürdüğü rakamların ve buna dayanarak ortaya attığı isteklerin yersiz ve haksız olduğunu, o vakit, Konferans'ta belirtmek ve Türklerin haklarını savunmak mümkün olmamıştı(146).

Bağımsızlıklarını elde ettikleri tarihten beri, Yunan Devletinin ve idarecilerinin maksatları " Megalo Idea'yı" gerçekleştirmek olacaktır(147).

Yunan tarihçi ve devlet adamı Panoyotis Pipinellis, Yunan emperyalizminin amacı olan Megalo Idea'yı şöyle tanımlar: " .. Yunan varlığının anlamı, Yunanistan'ı, tüm Yunan ırkını bir sı-

(145)Ertuna-Ükse, a.g.e., s.39.

(146)Eyyıklıoğlu, a.g.e., s.146.

(147)Ertuna-Ükse, a.g.e., s.40.

nir içinde toplayarak eski Bizans İmparatorluğunu yeniden canlandırmaktır"(148).

3 ve 4 Şubat 1919 da Paris Barış Konferansı'nın huzura çıkan Venizelos, Yunan hak iddialarının Wilson Prensiplerine, özellikle 12. Prensibe ve self-determinasyon hakkına dayandırılıyordu. Kuzey Epir, Doğu ve Batı Trakya, Pontus, Oniki Adalar, Kıbrıs ve İstanbul üzerindeki aşırı Yunan hak iddialarından geçişi bir süre için vazgeçti. Bağlaşıkların bu istekleri kabul etmeyeceklerini bildiği için çabalarını onlardan koparabileceği ülkeler üzerinde topladı(149).

3.2. Batı Trakya ile ilgili Kurulan Cemiyetler:

Teşkilat-ı Mahsusa'nın telkini ile, Mondros Nütarekesini takip eden günlerde ve İstanbul'a İtilaf işgal kuvvetleri çıkmadan önce (13 Kasım 1918) 10 Kasım 1918 günlerinde İstanbul'da bulunan Batı Trakyalı'ların akdettikleri bir kongre kararı ile Batı Trakya Komitesi kuruldu. Komiteye Hasan Tahsin (Argun), Hüseyin Sabri (Tüten) ve İskeçeli Arif Beyler seçilmişlerdi. İlk zamanda, Batı Trakya için Edirne'de olduğu gibi, bir cemiyet kurulmayıp bir komite kurulmasının sebebinin, Balkan Harbinden sonra, Batı Trakya işlerinin, Süleyman Askeri Bey'in reisliğinde bir komite tarafından idare edilmiş olmasında aramak lazım.

Trakya-Paşaeli Müdafaa Heyeti Osmaniyesi ve Batı Trakya komitesinin kuruluşlarından bir ay kadar sonra Edirne Belediye Reisi Sevket ve Avukat Seref Beylerle Batı Trakyalı'lar arasında yapılan konuşma ve anlaşma neticesinde aynı maksat ve gaye için kurulan iki kardeş teşekkülün, İstanbul'da birlikte çalışmalarını kararlaştırıldı.

(148) Sonyel, s.g.e., s.30.

(149) Sonyel, s.g.e., s.35.

Trakya birliği davası, Trakya-Paşaeli Müdafaa Heyeti Cem- niyesi'nin nizamname ve beyannamesinin esasını teşkil etmekte olduğundan, kuruluşundan Batı (27 Mayıs 1920) ve Doğu Trakya'nın (25 Temmuz 1920) Yunanlı'lar tarafından işgaline kadar, her iki teşekkül birlikte çalışmışlardır.

İtilaf Devletleri adına Fransız kuvvetlerinin Batı Trakya'yı işgali sıralarında Batı Trakya Komitesi faaliyetini ve Merkezini Gmlcine'ye nakletmiş (Ekim 1919) ve Batı Trakya'nın Yunanlılar tarafından işgeli günlerinde de (22 Mayıs 1920) Gmlcine'nin kuzeyinde Hemitli Nahiye merkezinde Batı Trakya Hkmetini kurmuş (27 Mayıs 1920), Yunanlıların burasını da ele geçirmeleri zerine Batı Trakya Hükümet Azaları Bulgaristan'a (Sofya) ve İstanbul'a çekilmek zorunda kalmışlardır.

Batı Trakya Komitesi, faaliyetine ara vermemek için, İstanbul'da Rıza, Doktor Tefvik ve Hsn Beylere, Batı Trakya Murahhaslık yetkişi verilmişti. Batı Trakya'nın Yunanlı'lar tarafından istilasından (Mayıs 1920) takriben iki yıl kadar sonra 25 Nisan 1922'de, İstanbul'da Garbi Trakya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurulmuş ve nizamnamesi hkmete verilerek müsaadesi alınmıştır.

Cemiyet Ankara'da Hariciye Vekaletine yazdığı 15 Mayıs 1922 ve 5 numaralı muhtıradadır: "Meriç ile Ustruma, 1912 Osmanlı Bulgar hududu ve Ege denizi arasındaki Batı Trakya'nın mukadderatı ahalisinin reyine müracaat edilerek halledilmelidir... Meriç ile Ustruma arasındaki Türk çoğunluğu yüzde yetmişi bulmaktadır. Toprağın yüzde seksenbeşi Türkler'in elindedir. Misak-ı Milli Garbi Trakya'yı unutmamıştır" dedikten sonra:

" Milli Hükümetin de, Garbi Trakya için daha ziyade nfzunu kullanmasını" istemekte idi.

Batı Trakya ile ilgili olarak kurulduğunu yukarıda arz ettiğim "Batı Trakya Komitesi" ve "Batı Trakya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" adındaki Milli Cemiyetlerden başka, 1919 yılında, Yunan ve Yabancı parasıyla kurulmuş olan iki teşekkülden de bahsetmek gerekir. Bunlardan ilki, Ekim 1919 da, Yunan Meclisinde Trakya Mebusu olan altı Türk tarafından kurulan Doğu ve Batı Trakya'yı Yunanistan'a vermek gayesini güden " Trakyalılar Birliği" veya " Trakyalılar Komitesi" adını taşıyan bir teşekküldü. İstanbul Polis Müdürlüğü ve Trakya-Peşaeli Cemiyetinin uyanıklığı bu hainlerin faaliyetine imkan bırakmamış, kurucularından bir kısmı tutuklanmış, bir kısmı da kaçmıştır. Yabancı nüfuzuyla kurulan teşekküllerden ikincisi, İtilaf Devletleri arası Muvakkat Batı Trakya Hükümeti zamanında, Gümülcine'de, Gümülcine'li İsmail Hakkı tarafından kurulmuş olan " Batı Trakya Umumi Merkezi" idi. Bu merkez Batı Trakya'nın, Doğu Trakya ve Türkiye ile ilgisini kesmek gayesini güdüyordu(150).

4. Misak-ı Milli ve Sonrası:

4.1. Misak-ı Milli'de Batı Trakya Sorunu:

Misak-ı Milli'nin ne olduğunu, nasıl hazırlandığını, kapsamını ve Batı Trakya ile ilgili hükmünün açıklamasını yapmadan önce Mustafa Kemal'in Batı Trakya ile ilgili görüşlerini aktarmak istiyorum.

Mustafa Kemal Paşa I. Kolordu Komutanı Cafer Tayyar Paşa'ya 3 Şubat 1920 tarihinde şu talimatı vermişti." Doğu ve Batı Trakya'nın milli bir bütün olarak tasavvur ve ifadesi doğru bir politika değildir. Doğu Trakya, itiraz ve tartışma kabul etmez şekilde yurdumuzun bir parçasıdır. Batı Trakya ise, bir anlaşma ile daha önce terk edilmiş olan bir bölgedir.

(150)Bıyıklıoğlu, a.g.e., s.138-144.

Olse olsa, Doğu Trakya, Batı Trakya'nın kurtarılmasına çalışanların bir hareket üssü olabilir.

Doğu ve Batı Trakya'nın birliği üzerinde ısrarla direnmek, Doğu Trakya üzerinde de bazı iddiaların ileri sürülmesine yol açabilir.

Bulgarlar'ın da Adalar Denizi'nde iktisadi bir çıkış kapısı istemeleri, üzerinde ayrıca düşünölmeye değer. Bulgaristan için de bu bakımdan gayret sarfedilmelidir"(151).

Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya geçerek parçalanmak ve yok olmak tehlikesiyle karşılaşılan Türk Vatanını ve Milletini kurtarmak üzere açtığı mücadele hergün, biraz daha, bütün memleketi sarmaktaydı. Erzurum ve Sivas Kongreleri, Mücadelenin toprak hudutlarını ve gayelerini tespit etmiş ve açıklamıştır (152).

Daha sonra, ulusun istek ve niyetlerinin kısa bir programa esas olacak biçimde yazılması düşünöldü ve Misak-ı Milli (Ulusal And) adı verilen bu programın ilk müsvotteleri Ankara'da kaleme alındı(153).

Osmanlı Mebusan Meclisi, Mustafa Kemal Paşa tarafından hazırlanmış olan Misak-ı Milli Metni'ni onayladı ve ona resmi bir değer kazandırdı. (28 Ocak 1920).

Mustafa Kemal Paşa'nın deyimi ile, " Milletin emel ve gayelerinin kısa bir programa esas olacak şekilde toplu bir tarzda ifadesi" olarak nitelenen bu karar, aslında Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nın yaptığı en önemli çalışmaydı(154).

(151) Mustafa Kemal Atatürk, Nutuk, Ank. 1984, cilt I. s.278.

(152) Bıyıklıoğlu, a.g.e., s.193.

(153) Göze, a.g.e., s.92.

(154) Akın, a.g.e., s.127.

28 Ocak 1920 de son Osmanlı Meclis-i Mebusan'ı tarafından onaylanan bu belge, Mustafa Kemal'in başlattığı milli davanın milletçe benimsendiğini açıkça gösteriyordu.

Sivas Kongresinden (4-11 Eylül 1919) Milli Misak'ın imzalandığı güne kadar, Doğu ve Batı Trakya'da geçen hadiseler, Milli Misak'ta, Batı Trakya hakkında Türk Milletinin görüşünü tespit etmek imkanını veriyordu.

Milli Misak'a, daha çok, Trakya mebuslarının teklifi üzerine aşağıdaki hüküm konmuştu:

" Madde 3. Geleceği Türkiye ile yapılacak Barışa bırakılan Batı Trakya'nın hukuki durumu da, özgürce yapılacak halkoyu sonucuna uygun biçimde ortaya konulmalıdır."

Yukarıdaki hükmün, Mustafa Kemal Paşa tarafından Trakya-Paşaeli Cemiyetine ve ilgililere verilen talimata uygun olduğu meydandadır(155).

4.2. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin Kuruluşu:

Amasya genelgesi (22 Haziran 1919), Erzurum (23 Temmuz 1919) ve Sivas Kongreleri (4-11 Eylül 1919) kararları ile Milli iradeye dayanan hükümet fikri doğmuş olmakla beraber henüz bu fikri gerçekleştirecek bir teşkilat ve bir organ mevcut değildi(156). 12 Ocak 1920 de toplanan son Osmanlı Mebusan Meclisi nin, Anadolu'da kurtuluş savaşı verenlerin ülkenin geleceği için saptadıkları ilkeleri(157) 28 Ocak 1920 tarihli toplantısında kabul etmesinden sonra İstanbul'daki itilaf Devletleri temsilcilerinin askeri güçleri Meclis ve Halk üzerinde baskılarını artıracaklardır.

(155)Bıyıklıoğlu, a.g.e., s.195.

(156)Hamza Eroğlu, Atatürk ve Cumhuriyet, Ank.1989, s.27.

(157)Akin, a.g.e., s.129.

Nitekim aradan fazla bir süre geçmeden 16 Mart 1920 tarihinde İtilaf Devletleri İstanbul'u resmen işgal edeceklerdir.

18 Mart 1920 de Osmanlı Meclis-i Mebusan'ı İstanbul'da son toplantısını yaptı. Üyelerinden bazılarının tutuklanmasına karşı bir protesto kararını oybirliği ile kabul ettikten sonra Meclis, süresiz olarak kendini tatil etti. Bir daha toplanmadı ve 11 Nisan 1920 de Padişah tarafından kesin olarak feshedildi (158).

İşgal güçlerinin bulunduğu İstanbul'da, Meclis-i Mebusan'ın toplanmasının sakıncalı olabileceğini daha önceden söyleyen Mustafa Kemal Paşa, Osmanlı Mebusan Meclisinin son toplantısının ertesi gününe rastlayan 19 Mart 1920 de olağanüstü yeni bir meclis için seçim yapılmasını istedi (159).

Sivas Kongresinde oluşturulan ve Meclis kuruluncaya kadar çalışması öngörülen Temsil Heyetinin Başkanı Mustafa Kemal Paşa'nın 19 Mart 1920 tarihli bildirisi ile açıkladığı esaslara uygun olarak seçimler yapılacak ve 23 Nisan 1920 tarihinde Ankara'da Milletvekilleri toplanarak Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni kuracaklardır (160).

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışını izleyen günlerde Atatürk, bundan sonra takip edilecek siyasetin " Ulusal Siyaset " olduğunu (161) yani " Ulusal sınırlarımız içinde, herşeyden önce kendi kuvvetimize dayanmakla varlığımızı koruyarak, millet ve memleketin gerçek saadet ve refahına çalışmak... Genellikle milleti uzun emeller peşinde yorarak zora sokmamak...

(158) Lewis, a.g.e., s.251.

(159) Lewis, a.g.e., s.251.

(160) Eroğlu, a.g.e., s.28.

(161) Göze, a.g.e., s.105.

Medeni dünyadan, medeni, insani ve karşılıklı dostluk beklemek-
tir"(162) şeklinde açıklar.

Mustafa Kemal Paşa Meclise verdiği yazılı önergesinde, bir hükümet kurmanın zorunluluğunu, Mecliste toplanan ulusal iradeyi vatanın geleceğine egemen kılmanın esas olduğunu, Türkiye Büyük Millet Meclisinin üstünde bir gücün bulunmadığını, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin yasama ve yürütme yetkisini kendisinde topladığını, Meclise vekaleten kendi içinden ayrılacak bir kurulun hükümet işlerini göreceğini, Meclis Başkanının bu kurulun da başkanı olacağını önerdi. Bu önergeye pek az kişi karşı çıktı ve derhal kabul edildi(163).

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 24 Nisan 1920 tarihli oturumunda başkanlık seçimine gidildi ve Mustafa Kemal Paşa, I. Milli Meclis'in Başkanlığına seçildi. Bundan sonra " Büyük Millet Meclisi, Bakanların seçimi ile ilgili 2 Mayıs 1920 tarihli kanunla, Genelkurmay işlerini de yürütmek üzere, Büyük Millet Meclisi'nde 11 Bakanlı bir Bakanlar Kurulu meydana getirdi"(164).

Bunlar, Seriye ve Evkaf, Sağlık ve Sosyal Yardım, İktisat, Eğitim, Adalet, Maliye, Bayındırlık, İçişleri, Milli Savunma ve Genelkurmay Bakanlıklarıdır(165).

Hükümet kurulduktan sonra programını hazırlamıştır. İlk Milli Hükümetin programında dikkati çeken üç önemli nokta vardı. Birincisi;Misak-ı Milli Sınırları ile yetinildiğinin ve bu sınırlar içinde Türkiye'nin Bağımsızlığının tanınması zorunluluğunun sömürgeci galip devletlere hatırlatılmasıdır.

(162)Atatürk, Nutuk, cilt II, s.299.

(163)Akın, a.g.e., s.140.

(164)Atatürk, Nutuk, cilt II, s.301.

(165)Göze, a.g.e., s.108.

İkincisi; Dostluk elini uzatacak ve bunu ispat edecek yabancı devletlerle, (Türkiye'nin milli çıkarları ile çatışmamak şartına bağlı olarak) ekonomik ilişkilere girişme teklifidir.

Üçüncüsü; Kuvayı Milliye'nin başı bozuk düzenine parmak basılmasıdır(166) yani düzenli bir ordu kurulması gerektiği fikridir.

Yeni hükümet yukarıda özetlediğim önemli ilkeler çerçevesinde çalışmalarını yürütecektir.

23 Nisan 1920 de Ankara'da toplanan Türkiye Büyük Millet Meclisi, fiilen Kurucu Meclis niteliğindeydi. Görevi yeni Türk Devletinin esaslarını hazırlamak, Kurtuluş Savaşını sevk ve idare etmektir(167). Ancak bu büyük sorumluluğu yerine getirirken, İttihat ve Terakki'nin " Turancılık" ve " İslamcılık" politikası güdülmeyecek(168) Misak-ı Milli çerçevesinde hareket edilecektir.

Tam bağımsızlık idealine ulaşabilmek için verilecek olan Kurtuluş Mücadelesinin Lideri Mustafa Kemal Paşa'nın yanında, İsmet Paşa (İnönü), Kazım Paşa (Karabekir), Fevzi Paşa (Çakmak) Ali Fuat Paşa (Cebeşoy), Refet Paşa (Bele) gibi önemli kişiler büyük sorumluluklar alarak aktif görevlerde bulunacaklardır.

Bunların içinden özellikle İsmet Paşa, askeri başarılarının yanında, kazanmış olduğu diplomatik başarılarıyla Türk Kurtuluş Savaşına büyük katkılarda bulunacaktır. Mudanya Mütarekesi (11 Ekim 1922) ve Lozan Antlaşması (24 Temmuz 1923) buna örnektir.

(166)Sebahattin Selek, Milli Mücadele, 1st. 1982, cilt II, s. 702.

(167)Eroğlu, a.g.e., s.29.

(168)Selek, a.g.e., cilt II, s.700.

4.3. Sevr Antlaşması ve Batı Trakya:

Mondros Ateşkes Antlaşmasından 22 ay sonra imzalanan Sevr Antlaşması bir bakıma, Avrupa'lı büyük devletlerin 19.yüzyıldan beri Milletlerarası bir sorun haline getirdikleri " Sark Meselesi" nin çözümü anlamına geliyordu(169).

10 Ağustos 1920 tarihinde Paris yakınlarındaki Sevr Kasabasında Osmanlı toplusunun sonunu belgeleyen Antlaşma Ayan üyesi Hadi Bey, Rıza Tefrik ve Bern Büyükelçisi Resat Halis tarafından imzalandı(170).

Eöylece, Altıyüzyıllık bir İmparatorluk sona eriyordu.Sevr Antlaşmasınının Trakya ve Yunanistan'ın kazançları ile ilgili kısmına bakacak olursak:

Gelibolu ile birlikte Çatalca çizgisine kadar Trakya, bütün Ege Adaları ve İzmir Yöresi Yunanistan'a veriliyordu(171).

Osmanlı İmparatorluğunun parçalanması ve topraklarının paylaşılması demek olan Sevr Antlaşmasınının imzalandığı 10 Ağustos 1920 tarihinde iki Antlaşama daha imzalanmıştır. Bunlardan birincisi; Batı Trakya'yı Yunanista'a veren Antlaşma ve ikincisi de Yunanistan'da kalan azınlıkların haklarının korunmasıyla ilgili Antlaşmadır. (Yunan Sevr'i).

1920 Yunan Sevr'i bu ülkeye üç tip yükümlülük getirmektedir. Birincisi, Bu ülkede yaşayan herkese yaşama hakkı ve özgürlük tanınmaktadır. İkincisi, din, dil ve soy azınlıklarına kişisel ve siyasal haklardan ayırım yapılmaksızın yararlanma hakkı verilmektedir. Üçüncüsü, Azınlıkların kendi dilinde eğitim yapma ve vakıf kurma hakkının olmasıdır.

(169)Hatipoğlu, a.g.e., s.105.

(170)Akın, a.g.e., s.145.

(171)Akın, a.g.e., s.145.

Bu hakları taşıyan 9. madde yalnızca 1 Ocak 1913 ten sonra Yunanistan'a katılan topraklarda geçerli olmak üzere, farklı dil konuşan yurttaşların önemli oranda buldukları bölgelerdeki resmi okullarda o dilde eğitim yapılacağını, azınlıkların toplu buldukları yerlerde bu toplumlara Devlet ve Belediye gibi kamu bütçelerinden eğitsel, dini ve insani amaçlarla edil bir miktarın ayrılacağını öngörmektedir.

Bu bakımdan 9.madde Batı Trakya için özel bir nitelik göstermektedir(172)

Azınlıkların durumu IV. Bölümde Lozan Antlaşması incelenirken yeniden ele alınacaktır.

4.4. Mudanya Ateşkes Antlaşması ve Sonuçları:

Büyük Taaruz başarıyla bitirildikten sonra İtilaf Devletleri Dışişleri Bakanları Ateşkes ve Barış önerilerini 23 Eylül 1922 tarihli notayla bildirdiler.

Bundan sonrasını Mustafa Kemal Paşa'dan öğrenelim." 29 Eylül 1922 tarihinde, bu notaya verdiğim kısa bir cevapta, Mudanya Konferansını kabul ettiğimi bildirdim. Fakat Meriç nehrine kadar Trakya'nın derhal bize verilmesini istedim. 3 Ekimde toplanmasının uygun olacağını söylediğim Mudanya Konferansı'na, Başkomutanlık adına olağanüstü yetkiyle Batı Cephesi Orduları Komutanı İsmet Paşa'yı delege tayin ettiğimi bildirdim.

Mudanya'da, İsmet Paşa'nın başkanlığı altında, İngiliz delegesi General Harrington, Fransız delegesi General Charpy, İtalyan delegesi Monbelli'nin katıldıkları Konferans toplandı. Bir hafta kadar süren tartışmalı görüşmelerden sonra, 11 Ekimde, Mudanya Ateşkes Antlaşması imzalandı. Böylece Trakya anavatanına katılmış oldu"(173).

(172)Oran, a.g.e., s.72-75.

(173)Atatürk, Nutuk, cilt II, s.460-461.

"Mudanya Konferansından önce Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin 29 Eylül, ve 4 Ekim 19122 tarihli notalarımızda Doğu Trakya'nın batı hududu olarak 1914 hududu esaslı bir şart olarak ileri sürülmemiş ve Mudanya Konferansında bu hudut elde edilememiştir.

Söyle olunca, Lozan konuşmalarında da bu hududun kabul ettirilebilmesi pek şüpheli idi. Batı Trakya'da, Milli Misakımıza göre, Batı Trakyalıların serbestçe reylerine müracaat meselesi yani plebisit yapılması çok yerinde ve haklı bir istektir.

Mudanya Konferansında Doğu Trakya'ya, Türk ordularının geçirilmesli şartı kabul ettirilmemiş, hiç olmazsa buna karşılık Yunanlıların da, Batı Trakya'da, jandarmadan başka ordu bulundurmamaları görüşülmemiştir. Yunanlılar, Meriç batısında, hiçbir tahdide tabi olmaksızın, istedikleri kadar kuvvet toplamakta serbest bırakılmışlardır.

Doğu Trakya'da, topçusuz, jandarma kuvvetinden başka ordu bulunduramayacağımıza göre, barış konferansı müddetince Rumeli yakınındaki askeri kuvvetlerimiz çok zayıftı; ve Batı Trakya üzerindeki haklı isteklerimizi destekleyecek durumda değildi. Bunun neticesi olarak da Boğazların Rumeli yakasındaki itilaf kuvvetleri ve Batı Trakya, Türk ordusunun dışında kalıyordu.

Doğu Trakya'daki askeri durumumuzun bu zaafı konferansta, Doğu Trakya için Meriç Batısında 1914 hududunun elde edilmesi ve Batı Trakya'da plebisit yapılması için konferansta, Türk Heyetinin ileri süreceği teklifleri ve yapacağı bütün gayretleri boşa çıkarabilirdi. Nitekim böyle de olmuştur.

Burada, çok haklı olarak Mudanya Konferansında niçin Doğu Trakya'da Türk ordusu bulundurmamamıza karşılık Batı Trakya'da da aynı kayıt ve şartın Yunanlılar'a kabul ettirilmediği, hiç

olmazsa böyle bir teklifin ileri sürülmediği sorulabilir.

Neçiz müellif, Türk heyetinin askeri müşaviri olarak, böyle bir tedbiri hiç düşünmediğimizi açıkca itiraf etmek zorundadır. Buna dair Harp Tarihi Arşivindeki dosyalarda da hiçbir kayda rastlamadığımı hemen söylemeliyim. Bu ihtimalin ağır neticeleri ile ancak Lozan'da karşılaştıktan sonradır ki, böyle bir tedbirin lüzumuna, ne yazık ki sonradan kanaat getirmiştik. Fakat iş işten geçmişti"(174).

Ancak, Mudanya Ateşkes Antlaşmasını incelerken olaya tek yönlü değil, etraflıca bakmak ve o dönemdeki askeri gücümüzle karşılaştırarak değerlendirme yapmak daha doğru olabilir.

"Mudanya Ateşkes Antlaşması, Kemalistler için büyük bir diplomatik başarıydı, çünkü tek bir darbe indirmeden dileklerinin çoğunu sağlıyor, özellikle Doğu Trakya'yı geri alıyor; Batılı devletleri kendilerine önemli ödünler vermeğe ve Türkiye Büyük Millet Meclisi yönetimiyle Türkiye'nin tek türesel yönetimi olarak işbirliği yapmaya zorluyorlardı"(175).

Atatürk, Devlet Reisi ve Başkomutan olarak, o vakit idaresindeki Türk ordularıyla Türk davasını, en son imkan nisbetinde gerçekleştirmiş bulunuyordu. Anadolu ve Doğu Trakya'daki Rum unsuru da, Yunan ordusuyla birlikte Türk topraklarından çıkmıştı. Elde edilen bu parlak neticeyi, şüpheli yeni harpler açarak tehlikeye düşürmek doğru olmazdı. Yeni Türkiye'nin barışa ihtiyacı vardı. Doğu Trakya'nında kurtarılmasından sonra, artık Yunanlılar'a karşı kazanılmış emsalsiz zaferle yetinmek ve barış

(174)Bıyıklıoğlu, a.g.e., s.470-472.

(175)Sonyel, a.g.e., cilt II, s.289.

konferansında diplomatik müzakerelerle mümkün olan faydaları elde etmeğe çalışmak ve maceralara atılmamak en doğru yoldu.

Atatürk'ün tuttuğu yol da bu idi. Daha fazlasına gücümüz yetmezdi (176).

---

(176) Biyıklıoğlu, a.g.e., s.472-473.

IV. BÖLÜM

LOZAN GÖRÜŞMELERİ VE BATI TRAKYA SORUNU

1. Lozan Görüşmelerinin Başlaması:

9 Eylül 1922 ve 24 Temmuz 1923 tarihleri, yakın dönem Türkiye tarihi açısından, büyük bir önem taşır. Bu tarihlerin birincisi, yok olmanın eşiğine gelmiş olan Türk milletinin ve Batılı Devletlerce parçalanıp yutulmak istenen Türkiye'nin, Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde başlattığı özgürlük ve bağımsızlık savaşı sonunda, fiilen kurtulduğu tarihtir. İkinci tarih ise, bilek gücüyle, fiilen kazanılan bu zaferin sonunda Türkiye'nin; Lozan'da imzalanan uluslararası bir antlaşmayla, hukuki alanda meşru varlığını, dünya devletlerine tanıttığı tarihtir (177).

Osmanlı Devleti'nin enkazı üzerinde canlanan Türk Milleti, tarihin nadir kaydettiği zaferleri kazanarak, düşmanı kendi öz vatanından, Milli Misak'ın çizdiği topraklardan atmıştı (178). Büyük zafer kazanılmıştı, asıl mesele barışın da kazanılması idi, bunun için de Lozan'a kuvvetli bir Türk Heyeti'nin gitmesi gerekiyordu (179). Bu konuda Atatürk Nutuk'ta şunları söylemektedir: " Bakanlar Kurulu Başkanı Rauf Bey, Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey ve Sağlık Bakanı bulunan Rıza Nur Bey, gidecek delegeler heyetinin tabii üyeleri gibi görülüyordu. Ben, bu konuda da kesin bir görüş ve kararımı tesbit etmemiştim. Ancak,

(177) M. Vehbi Tanfer, 9 Eylül 1922-24 Temmuz 1923 tarihleri arasında Türkiye'nin Dış Politikası, Atatürk Araş. Mer. Der., cilt VIII, Kasım 1991, sayı 22, s.104.

(178) Hamza Eroğlu, Şerefli Bir Tarih: Lozan, Atatürk Araş. Mer. Der., cilt I, Temmuz 1985, s.305.

(179) Yılmaz Altuğ, Atatürk ve Lozan Barış Konferansının ilk Devresi, Atatürk Araş. Mer. Der., cilt IV, Mart 1988, sayı 11, s.417.

Rauf Bey'in Başkanlığı altındaki bir heyetin bizim için hayati önemi olan bir konuda başarı kazanabileceğinden emin olamıyordum. Rauf Bey'in de kendisini zayıf görmekte olduğunu hissediyordum. Müşavir olarak İsmet Paşa'nın yanına verilmesini teklif etti. Bu teklifle ilgili görüşümü belirtirken, İsmet Paşa'dan müşavir olarak elde edilecek yarar sınırlıdır. İsmet Paşa başkan olursa kendisinden azami ölçüde yararlanılabileceğine ben de inanıyorum" dedim(180).

Atatürk'ün, Lozan'a gidecek heyete başkan olarak Rauf Bey'i değil de, İsmet Paşa'yı tercih etmesinin değişik sebepleri vardır. Rauf Bey, Osmanlı imparatorluğunu fiilen sona erdiren Mondros Ateşkesi'ne imza koyan kişiydi. Bu olayın ezikliği altında Lozan'da duygusal davranabilir ve arzulanan diplomatik başarıyı gösteremeyebilirdi.

İsmet Paşa ise, Mudanya Konferansında büyük bir diplomatik zafer kazandırmıştı. Bu olay O'nu Lozan görüşmelerinde avantajlı duruma getirebilirdi.

Bundan sonrasını yine Atatürk'ten öğrenelim: " İsmet Paşa'nın Delegeler Heyeti Başkanı olabilmesi için Dışişleri Bakanı olmasını uygun gördüm. Bunu sağlamak için doğrudan doğruya Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey'e özel ve gizli olarak yazdığım bir şifreli telgrafta, kendisinin Dışişleri Bakanlığından çekilmesini ve yerine İsmet Paşa'nın seçilmesine, bizzat yardımcı olmasını rica ettim.

Ankara'dan hareket etmeden önce, Yusuf Kemal Bey, bana, Delegeler Heyeti Başkanlığını en iyi İsmet Paşa'nın yapabileceğini söylemişti. Yusuf Kemal Bey'den, kendisine bildirdiğim ri-

(180) Atatürk, Nutuk, cilt II, s.461-462.

camı yerinde bularak gereğini yerine getirmeye çalıştığını bildiren bir cevap aldım.

İşte ondan sonra idi ki, İsmet Paşa'ya bir oldubitti şeklinde Dışişleri Bakanı olacağını ve ondan sonra da Barış Konferansı'na Delegation Heyeti Başkanı olarak gideceğini söyledim. Paşa, birdenbire şaşırды. Asker olduğunu söyleyerek özür diledi. En sonunda teklifimi emir sayarak boyun eğdi"(181).

Daha sonra Lozan'a gidecek delegasyon belirlendi. Delegasyon Başkanı Dışişleri Bakanı İsmet Paşa diğer delegeler ise Trabzon Milletvekili Hasan Bey (Saka) ile Sinop Milletvekili Rıza Nur Bey'lerdi.

1.1. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin Lozan'a Gidecek Olan Heyete Vermiş Olduğu Talimat:

Üçdört maddeli bu talimat genel olarak ve en esaslı noktaları gözönünde tutan direktiflerden oluşuyordu."Milli Misak" ı da buna eklemek gerekir. Yalnız bu Milli Programın, son Osmanlı Meclisi tarafından Ankara'da daha, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti kurulmadan ve Anadolu'daki Türk zaferinden önce yazılmış olduğu unutulmamalıdır. Türk taleplerinin yeni duruma göre ayarlanması ve tamamlanması gerekiyordu.

Hükümet Trakya ile ilgili olarak Heyetimize şu talimatı vermişti:

(181)Atatürk, Nutuk, cilt II, s.462-463.

___ Trakya Batı Sınırı: 1914 sınırınının gerçekleştirilmesine çalışılacaktır.

___ Batı Trakya: Misak-ı Milli maddesi.

___ Azınlıklar: Esas, değişimdir(182).

Lozan Konferansı 20-22 Kasım 1922 tarihinde toplanacaktır. Ancak, Lozan görüşmelerine geçmeden önce Lozan öncesi İtilaf Devletlerinin tutumunu görelim.

Lozan Konferansından önce, İtilaf Devletleri, Paris görüşmelerinde, Türkiye'ye yapılacak tavizler üzerinde anlaşılardan sonra "Sark meselesi"ni tasfiye etmek suretiyle, Doğu'da devamlı bir barış kurmakta birleşmişlerdi. Müttefikler en nihayet, Türk zaferinin etkisi altında, Sevri'den vazgeçmek gereğini anlamışlardı. Yeni Barış Antlaşması Türkiye ile eşit şartlar altında, müzakere edilerek saptanacaktı(183).

2. Lozan'da Azınlıklar ve Trakya Sınırı Konusunda Tarafların Görüşleri:

2.1. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin Trakya Sınırı ve Batı Trakya Konusunda Görüşü:

Lozan Barış Konferansı gecikmeli olarak 20 Kasım 1922 de başlamıştır. Batılı Devletlerin Temsilcileri Konferansın oldukça kolay geçeceği düşüncesiyle gelmişlerse de, daha ilk günkü konuşmalarda bu düşüncelerinde yanlışlıklarını görmüşlerdir. Her iki tarafında taban tabana zıt amaçlar için Lozan'a gelmiş olmaları ve bunu her fırsatta dile getirmeleri Konferansın çok zor geçeceğinin habercisi olmuştur(184).

(182) Bıyıklıoğlu, a.g.e., s.467-470.

(183) Bıyıklıoğlu, a.g.e., s.473.

(184) Temuçin Faik Ertan, Lozan Görüşmeleri Sırasında Türk Heyeti ile TBMM Hükümeti Arasındaki İlişkiler, Atatürk Arş. Mer. Der., cilt VI Temmuz 1990, sayı:18, s.618-619.

Konferansta önce üç esas komisyon oluşturuldu. Bunların sayısı gerekirse arttırılacak veya tali komisyonlar seçilecekti.

1. Topraklar, askerler ve Boğazlar'a ait işler Komisyonu,
2. Azınlıklar Komisyonu,
3. Mali, İktisadi ve Hukuki işler Komisyonu(185).

Birinci komisyon, Lord Curzon'un Başkanlığında toplandı (186). Türklerin zayıf olduklarına inandığı konulara, ele alınacak ilk sorunlar arasında yer verilmesi için çaba harcayan Lord Curzon, ilk olarak Türkiye'nin Avrupa'daki sınırları sorununu Başkanı olduğu Arazi Komisyonuna getirdi(187).

Lord Curzon oturumu açtı ve Trakya sınırları sorununun görüşülmesine hemen başlanmasını teklif etti. Türk Temsilci Heyetini, bu konudaki görüşünü bildirmeye çağırdı(188).

İlk söz alan İsmet Paşa oldu ve Doğu Trakya için 1913 sınırını, yani Karadenizden Meriç dökümüne kadar olan Karaağaç-Mustafa Kemal Paşa Köprüsü- Dimetoka-Simelin parçasını ve Doğu Trakya'nın emniyeti için Batı Trakya'nında halkın reyine başvurularak, bağımsızlığını istedi(189).

Lord Curzon, "Türk Temsilci Heyetinin bu isteklerini tarihi, coğrafi, siyasal ve etnik dayanaklarla desteklemek isteyip istemediğini sordu. Konferans, bu isteklere ilişkin basit bir açıklama dinlemekle bu sorunu bir karara bağlayamaz; bunların hangi nedenlere bağlandığını öğrenmek ister" dedi(190).

(185)S.Süreyya Aydemir, İkinci Adam, İst. 1988, cilt I, s.228.

(186)İsmet İnönü, Hatıralar 2. kitap, İst. 1987, s.63.

(187)Sonyel, a.g.e., cilt II, s.304.

(188)Seha L. Meray, Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler, Ank. 1969-1973, Takım I, cilt I, Kitap 1, s.20.

(189)Ali Naci Karacan, Lozan, İst. 1971, s.115.

(190)Meray, a.g.e., s.20.

İsmet Paşa, bu iki nokta hakkındaki Türk isteklerinin dayandığı sebepleri şu şekilde açıkladı:

1. Müttefikler, 24 Eylül 1922 tarihli notaları ve Mudanya Sözleşmesiyle Edirne dahil olduğu halde, Doğu Trakya'nın Türkiye'ye verilmesini kabul etmişlerdir. Meriç'in sol sahilinde bulunan Edirne'nin geçinebilmesi için, Meriç'in sağ sahilinde, yani batısında olan Edirne istasyonu, Karaağaç mahallesi ve Edirne ile bu mahalle ahalisinin sahip oldukları arazi ve çiftlikler de, Edirne ile birlikte Türkiye'ye verilmelidir. Büyük Millet Meclisi Hükümetinin anlayışı budur.

2. Edirne Türkiye'ye verildiğine göre, bu şehri İstanbul'a bağlayan Kuleliburgaz-MustafaPaşa demiryolu ve bu yolun geçtiği arazi de Türkiye'ye ait olmalıdır.

Edirne ile adı geçen demiryolunun emniyeti ve komşularımızla iyi ilişkiler kurmak bakımından, sınırın, gereği kadar, Edirne'den ve demiryolundan uzak kalması gereklidir.

3. Meriç'in batısında istediğimiz ufak arazideki halkın yük çoğunluğu Türktür(191).

Lord Curzon, Trakya'nın Meriç'in batısında kalan en büyük kısmında Türklerin oturduğu yolunda İsmet Paşa'nın söylediklerini açıklamasını kendisinden rica etti. Lord Curzon, özellikle Türk Temsilci Heyetinin yapmış olduğu konuşmada hangi bölgeleri kastetmiş olduğunu kesin olarak belirtmesinin yararlı olacağını söylemiştir.

İsmet Paşa, uzmanlarına danıştıktan sonra bu soruya cevap vereceğini bildirdi(192).

---

(191)Bıyıklıoğlu, a.g.e., s.478.

(192)Meray, a.g.e., s.20.

Lord Curzon İsmet Paşa'yı dikkatle dinledikten sonra, İsmet Paşa'nın izah ettiği Türk talebini özetleyerek bunu:

1. Doğu Trakya için 1913 sınırı,
2. Batı Trakya için halkoyuna müracaat şeklinde maddeleştirdi.

Konferansın daha birinci safhasında bu karşılıklı konuşma bütün salonda büyük bir dikkat ve ilgi uyandırmıştı. Türk Başdelegesinin İngiliz Başdelegesiyle tamamen boy ölçecek kudretle ve araya hiçbir mesafe koymaksızın bir eşitlik ayagi üzerinde konuştuğu açıkça görülüyordu(193).

İsmet Paşa, istediği topraklarda, Dimetoka bölgesinde, Balkan Savaşlarından önce de sonra da, Türklerin çoğunlukta bulduklarını bildirdi. Üstelik ekonomik nedenlerde Türk isteklerini desteklemekteydi.

Lord Curzon İsmet Paşa'yı, söylediklerini desteklemek üzere konferansa rakamlar sunmaya çağırdı.

İsmet Paşa belirtmiş bulunduğu etnik nedenlerden başka, Doğu Trakya sınırlarını sürekli karışıklıklara açık bırakmamak için, Batı Trakya'nın düzen ve huzur içinde tutulması zorunluluğunu da öne sürdü. Bu soruna ileride yeniden döneceğini sözlerine ekledi.

Lord Curzon, Türkiye'nin Batı Trakya'yı egemenliği altına almak isteyip istemediğini sordu.

İsmet Paşa, Türkiye'nin Batı Trakya üzerinde egemenlik isteginde bulunmadığı karşılığını verdi.

Lord Curzon, plebisit'in uygulanması için, Türk Temsilci Heyetine göre, Batı Trakya sınırlarının ne olduğunu bilmek istediğini söyledi.

İsmet Paşa uzmanlarına danıştıktan sonra, coğrafya yönünden belirtmelerde bulunarak, bunları bildireceği cevabını verdi.

Lord Curzon, Temsilci Heyetlerini Türk Temsilci Heyetince öne sürülmüş istekler üzerinde görüşlerini bildirmeğe çağırdı (194).

2.2. Yunan Hükümetinin Batı Trakya Konusundaki Görüşü:
Girit'li diplomat Venizelos, geçmişin hikayesine 1914 ten Genel Harbe, Türkiye ile Yunanistan'ın girişi meselelerinden başlayarak saldırının önce Yunanistan'dan değil Türkiye'den geldiğini söyledi. Yunanistan'ın sadakatini övdü, müttefiklere hizmetini saydı ve savaş sonunda savaş sorumluluğunun Yunanistan sırtına yüklenemeyeceği neticesine vardı. Bundan sonra Yunanistan Türk toprakları üzerinde ne için iddialar yürüttüğünü anlatarak genel harbin zaferle sonuçlanması üzerine ve Yunanistan'ın istekleriyle müttefiklerin prensipleri birbirine uydugu için Doğu Trakya'yı ve İzmir hinderlantını almaya kalktıklarını izah etti(195).

Venizelos, Batı Trakya hakkındaki Türk isteklerini de şu şekilde cevaplandırdı:

"Türk Heyeti, Batı Trakya'da, halkın reyine müracaatı haklı göstermek için, evvalla ırki durumu, sonra da Doğu Trakya'nın emniyetini ileri sürdü. Batı Trakya'dan neleri kastedildiği açıklanmadı. Eger Neuilly Antlaşmasıyla Bulgaristan'a bırakılan yerler murad ediliyorsa, buralarda çoğunluk Türklere'dir. Yunanistan'a bırakılan kısımda ise, ahalinin ancak yarısı Türktür"

(196).

(194)Meray, a.g.e., s.21.

(195)Karacan, a.g.e., s.117.

(196)Bıyıklıoğlu, a.g.e., s.481.

Oysa ki aynı Venizelos, Batı Trakya'ya ilişkin Müttefiklere 30 Aralık 1918 tarihinde şu istatistikî bilgileri veriyordu:

	Türkler	Rumlar	Bulgarlar
Dedeoğaç	10.670	7.371	11.358
Sofulu	32.140	17.880	5.380
Gümülcine	50.000	9.160	10.550
İskeçe	22.000	10.275	1.695
TOPLAM	114.810	44.686	28.983 " (197)

Görüldüğü gibi aynı kişinin vermiş olduğu bilgiler arasında çok büyük bir zıtlık vardır. Venizelos, sırtını Müttefiklere dayayarak yanlış bilgilerle konferansa katılan delegeleri etkilemeye ve Yunanistan'ın lehine çevirmeye çalışmaktadır.

Yine Venizelos'un konuşmasına dönelim:

" Doğu Trakya'nın emniyetine dayanan muhakeme de çürüktür. Eğer bu mülahaza dikkate alınacak olursa, Batı Trakya'yı korumak için, Doğu Makedonya'yı, burasını da emniyet altına almak için Orta Makedonya'yı denize kadar terketmemek için bir sebep görülmez. Fakat, buralarda, derin irki değişiklikler olduğunu gözden kaçırmamalıdır. Bu değişikliklerin sorumluluğu Yunanistan'a yüklenemez. Doğu Trakya Rumları, daha Ankara Hükümeti buraları eline geçirmeden yurtlarını terk etmişlerdir. Türkler gelince, Anadolu'da olduğu gibi, burada da kalmalarına müsaade edilmeyeceğini bildiklerinden, kendiliklerinden çekilmişlerdir. Eğer binlerce mültecinin tehcümüyle Batı Trakya'nın irki sınıarı değişmiş ve orada Rum çoğunluğu artmış ise, bunda Yunanistan'ın bir kusuru yoktur.

Neuilly Antlaşmasının esaslarına itiraz etmek ve bu ahaliyi başka yerlere gitmeye zorlamak çok zalimce bir hareket olur.

Münakaşalar çok sert oldu. Garbi Trakya Üzerindeki iddiamızı ilk önce Balkan Devletlerine tahlil ettirdiler" (199).

2.3. İlgili Diğer Devletlerin Trakya Sınırı ve Batı Trakya Hakkındaki Görüşleri:

Sırp-Hırvat-Sloven Delegeşi Niņçiç:

Meriç, Türkiye'ye güven sağlayan doğal bir sınırdır. Bu nehrin ötesinde, arazi istemekle, Türkiye, komşuları üzerinde endişe uyandıracaktır. Türkiye'nin bu toprakları, kendi istegi ile, saygısız Bulgaristan'a bırakmış olması, İsmet Paşa tarafından ileri sürülen istegin dayanağını zayıflatmaktadır dedi ve Doğu Trakya'nın kuzey ve batı sınırları boyunca Karadenizden Ege Deniz'ine kadar askerden arındırılmış bir bölge yapılmasını teklif etti.

Batı Trakya'da da halkın reyine müracaat edilmesinin karşısında bulundu. Avrupa'nın statüsünü saptayan Neuilly ve diğer Antlaşmaların, olduğu gibi kalmasını istedi.

Romanya Delegeşi Duca (Duca) da Doğu Trakya için en iyi sınırın Meriç Nehri olduğunu ve Batı Trakya'da halkoyuna bağvurulmasına karşı olduğunu açıkladı.

Bulgar Başbakanı Stanbuliski:

Doğu ve Batı Trakya'nın, muhtar bir idareye kavuşmasını istediklerini, Ege Deniz'inde iktisadi çıkış sebebiyle, Batı Trakya'nın, hiç olmazsa Mustafaapaşa-Dedeağaç demiryolunun geçtiği arazinin, kendilerine verilmesini istemiştir.

Lord Curzon, Batı Trakya hakkında İsmet Paşa'nın ileri sürdüğü görüşleri şu cevabı verdi:

"... Muahedelere karşı, çok ihmalkar davranmak istidadı görülmüyor. Türkiye'ye, 1913 hududunun yeniden tesisini istiyor. 1913'e kadar, Türkiye'ye ait olan Batı Trakya'nın en büyük kısmı Bükreş Antlaşmasıyla Bulgaristan'a bırakıldı. 1915'de, Batı Trakya'nın Karaağaç ve Dimetora'yı içine alan bir kısmını, Türkiye kendi rızasıyla Bulgaristan'a terk etti. 1919'da ise Bulgaristan 1915'de Türkiye'nin kendisine bıraktığı kısım ile birlikte bütün Batı Trakya'dan, müttefikler lehine, feragat etti. Nihayet, 10 Ağustos 1920 de inza edilip tasdik edilmeyen Trakya Antlaşmasıyla (İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya ile Yunanistan arasında inza edilen Trakya antlaşması 27 Kasım 1919 Neuilly Antlaşmasınının 48. maddesine göre, Batı Trakya'nın müttefiklere bırakılan kısmının Yunanistan'a veriyordu). Bütün bu havalere bırakılan kısmının Yunanistan'a tevdi olundu. O zamandan beri, Batı Trakya Yunanistan'ın işgal ve idaresi altında bulunmaktadır. Antlaşmanın ihdas ettiği durum budur.

Şimdi Türk Heyeti, harpten evvelki hududa dönmek iddiasındadır. Türkiye'nin istediği arazi kıtasının Sevres Antlaşmasıyla hiçbir münasebeti yoktur. Bu arazinin mukadderatı Neuilly Antlaşmasıyla karara bağlanmış bulunmaktadır. Müttefikler, katiyen bundan vazgeçmek niyetinde değildirler.

Türk Heyeti, hududları tayin etmeden, Batı Trakya'da halkın reyine başvurulmasını istemektedir. Bu mesele, Neuilly Antlaşmasıyla hallolunmuştur. Türkiye'nin, kendi rızasıyla terk ettiği Batı Trakya harpten evvel Türkiye'ye ait değildi. Doğu Trakya'dan ve diğer yerlerden gelen mültecileri yerleştirmek için Yunanistan'ın Batı Trakya'ya ihtiyacı kesindir. Yunanistan burasını meşru bir surette elinde bulundurmaktadır.

Müttefikler, bu meselelerin yeniden açılmasına müsaade etmeyeceklerdir. Burada halkın reyine müracaat edilmesi düşünülemez" (200).

2.4. İsmet Paşa'nın İleri Sürülen Görüşlere Cevabı:

İsmet Paşa'nın Venizelos ve Curzon'un görüşlerine vermiş olduğu cevaba geçmeden Ankara'yı nasıl bilgilendirdiğini göstermek isterim.

" 22 Kasım 1922 İsmet Paşa'dan Başbakanlığa telg.No:15,16 Konferans komisyon halinde toplandı. Doğu Trakya için 1913 sınırını ve Batı Trakya içi plebisit istedi. Venizelos kabul edemeyeceğini söyledi. Bulgarlar, Ege denizine çıkış istediler. Ben önerilerinin hepsine gelecek toplantıda bilgi vereceğimi bildirdim. Curzon ile tartıştık. Kendi görüşlerini açıkladı. Meriç'e kadar bir sınır ve bir de tarafsız bölge öngörüyorlar. Curzon, Devletlerin birlik olduklarını yineledi. Fransız ve İtalyan delegeleri onu doğruladılar. Karaağaç'ın kurtarılabilirliğini sanıyorum. Ama 1913 sınırını kurtarmak ve Batı Trakya'da plebisit yaptırmak zor. Bu yüzden konferansın kasılmasına müsaade etmeyeceğim" (201).

İsmet Paşa Başbakanlığı bu şekilde bilgilendirdikten sonra 23 Kasım 1922 tarihli sabah oturumunda Venizelos ve Curzon'un görüşlerine cevap verecektir.

" Venizelos, mukadderatı, Neuilly Antlaşmasıyla düzene konmuş olan bir arazi kısmının, Türkiye tarafından tekrar konduğu iddia etmiş ve bu suretle Batı Trakya üzerinde herhangi bir tartışma imkanını kaldırmaya çalışmıştır. Halbuki

(200) Büyükkılıçoğlu, s.g.e., s.482-485.

(201) Bilal N. Şimşir, Lozan Telgrafları-I (1922-1923),

Ank. 1990, s.6.

bu antlaşmanın 46. maddesine göre, müttefiklere tevdi edilmiş olan Batı Trakya'nın mukadderatı açık bulunmaktadır. Biz, Batı Trakya'nın, Türkiye'ye dönmelerini istemiyoruz. Sadece, mukadderatı henüz halledilmemiş olan bu kıta ahâlisinin, devletlerin barış programına göre, kendi mukadderatını, kendisinin tayin etmesinde ısrar ediyoruz.

Mukadderatı konuşulan, Gümüllüce, Dedeağaç, Sofulu ve İskeçe kazalarında 1914 yılı istatistiklerine göre: 129.188, Türk, 33.904 Rum, 26.266 Bulgar vardır.

Yunan Heyetinin iddia ettiği gibi bu bölgede çoğunluk Rumlarda ise, halkın reyine müracaat olunmasından çekinmemesi icap eder"(202).

İsmet Paşa Batı Trakya ile ilgili Venizelos'a bu şekilde cevap verdikten sonra, Lord Curzon'un ileri sürdüğü görüşleri de şu şekilde cevaplandıracaktır:

" Lord Curzon, antlaşmaların ihdas ettiği durumun, Türk Heyetinin 1913 hududunu istemesine müzait olmadığını söyledi. İngiliz murahhası, 1915 antlaşmasını kastediyorsa bu, Osmanlı Parlamentosunca tasdik edilmemiş olduğundan hiçbir hukuki kıymeti yoktur, bugün, bu mukaveleden, Türkiye aleyhinde bir delil olarak faydalanılamaz. Bahis konusu olan arazinin mukadderatını tayin bakımından, elde 1913 tarihli Türk-Bulgar antlaşmasından başka bir vesika mevcut değildir.

Batı Trakya'da halkın reyine müracaat hakkındaki teklifimiz haklıdır"(203).

İsmet Paşa Batı Trakya hakkındaki görüşlerini şu şekilde

(202) Bıyıklıoğlu, a.g.e., s.486.

(203) Bıyıklıoğlu, a.g.e., s.488.

perçinleştiniyordu:

" Cegunluğu Türk olan bu yöreler halkına daima protesto-
dan geri kalmadığı bir idare usulünün teşmil edilmesesi için,
Türk Heyeti, mukadderatı hal çaresi bekleyen bu kıtada oturan
insanlara, Büyük Devletlerin sulh programında yazılı 'Kendi mu-
kadderatını kendi tayin etmek' hakkının tanınmasında ısrar e-
der " (204).

İsmet Paşa bu görüşleriyle Türk tarafının uluslararası hu-
kuk kurallarına bağlı ve barışı arzulayan bir görüntü çizmeye
çalışacaktır.

Ancak şartını Batılı Devletlere dayayan Venizelos İsmet
Paşa'nın görüşlerini şu şekilde karşılayacaktır:

"... İsmet Paşa, Neuilly Antlaşması 48. maddesinin, Batı
Trakya mukadderatını açıkca bıraktığını ileri sürerek, Batı
Trakya meselesini elan bir tavsiye şekline bağlanmamış gibi
gösterdi. Bu delil, esassızdır. Gerçekte, bu antlaşmanın 48.
maddesiyle Bulgaristan, Batı Trakya üzerindeki haklarından müt-
tefik ve muşarik devletler lehine vazgeçmiş ve bu devletlerin
bu eyalet hakkında verecekleri kararları tasdik etmeyi taahhüt
etmişlerdir. Şimdi, bu devletler, daha sonra, bu hususta verdik-
leri kararları, Yunanistan'la imza ettikleri bir antlaşmaya
dercetmişlerdir. Bu suretle, mesele, kesin olarak halledilmiş-
tir. Ve Ankara Hükümetiyle hiçbir ilgisi yoktur.

Bulgaristan'a ait olan kısım dışarıda bırakılırsa görülür-
ki, Batı Trakya ahalisinin, ancak yarısı kadarı Türk'tür. Esa-
sen, son hadiselerde memleketin sınımasını değiştiren ırki hare-
ketler yokubulduğundan, bu rakamlar, ehemmiyetli değildir.

(204) Karacan, a.g.e., s.122.

1915'de, Türkiye tarafından Bulgaristan'a bırakılan kısımdaki Rumlar, Bulgaristan tarafından kovulmuş, fakat, bunlar, Neuilly Antlaşmasından sonra, tekrar memleketlerine dönmüşlerdir" (205).

Venizelos bu görüşleriyle Türk Heyetinin iddialarını sonuçsuz bırakmaya çalışacaktır.

I. Komisyonunda 25 Kasım 1922 Cumartesi günü, sabahleyin Trakya sorunu, son defa olarak bir daha konuşuldu.

25 Kasım 1922 sabahı oturumu, her iki Trakya için, Türk Heyetiyle, Hükûmetler ve Yunanistan arasında büyük bir diplomasi kavgası verildi. Türk Heyeti, 22,23,24 Kasım 1922 günkü konuşmalarının neticesine göre, daha ciddi olarak hazırlanmış ve bütün kuvvet ve kudretini sarfederek Trakya davasını, mümkün olduğu kadar savunmuştur. Karşı tarafta Türk cephesinin zayıf noktasını bulmuş bu noktadan mücadelesini sürdürmüştür(206).

Bu arada kendi gelecekleriyle yakından ilgilenen Batı Trakya Türkleri, Galip Bahtiyar, İskeçeli Arif ve Sabri Bey'lerden oluşan bir heyeti Lozan'a gönderdi. Heyet Üyeleri İsmet Paşa ve Dr. Rıza Nur'la görüşmeler yapıp endişelerini dile getirdiler. İsmet Paşa Türk Heyetinin, Trakya sorununu ulusal emellere uygun bir çözüme bağlamak için elden geleni yapacağına dair onlara güvence veriyor; ama bu konuda kötünser olan Dr. Rıza Nur, Batı Trakya sorununda ileri gidilirse bir savaşın patlayabileceği yolunda uyarıda bulunuyordu(207).

Dr. Rıza Nur bu durumu hatıralarında şu şekilde belirtiyor: " Eütün itilaf Devletleri, Sırbisten ve Romanya'ya kadar

(205)Eiyıklıoğlu, a.g.e., s.489.

(206)Eiyıklıoğlu, a.g.e., s.491.

(207)Sarıal, a.g.e., cilt II, s.306.

bu memleketin, zaki ahalisinin, serbestçe izharedecekleri arzuya uyarak zorundadırlar.

Venizelos, 30 Aralık 1918'de, müttefiklere verdiği muhtıra da, Dedeağaç, Sofulu, Gümülcine ve İskeçe'de, 114.810 Türk, 44.655 Rum ve 28.933 Bulgar nüfusu mevcut olduğunu kaydetmiştir. Türklerin bu bölgede miktarca yalnız Rumlardan değil, diğer iki unsurdan da fazla oldukları meydandadır.

3. Diğer taraftan, Venizelos'un dayandığı 1902 tarihli E-dirne salnamesinden alınan rakamlarda her iki Trakya'da ezici bir Türk çoğunluğu mevcut olduğunu göstermektedir.

Bu salnameye göre, Meriç'in batısında ve 1913 hududu içinde kalan birinci bölgede Mustafa Paşa, Orteköy, Seymenli ve Dimitoka'da 35.605 Türk ve 34.422 Rum vardı.

Müttefiklerarası Batı Trakya'nın en büyük kısmını teşkil eden Gümülcine, İskeçe, Dedeağaç ve Sofulu'da ise 127.327 müslümana karşılık ancak 41.799 Rum yaşamaktaydı. Her iki bölgede çoğunluk Türklere aittir.

Bundan başka, Venizelos'un Rum olarak gösterdiklerinden Ortodoks Arnavutları ve Osmanlı Türklerinin Avrupa'da görülmelerinden önce Hıristiyanlığı kabul etmiş Gagavuz Türklerini de indirmek icap edecektir.

4. Venizelos, tartışmalı bölgelerin geleceğini tayin işinin bir çoğunluk veya azınlık meselesi olmadığını ve bu davaların antlaşmalarla çözülmüş olduğunu söyledi.

Yunan Başdelegesinin bu bölgede, halkın reyine müracaat edilmesine muhalefet etmesi, kendisinin daima ileri sürdüğü demokratik usullerle aykırıdır.

Türkiye, Ege Trakya'nın 1913 senesindeki hududu ile Batı

Trakya'da halkın reyine müracaat edilmesini istemekle haklı olduğunu bir daha ispat etmiş bulunmaktadır. Konferansın adalet ve hakkaniyetle uygun bir karar vereceğini ümit ederim"(209).

İsmet Paşa Batı Trakya hakkındaki görüşlerini etnik ve hukuksal bir temele oturturken aynı zamanda İttihat ve Terakki Hükümetinin bırakmış olduğu bir sorunu da halletmiş olacaktı.

Ancak, İsmet Paşa'nın görüşlerine Lord Curzon, Venizelos ve diğer Üike temsilcileri devamlı karşı çıkacaklar ve Türk Heyetini Batı Trakya konusunun dışına çekmeğe çalışacaklardır.

Venizelos, İsmet Paşa'nın yukarıda naklettiği görüşlerine 25 Kasım 1922 tarihli oturumda şu cevapları verdi:

" 1. Benim Batı Trakya'daki Türk nüfusu hakkında söylediğim şudur: Neuilly Antlaşmasından sonra Bulgar'lara kalan yerlerde Türkler çoğunlukta dırlar, Yunanistan'a bırakılan Batı Trakya kısmında ise Türk ahali, bütün nüfusun ancak yarısı kadardır.

2. Ahaliyi karışık olan yerlerde, araziye ait davaların hallinde, unumi reye müracaattek vasıta değildir. Muarız iki Hükümetten, iyi idare delilleri göstermiş olanın tercihi gerektir.

3. Türkiye, Avrupa Harbinden evvel, 1913 senesinde Batı Trakya üzerindeki haklarından vazgeçmiştir. Hatta 1915 yılında, Meriç nehrinin sağ kıyısında kalan küçük parçayı bile terk etmiştir"(210).

Görüldüğü gibi Venizelos, rakamları çarpıtarak yorum yapmakta demokratik prensipleri gözardı etmekte ve blöf yapmaktadır.

(209)Büyüklüğü, a.g.e., s.492-493.

(210)Büyüklüğü, a.g.e., s.493.

İsmet Paşa, Batı Trakya'nın her iki kısmında da Türk co-
şunluğunun muhakkak olduğunda ısrar etti. Yunan zulmünden Ana-
vatanı kagan Türklerin, Yunanistan'ın idare tarzını, sözbirli-
ğiyle bir felaket olarak vasıflandırdıklarını misaller vererek
anlattı.

Sırbistan delegesi Niņçif'de:

" Ahalinin reyine müracaat edilmesi Balkanların huzuru ba-
kiminden tehlikelidir. Muhtariyet sözü, Balkanlarda ağıza alın-
ması cağalıdır" (211) diyerek demokratik nizamden ne kadar uzak ol-
duğunu, insan haklarına saygı duymadıklarını göstererek adeta
1992 yılındaki Sırbistan'ın takip ettiği politikanın temelle-
rini atıyordu.

Balkanlı Delegeler konuştuğundan sonra, söz sırası Lord Cur-
zon'a gelmişti. Curzon, Balkanlıların ve İsmet Paşa'nın sözle-
rini parça parça alarak tahlil ediyordu. Yaptığı yorumlarla
Balkanlıları destekliyor, İsmet Paşa'nın delillerini yok etme-
ğe çalışıyordu. Fakat, İngiltere'yi temsil etmesine rağmen İs-
met Paşa'nın ileri sürdüğü delilleri çürütmeyi başaramıyordu.

Lord Curzon, nutkuna Batı Trakya'nın antlaşmalarla oluşan
durumunu anlatmakla işe başladı. Ankara'nın bu bölge işlerine
karişmek için ne sebep gösterebileceğini anlamadığını söyledi
ve ilave etti:

" Müttefikler Türkiye'ye böyle bir hak tanımmasını mütema-
Yıl değildirler. Garçi Türkiye Başdelegesinin istediği bu top-
hakların Türkiye'ye verilmesi değildir. Zaten bu biraz da fazla
oluştu. Türk Heyeti Garbi Trakya'da reye müracaat teklifini i-

leri sürmekle siyasi bir müracaatta bulunmaktadır. Garbi Trakya'da raye müracaat Türklerin bu havalide çoğunluk teşkil ettisini bu suretle meydana çıkararak, ilerde buraları Türkiye'nin geri alabilmesi için bir imkan hasıl eder. İşte müttelikler Türkiye'ye bu hakkı tanımaya mütemayil değildirler. Türk Heyeti Milletlerin serbestçe idare esasını ortaya atan Wilson Prensiplerine dayanmaktadır. Ancak 'serbest idare' tabirini icat etmekle Wilson'un dünya sulhu üzerine korkunç bir darbe indirmiş olup olmadığı şüphelidir. Eger Türkiye bu prensibi muayyen bir yerde kendi lehine sürüyor ise, aynı prensip başka yerlerde aleyhine de çıkabilir. Aleyhine çıkacak yerlerde de prensibin tatbikine razı mıdır? Mesela, İstanbul'a tatbik edilse, netice nasıl olur? Zira şüphesiz ki son zamanlara kadar Türkler bu şerhinde çoğunluğu teşkil etmiyorlardı. Milletlerin kendi kendilerini serbestçe idare etmeleri prensibi ikiyüzlü bir silahtır" (212).

Lord Curzon, bu şekilde görüşler beyan ederek Türk Heyeti ne şantajda bulunuyor ve boyun eğdirmeğe çalışıyordu. İngiltere temsilcisinin 'serbest idare' tabirini 'ikiyüzlü bir silah'a benzetmesi insanı şaşırtıyorsa da bu düşüncenin inşiliz emperyalizmine hizmet ettiğini de anımsatıyor. Çünkü, İngiliz sömürgelerinde yaşayan değişik etnik gruplara mensup milyonlarca insanın bu 'serbest idare' sistemine sarılması halinde İngiltere'nin dünya siyasetindeki etkinliği büyük bir yara alırdı. İşte, İngilizler onun için Batı Trakya'da halkoyuna başvurulmasına şiddetle karşı çıktılar ve bu durumun bir örnek olmasını önlediler.

Bu arada, Batı Trakya'da yaşayan müslüman halkın kendi geleceğini belirlemesi durumunun ortaya çıkması halinde İngiltere'nin kontrolünde yaşayan diğer müslüman halkların harekete geçebileceğini de unutmamak lazım.

Bir de Yunanlılar'ı, Türkler'e karşı Anadolu macerasına itenlerin başında İngiltere'nin geldiğini, doğal olarak şimdi de Yunanlılar'ı diplomatik savaşta Türkler'e karşı desteklemenin kendileri açısından vicdani bir görev olduğunu sandıklarını da düşünebiliriz.

İsmet Paşa Lord Curzon'un görüşlerine tepki olarak: "Türkler, İstanbul'da da çoğunlukta'dırlar, yalnız şimdiki topraklarının herhangi bir kısmında değil Başkentlerinde dahi halkın rayına müracaat korkmazlar" dedi ve ilave etti: "Eğer dünyanın her tarafında milletler kendi mukadderatını kendileri tayin edebilselerdi, dünya barışına daha çok hizmet etmiş olurlardı". (213).

İsmet Paşa, zor şartlar altında varmış olduğu bu diplomatik mücadeleyi Ankara ile koordineli bir şekilde yürütür ve Ankara'dan aldığı aldığı talimatlara göre hareket eder.

İsmet Paşa, bütün gelişmeleri Ankara'ya Başbakan Rauf Bey'e telgrafla bildirir. Rauf Bey'de, İsmet Paşa'nın telgraflarına cevaplar vererek durumu yakından takip eder:

"26 Kasım 1922 İsmet Paşa'dan Başbakanlığı Tel.No:29/30 komisyonca Trakya sınırları görüşüldü. Curzon Karaağaç istasyonunu vermeyeceklerini söyledi. Batı Trakya'da plebisiti reddettiler. Sonra adalar işine geçildi".

Bu telgrafa Rauf Bey şu cevabı verecektir:

(213)Şiyıklıoğlu, a.g.e., s.497.

" 26/27 Kasım 1922 Başbakan Hüseyin Rauf Bey'den İsmet Paşa'ya telg. No:19

Karaağaç'ın kurtulabileceği, ama Batı Trakya'da Plebisit'in güç olduğu yolundaki görüşünüz uygundur. (ilgi: No, 19,21,27 33)... (214).

Birinci komisyonun, 25 Kasım 1922 günkü oturumundan sonra, Doğu Trakya'nın Batı sınırı ve Batı Trakya sorunu, artık bir daha bu komisyonda, tartışmaya konmadı.

Trakya için Batı sınırı olarak 1913 sınırının elde edilmesine ve Batı Trakya'da, halkoyuna müracaat edilmesine, kesin olarak karşı çıkmıştır (215).

Lozan'da Türk Temsilci Heyeti Batı Trakya konusunda her ne kadar diretmişse de başta Venizelos olmak üzere İngiliz temsilcisi Lord Curzon, Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı temsilcisi Niņçiç ve Romanya temsilcisi Duca işbirliği halinde Batı Trakya'nın bugünkü statusünü belirlemeyi başarmışlardır. Böyle bir durum karşısında, Türk Heyeti, çabalarını Batı Trakya'daki Türkleri, Türk-Yunan Mübadele Antlaşmasının dışında tutmaya ve azınlık haklarının sağlanmasına çalışacak ve bunda da başarılı olacaktır (216).

Atatürk, Batı Trakya konusuna gerçekçi bir bakış açısıyla yaklaşarak 15-17 Ocak 1923 tarihli İzmit basın toplantısında şu sözleri söylemişti:

" Sarbi Trakya'nın bize geçmesi kuvvet midir, zaaf midir, bunu düşünmek icap eder. Benim nokta-i nazarıma göre zaafdır.

Sarbi Trakya'nın Simalinde Bulgaristan, Cenubunda deniz, Gar-

(214) Şimşir, a.g.e., s.9.

(215) Biyıklıoğlu, a.g.e., s.497-498.

(216) Kurtuluş, a.g.e., s. 36-37.

birde Yunanistan vardır. Bu arazi bu suretle iki düşman arazi-
sine doğru uzanmıştır. Orasını elde tutmak için sarfolunacak
kuvvet oradan elde edilecek istifadeye tekabül etmez. Anavata-
nın selameti nokta-i nazarından Garbi Trakya'dan sarfinazar et-
mek lazımdır. Garbi Trakya hakkında Muhtariyet vesair suretle
ortaya atılan nazariyet muvakkat mahiyete haizdir. Meselenin
hakiki olarak çare-i halli, burasını Yunanistan'a bırakmaktır.
Aynı zamanda Bulgarlar ile Yunanlılar arasında daima bir niza
(çekişme) zemini olacaktır" (217).

3. Azınlıklarla İlgili Tartışmalar ve 30 Ocak 1923 Tarihli Azınlıkların Korunması İle İlgili Protokol:

Batı Trakya, Lozan Konferansında Yunanistan'a terk edilmek
zorunda kalmıştı. Fakat konferansda Batı Trakya konusu burada
bitmedi. Türkiye ve Yunanistan arasında bir nüfus değişimi ya-
pılması eski konusu olunca yine gündeme geldi.

30 Ocak 1923 tarihinde Türk ve Yunan Heyetleri tarafından
imzalanan ve Lozan Barış Konferansında yapılan onyedinci ayrı sa-
netter altıncısı olan " Yunan ve Türk Halklarının Mübadelesine
İlişkin Sözleşme ve Protokol", Türk topraklarında yerleşmiş Rum
Ortodokse mezhebinden Türk uyruklarıyla, Yunan topraklarında
yerleşmiş Müslüman dininden Yunan Uyruklarının zorunlu olarak
değişimine karar verdi. Bu hükmün iki istisnası olacaktı: İs-
tanbul belediye sınırları içinde 30 Ekim 1918 tarihinden önce
yerleşmiş Rumlar ile Batı Trakya'da oturan Müslümanlar. Bunlar
" stabli" (Yerleşik) adını alacaklar ve değişim dışı kalacaklar-
dı (218).

(217)Ören, a.g.e., s.300-301.

(218)Ören, a.g.e., s.34.

Sadoca değişim tarihi üzerinde kesin bir karara varılabilmiş değildi. 27 Ocak tarihli oturumda İsmet Paşa, sivil ve asker esirlerin çok zor ve acıklı durumda bulduklarını, dolayısıyla bunların bırakılması mecelesinin herşeyden önce alınması gerektiğini, bir an önce bu duruma son verilmesini istediklerini bildirdi.

"İsmet Paşa anlaşılan metinlerinin kısa bir zaman içinde hazır olacağı yolundaki sözlerle temin edildi"(219).

30 Ocak 1923 tarihinde Türk ve Rum ahalinin Mübadelesine dair mukavelename imzalandı.

Söylence, Yunanistan'la Türkiye arasında kronik bir sürtüşme konusu olan karşılıklı azınlıklar tasfiye edilmiş oluyordu. İki ulusun yalnızca İstanbul ve Batı Trakya'da azınlıklar kalmıştı(220).

İsmet Paşa, 12 Aralık 1922 oturumunda olayları tarihsel perspektif içinde ele alan uzun bir konuşma yaparak, Türkiye'deki azınlıkların güvenceye kavuşturulmasının herşeyden önce dışardan kıskırtılmalarına bağlı olduğunu, bunun da herşeyden önce Türk ve Rum Halklarının değiştirilmeleriyle gerçekleşeceğini söylemişti. İsmet Paşa konuşmasını şöyle bağlamıştı:

" Karşılıklı mübadele tedbirlerinin uygulanması dışında kalacak azınlıkların güvenlikleri ve gelişmeleri için en iyi garantiler, gerek ülke kanunlarının sağlayacağı, gerekse üyeleri Türk Yurtaşı olarak bütün görevlerini yerine getiren bütün topluluklara Türkiye'nin geniş görüşlü politikasının vereceği garantilerdir"(221).

(219)T.C. Dışişleri Bakanlığı, Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl Lozan (1922-1973) Ank.1973, s.98.

(220)Oran, a.g.e., s.35-37.

(221)Meray, Lozan...Takım I,Cilt I, Kitap I, s.200.

Lord Curzon, bu uzun konuşmayı değerlendirmek için söz aldı. İsmet Paşa'yı şimdiye dek "mutlu bir general ve becerikli bir diplomat" olarak tanımış olduklarını, bu gün ise kendisinin "bir tarih profesörü olduğunu" gösterecek uzun bir konferans vermiş bulunduğunu söyleyerek alaycı bir tavır takındı.

Türkiye'deki azınlıklar bir vergi vererek askerlik hizmetinden kurtulmalı ve İstanbul'da özel bir azınlıklar komisyonunun kurulmalıydı. Türkiye bu isteklere sonuna kadar direndi. Sonunda, yalnız müslüman-olmayan azınlıklara uygulanması koşuluyla, Doğu Avrupa'nın öteki ülkelerine (bu arada Yunanistan'a da) uygulanan türden azınlık koruma yükümlülüklerini kabul etti(222).

Bu azınlık koruma yükümlülükleri, Lozan Barış Antlaşması'nın 37-45. maddelerini oluşturur.

30 Ocak 1923 Tarihli Protokol:

Kesim III.

Azınlıkların Korunması:

Madde 37.

Türkiye, 36. maddeden 44. maddeye kadar kapsanan hükümlerin temel yasalar olarak tanınmasını ve hiçbir kanunun, hiçbir yönetmeliğin (tüzüğün) ve hiçbir resmi işlemin bu hükümlere aykırı ya da bunlarla çelişir olmamasını ve hiçbir kanunun, hiçbir yönetmelik (tüzük) ve hiçbir resmi işlemin söz konusu hükümlerden üstün sayılmamasını yükümlenir.

Madde 38.

Türk Hükümeti, Türkiye'de oturan herkesin doğum, bir ulusal topluluktan olma (milliyet, nationalite), dil, soy ya da

din ayrımı yapmaksızın, hayatlarını ve özgürlüklerini korumayı tam ve eksiksiz olarak sağlamayı yükümlenir.

Türkiye'de oturan herkes her inancın, dinin ya da mezhebin, kamu düzeni ve ahlak kurallarıyla çatışmayan gereklerini, ister açıkta isterse özel olarak, serbestçe yerine getirme hakkına sahip olacaktır.

Müslüman-olmayan azınlıklar, bütün Türk uyruklarına uygulanan ve Türk hükümetince, ulusal savunma amacıyla ya da kamu düzeninin korunması için, ülkenin tümü ya da bir parçası üzerinde alınabilecek tedbirler saklı kalmak şartıyla, dolaşım ve göç etme özgürlüklerinden tam olarak yararlanacaklardır.

Madde 39.

Müslüman-olmayan azınlıklara mensup Türk uyrukları, müslümanların yararlandıkları aynı yurttaşlık (medeni) haklarıyla siyasal haklardan yararlanacaklardır.

Türkiye'de oturan herkes, din ayrımı gözetilmeksizin, kanun önünde eşit olacaktır.

Din, inanç, ya da mezhep ayrılığı, hiçbir Türk uyruğunun yurttaşlık haklarıyla (medeni haklarla), siyasal haklardan yararlanmasını, özellikle kamu hizmet ve görevlerine kabul edilme, yükseltilme, onurlanma ya da çeşitli mesleklerde ve iş kollarında çalışma bakımından, bir engel sayılmayacaktır.

Herhangi bir Türk uyruğunun, gerek özel gerekse ticaret ilişkilerinde, din, basın ya da herçeşit yayın konularıyla açık toplantılarda, dilediği bir dili kullanmasına karşı hiçbir kısıtlama konulmayacaktır.

Devletin resmî dili bulunmasına rağmen, Türkçe'den başka bir dil konuşan Türk uyruklarına, mahkemelerde kendi dillerini sözlü olarak kullanabilmeleri bakımından uygun düşen kolaylık-

lar sağlanacaktır.

Maddde 40.

Müslüman-olmayan azınlıklara mensup Türk uyrukları, hem hukuk bakımından hem de uygulamada, öteki Türk uyruklarıyla aynı işlemlerden ve aynı güvencelerden (garantilerden) yararlanacaklardır. Özellikle, giderlerini kendileri ödemek üzere, her türlü hayır kurumlarıyla, dinsel ve sosyal kurumlar, her türlü okullar ve buna benzer öğretim ve eğitim kurumları kurmak, yönetmek ve denetlemek ve buralarda kendi dillerini sebestçe kullanmak ve dinsel ayinlerini sebestçe yapmak konularında eğitim haklarına sahip olacaklardır.

Maddde 41.

Genel (ulusal) Eğitim konusunda, Türk Hükümeti, müslüman-olmayan uyrukları önemli bir oranda oturmakta oldukları il ve ilçelerde, bu Türk uyruklarının çocuklarına ilkokullarda ana dilleriyle öğretimde bulunmasını sağlamak bakımından, uygun düzenlemeleri gösterecektir. Bu hüküm, Türk Hükümetinin, söz konusu okullarda Türk dilinin öğrenimini zorunlu kılmasına engel olmayacaktır.

Müslüman-olmayan azınlıklara mensup, Türk uyruklarının önemli bir oranda buldukları il ve ilçelerde, söz konusu azınlıklar, devlet bütçesi, belediye bütçesi ya da öteki bütçelerce, eğitim, din yada hayır işlerine genel gelirlerden sağlanabilecek paralardan yararlanmaya ve pay ayrılmasına hak gözebileceklerdir.

Bu paralar, ilgili kurumların yetkili temsilcilerine taslim edilecektir.

Madde 42.

Türk Hükümeti, müslüman-olmayan azınlıkların aile durumlarıyla (statüleriyle, aile-hukukuyla) kişisel durumları (statüleri, kişi halleri) konusunda, bu sorunların, söz konusu azınlıkların gelenek ve görenekleri uyarınca çözümlenmesine elverecek bütün tedbirleri alması kabul eder.

Bu tedbirler, Türk Hükümeti ile ilgili azınlıklardan her birinin eşit sayıda temsilcilerinden kurulu özel komisyonlarda düzenlenecektir. Anlaşmazlık çıkarsa, Türk Hükümeti ile Milletler Cemiyeti Meclisi, Avrupa-lı hukukçular arasından birlikte seçecekleri bir üst-hakem atayacaklardır.

Türk Hükümeti, söz konusu azınlıklara ait kiliselere, havralara, mezarlıklara ve öteki din kurumlarına tam bir koruma sağlamayı yükümlenir. Bu azınlıkların Türkiye'deki vakıflarına, din ve hayır işleri kurumlarına her türlü kolaylıklar ve izinler sağlanacak ve Türk Hükümeti, yeniden din ve hayır kurumları kurulması için, bu nitelikteki öteki özel kurumlara sağlanmış gerekli kolaylıklardan hiçbirini esirgemeyecektir.

Madde 43.

Müslüman-olmayan azınlıklara mensup Türk uyrukları, inançlarına, ya da dinsel ayinlerine aykırı herhangi bir davranışta bulunmaya zorlanamayacakları gibi, hafta tatili günlerinde mahkemelerde hazır bulunmamaları ya da kanunun öngördüğü herhangi bir işlemi yerine getirmemeleri yüzünden haklarını yitirmeyeceklerdir.

Bununla birlikte bu hüküm, söz konusu Türk uyruklarını, kamu düzeninin korunması için, öteki Türk uyruklarına yöneltilen yükümler dışında tutar anlamına gelmeyecektir.

Madde 44.

Türkiye, bu kesimin bundan önceki maddelerindeki hükümlerini, Türkiye'nin müslüman-olmayan azınlıklarıyla ilgili olduğu ölçüde, uluslararası nitelikte yükümler meydana getirmelerini ve Milletler Cemiyetinin güvencesi (garantisini) konulmalarını kabul eder. Bu hükümler, Milletler Cemiyeti Meclisinin çoğunluğunca uygun bulunmadıkça, değiştirilemeyecektir. İngiliz imparatorluğu, Fransa, İtalya ve Japon hükümetleri, Milletler Cemiyeti Meclisinin çoğunluğunca razı olunacak herhangi bir değişikliğin reddetmemeyi, Antlaşma uyarınca kabul ederler.

Türkiye, Milletler Cemiyeti Meclisi üyelerinden herbirinin, bu hükümlerden herhangi birine aykırı herhangi bir davranış ya da böyle bir davranışta bulunma tehlikesini Meclise sunmağa yetkili olacağını ve Meclisin, duruma göre, uygun ve etkili sayacağı yolda davranabileceğini ve gerekli göreceği yönergeleri verebileceğini kabul eder.

Türkiye, bundan başka, bu maddelere ilişkin olarak, hukuk bakımından ya da uygulamada, Türk hükümetiyle imzacı önceki devletlerden herhangi biri ya da Milletler Cemiyeti Meclisine üye herhangi bir başka devlet arasında görüş ayrılığı çıkarsa, bu anlaşmazlığın, Milletler Cemiyeti Misakının 14. maddesi uyarınca uluslararası nitelikte sayılmasını kabul eden, Türk Hükümeti, böyle bir anlaşmazlığın, önceki taraf isterse, Milletlerarası Daimi Adalet Divanına götürülmesini kabul eder. Divanın kararı kesin ve Milletler Cemiyeti Misakının 13. maddesi uyarınca verilmiş bir karar gücünde ve değerinde olacaktır.

Madde 45.

Bu kesimdeki hükümlerle, Türkiye'nin müslüman-olmayan azınlıklarına tanınmış olan haklar, Yunanistan'ca da kendi ülke-

sinde bulunan müslüman azınlığa tanınmıştır(223).

4. Patrikhane Sorunu:

"Yunanistan bağımsızlığını kazanalı, Osmanlı Hükümeti, egemenliği altında kalan Rum unusurundan gözlerini hiç ayırmıyordu. Çünkü Helenizm'in gelecek için beslediği tasavvurları biliyordu. Rum patrikhanesinin ve Avrupa Türkiye'sindeki temsilcilerinin (metropolitlerin) Yunan Konsoloslarıyla alele Helenizmin 'megalo idaasını' gerçekleştirmeğe çalıştıkları malumuydu"(224).

Berek Balkan Savaşları sırasında, gerekse I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı sırasında patrikhanenin yıkıcı ve bölücü faaliyetleri, Türk Heyetine bu konuda bir talimat verilmediği halde dile getirildiği zaman (225) önemli bir sorun ortaya çıktı ve bu sorun alt komisyonunda bir çözüme bağlanamadı. Ancak "10 Ocak 1923 te toplanan arazi ve askerlik komisyonunda bu konu ele alındı ve Lord Curzon, patrikhanenin birkaç yüzyıldan beri İstanbul'da bulunduğunu; ilk imtiyazların Fatih Sultan Mehmet'çe yerildiğini, hatta artırıldığını Rum ortodoks kilisesinin başı olan Patrigin her zaman Türk Hükümetine bağlı bir memuru olarak kaldığını, tayininin Türk Hükümetince onaylanarak tamamlandığını anlattı. Amerikan delegesi de büyük bir direnişle Patrigin İstanbul'da kalmasını istiyordu.

Lord Curzon, eğer, Türk temsilcilerinin iddia ettikleri gibi Patrik siyasete karışmışsa, bunun önlenebileceğini, ancak kesinlikle İstanbul'da kalması gerektiğini ileri sürdü. Diğer delegelerde bu görüşü desteklediler"(226).

(223)Meray, a.g.e., Takım II, cilt II, s.11-14.

(224)Andonyan, a.g.e., s.99.

(225)Rıza Nur, a.g.e., s.113.

(226)Dışişleri Bakanlığı, a.g.e., s.99.

Türk delegeleri Lozan görüşmeleri sırasında sorunu gündeme getirdikten sonra Patrik ve Patrikhane sorununu, bu kişi ve kurumun Türkiye dışına çıkarılmasıyla çözülebileceğini savunmuştur. Tüm gayretlere (227) rağmen, karşı taraf bu görüşe evet dememiş, sonuna dek ittifak (228) içinde direnmıştır. Bu direnmeyi desteklemek üzere Venizelos Patriğin ve Patrikhane-nin siyasetten ayrılabilceğini onaylayan tavizi vermiştir:

"Venizelos, Patrikliğın siyasal çabalarda bulunmasını önleyecek tedbirlerin alınması şartıyla, İstanbul'da bırakılması şeklindeki İngiliz teklifini destekledi ve Türk Hükümeti bu teklifi kabul ederse, şimdiki Patriğin çekilmesini kolaylaştıracak şekilde davranmaya hazır olduğunu" sözlerini ilave etti.

Türk Başdelegesi yaptığı konuşmada, Patriklik meselesine değinerek: "Patrikliğın, siyasal ya da yönetime ilişkin işlerle bundan böyle hiç uğraşmayacağı, sadece din alanına giren işlerle yetineceği konusunda Konferans önünde Müttefik Deleşeler kurullarının ve Yunan Deleşeler Kurulunun yapmış oldukları resmi konuşmaları ve verdikleri garantileri senet sayarak, Patrikliğın, İstanbul'dan çıkarılması teklifinden vazgeçtiğini" bildirdi (229).

Lozan görüşmelerinde Patrikhane sadece İstanbul'da kalacak olan Rumların dini işlerinden sorumlu olacaktı. Dünyadaki bütün Rum ve Ortodoksların dini ve siyasal liderine sayınmayacaktı.

(227) Dışişleri Bakanlığı, a.g.e., s.99-100.

(228) Avcioglu, a.g.e., s.352.

(229) Dışişleri Bakanlığı, a.g.e., s.100.

5. Lozan Barış Görüşmelerinin Kesintiye Ugraması:

30 Ocak 1923 de Fransız ve İtalyan temsilcileri, daha önce Lord Curzon tarafından hazırlanan antlaşma tasarısı hakkında İsmet Paşa'ya aydınlatıcı bilgi vermişlerdir. Bu antlaşma tasarısını hükümleri kısaca şöyleydi:

Türkiye'nin Trakya'daki sınırı, kuzeyde Neuilly Antlaşmasında saptanmış olan, Bulgar sınırından Batıda Meriç Irmagının Batı kıyısından başlayacak, Yunan yönetiminde kalacak olan Karaağaç dışında, Edirne Türk sınırları içine alınacak; sınırın her iki yakasında saptanacak bir bölge askerden arındırılacak; Türkiye, Ege Denizindeki tüm adaları bırakacak, ancak İmroz ve Bozcaada, yerel özerklik verilmesi şartıyla Türkiye'ye bırakılacak; Türkiye'nin Suriye ile olan sınırı Türkiye ile Fransa arasında saptandığı gibi kalacak; Irak'la olan sınır ise, Milletler Cemiyeti Konseyinin kararına bırakılacak; Boğazlar sorusunda Türkiye, itilaf Devletlerinin önerilerini, Boğazlar özel Komisyonunu kabul edecek; Kapütülasyonlar kaldırılmakla birlikte Türkiye'deki yabancıları adli ve diğer alanlarda koruyucu hükümleri kapsayan bir protokol Antlaşmaya eklenecek; yabancı yargıçlar, 5 yıl süre ile Türk yargıçlarıyla birlikte yargı görevini yürütecekler; Türkiye; Suriye, Irak, Hicaz, Arap Bölgeleri, Mısır, Sudan, Libya ve Kıbrıs üzerindeki haklarından vazgeçecekti (230).

Türkiye'nin egemenlik haklarını zedeleyen ve Misakı Milli ilkeleriyle bağdaşmayan bu önerileri Türk Heyeti kabul etmeyecektir.

(230) Sonyel, a.g.e., cilt II, s.326-327.

Bu olayı Atatürk nutukta şöyle anlatıyor: "Efendiler, yine Lozan Konferansına temas edeceğim. Konferans 4 Şubat 1923 tarihinde kesildi. İki aya yakın bir süre devam eden görüşmelerin özeti olmak üzere, İtilaf Devletleri temsilcileri, delegeler heyetimize bir barış tasarısı verdiler. Bu tasarı anlam ve öz bakımından istiklalimize zarar veren şartları içinde alıyordu. Özellikle, adli, mali ve iktisadi konularla ilgili maddeleri çok ağırdı. Bunun için, bu tasarıyı kesinlikle redetmek zorundaydık. Delegeler heyetimiz bu tasarıya karşı bir mektup verdi. Bu mektupta özel olarak şunlar yer alıyordu. 'Üzerinde anlaştığımız noktaları imza ederek barış yapalım'. Gerçekten de, Konferansta görüşme konusu olan birçok meseleden bizce kabul edilebilecek durumda olanları vardı.

Mektupta; ikinci, üçüncü derecede olan konuları ayrıca inceleriz. İtilaf Devletleri, bu teklifimizi kabul etmeyecek olurlarsa, tekliflerimiz hiç yapılmamış sayılacaktı da denilmiştir. Delegeler Heyetimizin teklifi dikkate alınmadı. Yalnız, konferansın yarıda kesilmesi, görüşmelerin ertelenmesi gibi gösterildi. Her Devletin temsilcileri memleketlerine döndüğü gibi bizim Delegeler Heyetimiz de geri geldi" (231).

Türk Murahhas Heyeti, 7 Şubat 1923 de Lozan dan ayrılmış ve Batı Anadolu da inceleme gezisinde bulunan Atatürk le buluşarak birlikte 20 Şubat 1920 de Ankara ya varmıştı.

İsmet Paşa, yanında hukuk danışmanı Münir Bey (Erteğün) olduğu halde, Ankara da Bakanlar Kuruluna, Barış projesi hakkında gerekli bilgiyi verdi. Bakanlar Kurulunda, özellikle Fethi Bey (Okyar), İsmet Paşa ya, Batı Trakya, Doğu Trakya sınırları, (231) Atatürk, Nutuk, cilt II, s.487.

Musul, mali, adli ve iktisadi konularda, şiddetli eleştirilerde bulundu(232).

İsmet Paşa Bakanlar Kurulu'nda durumu açıkladıktan sonra yeni bir talimat istedi.

Meclis'in görüşünü alma gereği duyuldu. Konu Meclise getirildi. Meclis'te bu konu üzerinde günlerce süren görüşme ve tartışmalar yapıldı(233).

Türkiye Büyük Millet Meclisi, 27 Şubat 1923 tarihli gizli oturumunda, Barış Antlaşması projesini tartıştı. Özellikle Trakya, Musul, mali, iktisadi ve adli işlerde, Delegeler Heyeti sert eleştirilerle karşılaşmıştı. Bu hususlardaki Türk isteklerinin de savunma ve kabul ettirilmesi koşuluyla, Lozan'da ilgililerle tekrar tartışma açılması konusunda Hükümet'e yetki verildi.

Dışişleri Bakanı ve Türk Delegeler Heyeti Başkanı İsmet Paşa, müttefik Devletlerin Lozan'da, heyetimize verdikleri 31 Ocak 1923 tarihli Barış Antlaşması projesini, hükümetin ve meclisin talimatına uygun olarak, Ankara'dan 8 Mart 1923 de gönderdiği bir mektupla, Türk düzeltme projesini bildirdi. Bu Türk karşı tekliflerinde, Doğu Trakya'nın Batı sınırı ve Batı Trakya hakkında yeni bir Türk istegi ileri sürülmemiştir. Boğazlar Sözleşmesine de dokunulmamıştır. Türk istekleri daha çok mali, adli ve iktisadi kısımlarla Yunan tamirati üzerinde toplanıyordu.

Davetçi Devletlerin 28 Mart 1923 tarihli cevabından sonra Lozan Konferansının henüz bir karara bağlanamayan sorunlarını müzakere etmek üzere 23 Nisan 1923 de tekrar toplanması karar-

(232) Bıyıklıoğlu, a.g.e., s.517.

(233) Atatürk, Nutuk, cilt II, s.487.

laştırıldı (234).

6. Lozan Barış Antlaşmasının İmzalanması (24 Temmuz 1923):

Lozan Konferansının ikinci dönemi başlarken, üç komisyon kuruluyordu. Henüz çözüme bağlanmamış bazı arazi sorunlarına ve yabancılara karşı uygulanacak adli rejim konusuna bakacak olan birinci komisyona Sir Horace Rumbold, mali ve sihhi konularla ilgilenecek ikinci komisyona Pelle; ekonomik sorunlarla uğraşacak üçüncü komisyona ise Montagna başkanlık edecekti. Türk Delegeler Heyeti bu düzeni kabul ediyor, ikinci dönem görüşmelerine uygun bir hava içerisinde başlanıyordu (235).

Türk Heyeti, Lozan Konferansının ikinci kısmında Doğu Trakya için batı sınırı olarak 1913 sınırını istemekten vazgeçti. 24 Nisan, 4 Haziran ve 26 Haziran 1923 de, birinci komisyon ve uzmanlar toplantılarında Meriç'in sol kıyısı yerine, bu nehrin başlıca kolunun "ortalama hattı" (Talveg) zor mücadelelerden sonra, sınır olarak kabul olundu. Bu şekilde, Meriç'in sularından Türkiye'nin de yararlanması sağlanmış oldu.

Yunan ordusunun Anadolu'da yaptığı tahribatın tamiri meselesi de çok hararetli konuşmalara yol açtı. (Birinci komisyonun 26 ve 30 Mayıs 1923 oturumları) En sonunda, Karaağaç kasabası ile Bosnaköy ve civarının Yunan tahiratına karşılık Türkiye'ye bırakılması kararlaştırıldı. Bu şekilde ödenmesi şüpheli para yerine hiç olmazsa Meriç'in sağ kıyısında Edirne'nin güneyindeki dar Köprübaşı sahası, bir derece genişletilmişti (236).

20 Kasım 1922 de toplanan Konferans, 4 Şubat 1923 tarihin-

(234) Bıyıklıoğlu, a.g.e., s.517-518.

(235) Sonyel, a.g.e., cilt II, s.342.

(236) Bıyıklıoğlu, a.g.e., s.518.

de anlaşmazlık yüzünden kesilmiş, 23 Nisan 1923 de ikinci defa toplanarak 24 Temmuz 1923 de Barış Antlaşması imza edilmiştir.

Lozan Barış Antlaşması, Türklüğe karşı yapılan ağır suçlamaları, haksızlıkları; mahkum eden ve Türklüğün bağımsızlık ve özgürlük davasını belgeleyen bir vesikadır. Lozan Barışı, Kurtuluş Savaşına son veren ve onu milletlerarası ilişkilerde değerlendiren gerçekten büyük bir eserdir.

Eserin büyüklüğünü, Lozan Barış Antlaşmasının Birinci Dünya Savaşına son veren Barış antlaşmalarıyla karşılaştırmak ve Lozan Barış Antlaşmasının içeriğini inceleyip ortaya koymakla anlayabiliriz (237),

7. Batı Trakya Sorununun Genel Bir Değerlendirmesi:

Buraya kadar verilen bilgileri tarihsel sırayla özetlersek, şöyle bir tablo ortaya çıkıyor:

1364 tarihinde Osmanlı-Türk hakimiyetine giren Batı Trakya 1912-1913 Balkan Savaşları sonunda imzalanan 29 Eylül 1913 tarihli İstanbul Antlaşmasıyla Bulgaristan'a bırakılmıştır.

Batı Trakya 1913-1918 tarihleri arasında hukuken ve fiilen Bulgaristan'ın egemenliğinde kaldı (238).

1918-1923 tarihleri arasında Batı Trakya bir müddet Müttefik Devletler adına Fransa'nın kontrolünde kaldı. Daha sonra Müttefikler bu bölgeyi Yunanistan'a vereceklerdir.

Batı Trakya olayı Balkanlarda yitirilen toprakların ve yabancı yönetim altında bırakılmak zorunda kalınan Türk azınlıkların bir simgesi olmuştur. Nitekim Misakı Milli'nin 3. maddesi

(237) Eroğlu, Şerefli Bir Tarih: Lozan, s. 805-806.

(238) Oran, s.g.e., s. 29.

özel olarak bu stratejik bölgeye ayrıldı ve Batı Trakya'da oy-
lamaya başvurulması istendi. Oysa bilindiği gibi, Misakı Milli
yalnızca Mondros'ta Ateşkes ilan edildiği anda Türk ordusunun
kontrolünde bulunan sınırları amaçlıyordu ve Batı Trakya 1913
te elden çıktığı için bu 30 Ekim 1918 sınırlarının dışındaydı
(239).

Misakı Milli'de Batı Trakya'da halkın oyuna başvurulması
niçin düşünülmüştü?

Bu sorunun cevabını iki şekilde verebiliriz.

1. 1920'li yıllarda Batı Trakya'nın toplam nüfusu yaklaşık
190.000 civarındaydı ve bu nüfus içerisinde Türklerin sayısı
120.000 dolayındaydı.

2. Büyük Devletlerin barış programlarında yazılı "serbest
idare" sistemi veyahut "kendi geleceklerini belirleme hakkı"
Batı Trakya Türklüğü için elverişli bir durumdur.

Bu ana sebeplerin yanında, bölgenin stratejik konumunu
gözden uzak tutmamak gerekir.

Bu arada Paris Konferansı (1922) öncesi yabancı ve yerli
basını olaya nasıl baktığını görmeğe çalışalım;

Fransız Temps Gazetesi: Konferans, Trakya için, Sevr Ant-
laşmasından daha haklı bir çare aramak zorundadır. Mustafa Ke-
mal Paşa Yunanlılar'ın, İstanbul kapılarına yerleşmelerini,
hiçbir zaman kabul etmeyecektir. Konferansın, Batı Trakya ile
de uğraşması yerindedir. Yunan idaresi burada zayıf neticeler
vermiştir (30 Ocak 1922).

İngiliz Basını ise, başta Times Gazetesi olmak üzere, Yu-
nan tezini desteklemekteydi. Bu gazetelerin İstanbul muhabiri,
Yunan kaynaklarından verilen rakamlara dayanarak Trakya'da; Rum-

ların çounlukta olduklarını belirttikten sonra yazısına şöyle devam ediyordu: Doğu Trakya, Türklere bırakılırsa, Türklerin, Bulgarlarla birleşip Yunanlıları Batı Trakya'dan dahi kovmalarından korkulur. Ankara'nın Batı Trakya'da plebisit istediği de unutulmamalıdır (31 Ocak 1922).

Hakimiyeti Milliye Gazetesi de, Trakya'nın Türk Milleti için önemini şu sözlerle belirtiyordu: Marmaraya, Yunan gibi bir can düşmanı sokmak, bir suikastin ilk işaretidir. İstanbul'u gemi toplarının menzili altına koyacaklarını ilan eden politikanın, kurnazca bir ifadesinden başka birşey değildir. Tempo gazetesi çok iyi yazmıştır. Edirne'yi Türkiye'den ayıracak bir barış, bizce kabul edilemez ve böyle bir barış yaşayamaz (17 Şubat 1922). (240).

İşte 1922 yılının başında Batı Trakya olayına yerli ve yabancı basın.bakış açısı bu şekilde idi.

"Atatürk, Devlet Reisi ve Başkumandan olarak, o vakit, idaresindeki Türk ordularıyla Türk davasını, en son imkan nisbetinde gerçekleştirmiş bulunuyordu. Anadolu ve Doğu Trakya'daki Rum unsuru da Yunan ordusuyla birlikte Türk topraklarından çıkmıştı. Elde edilen bu parlak neticeyi, şüpheli yeni harpler açarak tehlikeye düşürmek doğru olmazdı. Yeni Türkiye'nin barışa ihtiyacı vardı. Doğu Trakya'nında kurtarılmasından sonra, artık Yunanlılar'a karşı kazanılmış bu emsalsiz zaferle yetinmek ve barış konferansında, diplomatik müzakerelerle mümkün olan faydaları elde etmeğe çalışmak ve maceralara atılmamak en doğru bir yoldu" (241).

(240) Biyıklıoğlu, a.g.e., s.421.

(241) Biyıklıoğlu, a.g.e.7, s.473.

Lozan Görüşmeleri sırasında Türk Heyeti kendisine verilen talimat gereği Batı Trakya'da halkoyuna başvurulmasını isteyerek bir taraftan Misakı Milli hükümünü yerine getirmeye çalışacak, diğer taraftan olayı uluslararası hukuk zeminine oturtmaya çalışacaktır.

"Lozan Görüşmelerinde, karşılaşılan ilk çetin mesele Batı Trakya meselesi oldu" (242). Uzun ve etraflıca müzakerelerden sonra Batı Trakya Yunanistan'da kaldı.

Lozan görüşmeleri sırasında Türkiye yalnızdı ve karşısında sadece Yunanistan yoktu. Yunanistan'dan başka İngiltere ve tüm Balkan ülkeleri Türk tezlerine karşı çıkıyorlardı. İşte bu durum Batı Trakya konusunda istenilenin gerçekleşmesini engelleyecektir. Ancak, Batı Trakya'da kalan Türklerin azınlık hakları güvence altına alınacaktır.

Batı Trakya sorununun istenilen şekilde halledilememesi Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde sert ve yoğun eleştirilerin yapılmasına yol açmıştır. Bunlardan bir tanesini örnek olarak vereceğim.

"Tekirdağ Mebusu Faik Bey-Trakya denilince akla bir de Batı Trakya gelir. Gerçekte hepsi bir bütündür, bölünemez. Sonuna kadar da bir olarak kalacaktır. Çünkü, Trakya tümüyle Türktür sonuna kadar da Türk kalacaktır. "Batı Trakya" deyimi bazı uğursuz olaylar sonucunda doğmuş ve ne yazık ki o yüzden kullanılma zorunluluğu olmuştur. Fakat bu hiçbir zaman ayrılık anlamına gelmez. Trakya, Türk vatanının vazgeçilmez, bölünmez bir parçası olarak milletçe öteden beri kabul edilmiş bir esas olduğundan, Ulusal And'da Batı Trakya'nın kaderi kendi evlatlarının (242)Aydemir, a.g.e., s.228.

serbestçe verecekleri oyların sonucuna bırakılmıştı. Antlaşma, ne yazık ki, Ulusal And'ımızı hiçbir suretle memnun edebilecek derecede olmadığı gibi içinde ona dair bir kelime bile yoktur.

Batı Trakya büyük çoğunluğu ile Türktür. Emlak ve arazinin hemen tamamı Türklerindir. Türkler ticaret itibariyle de ötekilerin üstündedirler. Geleneksel kültür bakımından hepsinden ileridirler. Bu durumda bulunan bir bölge ve bölgenin evlatları nasıl olurda öteden beri onları yok etmek isteyen zalim bir devlete kayıtsız ve şartsız teslim edilir. Nasıl olur da yüzyıllardan beri orada yaşayan ve bize daima sınır bekçiliği eden her çağırışta sınıra, göreve koşan ve sizinle, bizimle beraber her zaman bu memleket, bu vatan ve bu millet için herşeyi feda eden bu kardeşler yok edici bir düşmanın eline bırakılır?"(243)

Bu konuşmada gerçekler gözardı edilerek heyecanların ve duygusal bağlılığın ön plana çıkarıldığını görüyoruz.

"Bugün bile Lozan ve İsmet Paşa bahis konusu olunca, Batı Trakya işini herkes kendine göre hükümlendirir"(244).

Ancak şunu unutmamak lazımdır ki, Lozan demek sadece Batı Trakya sorunu demek değildir ve Lozan'a İsmet Paşa sadece Batı Trakya sorunu için gitmemiştir.

Kaldı ki, Lozan görüşmeleri sırasında başta İsmet Paşa olmak üzere delegasyonun diğer üyeleri Batı Trakya davasını sonuna kadar savunmuşlardır.

Lozan görüşmeleri sırasında Batı Trakya'da halkın oyuna müracaat Batılı Devletlerin yoğun baskısı ile engellenmiştir.

Ancak, Yunanistan sınırları içerisinde kalan Batı Trakya'da ya-

(243)Mahmut Gologlu, Türkiye Cumhuriyeti 1923, Ank.1971, s.261.

(244)Aydemir, a.g.e., s.228.

şayan Türklerin hakları Antlaşmayla koruma altına alınmıştır.

Lozan Barış Antlaşması, Misakı Millinin çerçevesini büyük ölçüde gerçekleştirebilmişti. Sınırlar konusunda, Musul meselesinin çözümü, Konferans sonrasında Türkiye ve İngiltere arasında yapılacak görüşmelere bırakılmıştı. Batı Trakya'nın Yunanistan'da kalmasına engel olunamamıştı. Ancak, ne kadar zor şartlar altında bir diplomatik savaş verildiği düşünülecek olursa, Lozan Barış Antlaşması'nın Türkiye için önemli bir zafer sayılması gerektiği görülecektir.

Ustelik, I. Dünya Savaşını kapatan ve Sevr'in yerini alan Lozan Antlaşması, karşılıklı müzakereye dayanan, onun için de en son imzalanabilen ve o dönemden bugüne kadar yürürlükte kalabilen tek barış Antlaşmasıdır(245).

---

(245) Mehmet Gönübol-Omer Kürkçüoğlu, Atatürk Dönemi Türk Dış Politikasına Genel Bir Bakış, Atatürk Araş. Mer. Der., cilt I, Ank.1984-85, s.457.

V. BÖLÜM

LOZAN BARİŞ ANTLAŞMASINDAN GÜNÜMÜZE KADAR BATI TRAKYA

1. 1923-1938 Arası Türk-Yunan İlişkileri:

Bu dönemin Türk-Yunan ilişkilerini incelemeden önce 29 Ekim 1923 de Türkiye Cumhuriyetinin kurulduğunu, bu yeni Türk Devletinin dış siyasetinin "Yurtta sulh, Cihanda sulh" ilkesine bağlı olarak kendi ulusunu örgütlemeye başladığını söylemek gerekir. Savaş istemeyen Türkiye Cumhuriyeti çağdaşlaşmak üzere ekonomisini, siyasetini, hukuk ve eğitimini sağlam temellere oturtmak üzere çoktan harekete geçmiştir. Artık toplumsal dönüşümlerini gerçekleştirmek üzere iç işleriyle uğraşacaktır.

Fakat Yunanistan'la ve Balkan Devletleriyle kesin çözüme ulaştırılmamış gibi görülen nüfus değişimi ve sınır güvenliği konuları bu dönemde çözülmek durumundadır.

Ayrıca Avrupa Devletlerinin kendi aralarındaki iktisadi ve siyasi anlaşmazlıkları İkinci Dünya Savaşını hazırlamaktadır. Atatürk daha 1933 de "Versailles Antlaşması, dünya savaşını doğuran nedenleri ortadan kaldıramadığı gibi, tam tersine dünün başlıca rakipleri arasındaki uçurumu büsbütün derinleştirmiştir. Çünkü, galip devletlerin etnik, geopolitik ve iktisadi özelliklerini asla gözönüne almamışlar ve yalnızca düşmanlık hislerinden hareket etmişlerdir. Böylelikle bugün içinde yaşadığımız barış dönemi sadece ateşkesten ibarettir" (246) diyerek uzak görüşlüğünü kanıtlamıştır.

Bunu bilen İsmet İnönü, Türkiye'yi bu savaşa sokmamakla büyük bir tehlikeden korumuştur.

(246) Göze, a.g.e., s.412.

Dünyanın Avrupa kıtası üzerindeki huzursuzluğu, Yunanistan'da Türkiye Cumhuriyeti ile iyi geçinmeğe zorluyordu. Bu büyük savaşın öncesini ve sonrasını incelemeden Batı Trakya Türklerini, Türkiye Cumhuriyeti Rumlarıyla değişimini ve Balkan Devletleri arasındaki sınır güvenliğini sağlayacağına inanılan Balkan Antantına bir göz atalım.

1.1. NÜFUS MÜBADELESİ Sorunu ve Çözümü:

Lozan Konferansında, Türkiyede kalan Rumlarla Yunanistanda kalan Türklerin değişimi meselesi de ele alınmış ve bu konuda 30 Ocak 1923 de bir sözleşme ve protokol imzalanmıştı. Bu sözleşmeye göre, Türkiyede kalan Rumlarla, Yunanistanda kalan müslüman-Türklerin değişimi yapılacak, yalnız, 30 Ekim 1918 den önce İstanbul Belediye sınırları içinde yerleşmiş bulunan Rumlarla, Batı Trakya Türkleri bu değişimin dışında tutulacak, yani bunlar buldukları yerlerde kalacaklardı.

Yine bu sözleşmeye göre, bu sözleşmeyi uygulamak üzere Türk ve Yunan temsilcilerinin de dahil bulunduğu bir milletlerarası karma komisyon kurulacaktır. Gerçekten bu komisyon kurulmuş Ekim 1923'den itibaren çalışmalarına başlamıştır(247).

Ancak, "Yerleşmiş olma" yani "Etabli" tabiri üzerinde anlaşmazlık çıktı. Yunanistan, mümkün olduğu kadar çok sayıda Rum'un İstanbul içerisinde bırakılmasını istiyordu(248).

Türkiye'ye göre, "Yerleşmiş" deyiminin anlamı Türk kanunlarına göre tayin edilir şeklinde idi. Yani "... 1912 kanunu ile tesbit edilmiş İstanbul Belediye sınırları içinde 30 Ekim 1918 tarihinden önce yerleşmiş Rumlar gitmeyeceklerdi" (249),

(247)Armaoğlu, Siyasi Tarih, s.643-644.

(248)İnönü, a.g.e., s.236.

(249)İnönü, a.g.e., s.236.

Bu görüş ayrılığından doğan anlaşmazlık Milletler Cemiyetine havale edildi ve o da, meselenin hukuki niteliği dolayısıyla Milletlerarası Daimi Adalet Divanı'ndan "İstişari Mütalaa" istedi. Divan'ın 1925 yılının Şubatında yaptığı yorum, anlaşmazlığı çözümlenemedi. Türk-Yunan ilişkileri gerginleşti (250).

Yunan Hükümeti, Batı Trakya'da bulunan müslüman Türk halkın mallarına el koyarak buraya Türkiye'den gelen Mübadil Rumları yerleştirmiştir. Bunun üzerine Türk Hükümeti mukabelede bulunmuş ve İstanbul'daki Rum halkın mallarına el koymuştur. Böylece, Yunan Hükümetinin giriştiği teşebbüs Türk Hükümetinin karşı tedbirlerine yol açmış ve uyuşmazlık gittikçe büyümeğe yüz tutmuştur. "Etabli meselesi" daha sonra, Patrik meselesinin de halli üzerine, 1 Aralık 1926 tarihinde Atina'da iki devlet arasında yapılan bir antlaşmayla siyasi bir hal yoluna bağlanabilmiştir (251).

Bu antlaşmayla ahali değişiminin birçok meseleleri çözümleniyordu. Fakat bu antlaşmanın uygulanması ve yürütülmesi de kolay olmadı. Yine birtakım anlaşmazlıklar çıktı (252).

Yunanistan, Türkiye sınırında önemli bir Türk azınlığın yarattığı güvensizliği gidermek için, antlaşmalara aykırı biçimde, Batı Trakya bölgesine Rum göçmen yerleştirerek "Hellenleştirme"ğe çalışmıştır. Yunanistan'a Bulgaristan ve Türkiye'den gelen göçleri ayrıntısıyla incelemiş bir Yunan kaynağına göre, göçmen yerleştirme planı olmaksızın Yunanistan Batı Trakya'da hiçbir zaman güvence altında olmayacaktır. Bulgaristan ve

(250) Armaoğlu, Siyasi Tarih, s. 644.

(251) Mehmet Gönlübol-Cem Sar, Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası, Ank. 1990, s. 57.

(252) Armaoğlu, Siyasi Tarih, s. 644.

Türkiye'den Rumların gelmesinden sonra bu bölgedeki Rum sayısı büyük boyutlara ulaşmış, daha Lozan'ın ertesinde, 1924 yılında 189.000 kişiye, yani bölge nüfusunun %2.1'ine varmıştır. 1928 sayımı, Batı Trakya'nın 303.171 olan nüfusunun 107.607'sinin göçmen olduğunu göstermektedir(253).

Bu rakamlar, Yunan Hükümetlerinin Batı Trakya'da yaşayan Türklere karşı baskıcı bir politika izlediklerini ve Türkiye'ye doğru göçe zorladıklarını göstermektedir.

1926 yılında imzalanan Türk-Yunan Antlaşmasına ve elçi teatisine rağmen 1930 yılına kadar geçen süre içinde Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilişkiler dostane olmaktan uzak kalmıştır. Bunun başlıca sebebi, 1926 antlaşmasının mübadeleden doğan bütün meseleleri halledememiş olmasıdır.

Yunanistan'la Türkiye arasındaki hukuki meseleler 1929 yılına doğru yakın bir savaş tehlikesini doğuracak mahiyet almaya başlamıştır(254).

Her iki taraf da kendi görüşünü silah ve zor kuvveti ile yürütmek için hazırlanıyor gibi görünüyordu. Fakat Yunan Başbakanı Venizelos, Türk Yunan ilişkilerindeki bu gerginliğin özellikle Yunanistan'a vereceği siyasal ve ekonomik zararları gözönüne alarak büyük bir ıleri görüşlülük göstererek işi tatlıya bağlama yoluna gitti ve tutumunu yumuşattı. Yunanistan'ın yumuşak tutumu Ankara tarafından da olumlu karşılandı ve iki taraf arasında, ahali değişimini yeni esaslara göre düzenleyen 10 Haziran 1930 antlaşması imzalandı(255).

7 yıldan beri devam eden anlaşmazlıklara son veren ve karşılıklı ilişkilerde yeni bir dönem açan 10 Haziran 1930 tarihli

(253) Oran, a.g.e., s.81.

(254) Gönlübol-Sar, a.g.e., s.58-59.

(255) Armaoğlu, Siyasî Tarih, s.645.

Ankara antlaşmasının 6. bölümü "Batı Trakya müslümanlarının malları" ile ilgilidir. 14. madde, şu anda Batı Trakya'da bulunan Müslüman-Yunan yurttaşlarına, doğum yerleri ve bölgeye geliş tarihleri ne olursa olsun "Etabli" sıfatını tanımaktadır. 15. madde yapılmış olan sözleşme ve antlaşmalarla "Etabli" lere tanınmış olan hakların kullanılmasını engellemiş olan bütün önlemlerin kalkacağını söylemektedir. Bu haklar arasında özellikle arazi alma ve satma da sayılmıştır. Bununla birlikte, Batı Trakya'ya Yunan Hükümeti tarafından müslümanların mülklerini işgal ederek yerleştirilmiş olan Rumların yerinden çıkarmak söz konusu olmayacağından, 16. maddeyle şöyle bir kesin çözüme gidilmektedir: 20. madde hükmüne göre Antlaşma anında Batı Trakya'da bulunmayıp burayı pasaportsuz olarak terk etmiş oldukları için bölgeye dönme hakkından yoksun bulunan Müslüman-Yunan uyruklarının mallarıyla Batı Trakya dışında bulunan, fakat Batı Trakyalı Müslüman Etabli'lere ait olan veya 14. madde hükmüne girmek suretiyle dönüş yapabilen kişilere ait malların tam mülkiyeti Yunan Hükümetine geçmektedir. Madde 20/b, bu malları tazmin etmek için Yunan Hükümetinin Batı Trakya'lı mal sahiplerine 150.000 İngiliz lirası ödemesini öngörmektedir. Üstelik, 17. madde, Batı Trakya müslümanlarının malları üzerine getirilen bütün önlem ve hacizlerin kalkacağından söz etmektedir.

Bununla birlikte, "Özel Hükümler" başlığını taşıyan 9. bölümün ilk maddesi olan 22. maddenin getirdiği hüküm durumu açığa vuracaktır: Sözü edilen taşınmaz malların sahiplerine geri verilmesi "olanaksız" ise, Karma Komisyonun bu "olanaksızlığı" saptamasıyla bu mallar Yunan Hükümetine geçecek, hükümet bu malları tazmin edecektir.

Böylece Yunan Hükümeti, Batı Trakya'da değişim dışı kalmış olan Türklerin arazilerini sonunda tazminat vererek Rumlara maletmiş olmaktadır.

1930 Ankara Antlaşmasınının 29. maddesi ise, bunlar olup bittikten sonra Batı Trakyalılara belirli bir güvence getirmeyi amaçlıyor görünmektedir. Buna göre, genel hükümler ve 16. madde hükümleri saklı kalmak şartıyla, bu anlaşma ile mülkiyeti Yunan Hükümetine geçmeyen mallar bundan böyle hiçbir sınırlama ve el koyma konusu olmayacak, sahipleri bu mülklerden istedikleri gibi yararlanacaklardır. Türkiye ile Yunanistan arasında uzun yıllar çıbanbaşı olarak kalan "Etabli" sorununun kesin çözümü ile ilgili son anlaşma, Karma Komisyonun kaldırılmasına ilişkin olarak 9 Aralık 1933 tarihinde Ankara'da yapılmıştır. Bu anlaşmanın Batı Trakya için önemli olan hükmü, 2. maddededir. Bu madde hükmüne göre, değişime giren ya da dönüş hakkından yoksun olan kişilere ait oldukları saptansa bile, Karma Komisyonun dağılmasından sonra Yunanistan'da oturan kişilerin (Batı Trakyalıların) 10 Haziran 1930 tarihinden önce Yunan Hükümeti tarafından fiilen işgal edilmemiş olan malları hakkında hiçbir önlem ya da sınırlayıcı işlem getirilmeyecektir (256).

1930 tarihli Türk-Yunan Antlaşması iki memleket arasında yüzyıllardan beri devam eden, 1830 yılında Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanması ile şiddetlenen ve nihayet Milli Mücadele sırasında kanlı çarpışma şeklini alan çatışmayı sonuçlandırıyor. Bu Antlaşmayı basit bir dostluk Antlaşması saymamak gerekir. Çünkü, Milli Mücadeleden sonra ve 1930 Antlaşmasınının imzalanmasından önce her iki devlet tarihinde örneğine rastlanmamış tedbirlerle aralarında tekrar uyumsuzluk konusu olabile-

(256)Oran, a.g.e., s.82-83.

cek meseleleri hal yoluna gitmişler ve bunda küçümsenemeyecek başarılar elde etmişlerdir. Ancak, mübadelenin doğurduğu sosyal huzursuzlukların bir çarpıda ortadan kaldırılması mümkün olmadığı gibi, mübadillerin taşıdığı düşmanlık hislerini silmek de kolay olmamıştır.

Ote yandan, Lozan Antlaşması ve onu takip eden diğer antlaşmalarda iki devlet arasındaki bütün ülke meselelerini halledememiştir. Son Kıbrıs olayları bunu açık olarak ortaya koymuştur. 1930 Antlaşması Kıbrıs uyuşmazlığına gelinceye kadar iki devlet arasındaki ilişkilerde yeni bir dönem açmış olmakla beraber, bu devre içindeki iyi ilişkilerin daha çok hükümetler seviyesinde kaldığını ve halklara mal olmadığını söylemek yanlış olmaz kanısındayım(257).

1.2. Türk-Yunan Dostluğunun Başlaması:

1930 Antlaşması iki taraf arasındaki buzları kırdı ve Türk-Yunan ilişkilerinde birdenbire yeni bir dönem meydana getirdi. Türk Hükümeti "samimi bir dostluğun temellerini atmak için" harekete geçiyor ve Yunan Başbakanı Venizelos da "ben itilafı yeni bir devrenin başlangıcı eddediyorum" diyordu(258).

Venizelos'un Türkiye'yi ziyaretini İsmet Paşa'nın hatıralarından öğrenelim. "Mübadele Antlaşmasının Ankara'da imzalandığı gün Venizelos'a bir mektup göndererek, kendisini Ankara'ya davet ettim. 1930 Ekim'inde Mâsyû Venizelos, Türkiye ile Yunanistan arasındaki düşmanlığı, uzun süren son devrinde temsil etmiş olan insandı. Yunan ideallerini temsil ediyordu... Sunu söylemek istiyorum ki, bütün siyaset alanında ve bizzat Yunanistan'da, Venizelos'un Türkiye'yi ziyareti, tarihi bir hadise sayılır.

(257) Gönlübol-Sar, a.g.e., s.62-63.

(258) Armaoğlu, Siyasi Tarih, s.645.

miştir" (259):

Venizelos'un Türkiye'yi ziyareti gerçekten önemli bir olaydır. Çünkü, bu ziyaretten 11 yıl önce Yunan askerleri, İzmir'i işgal ederken Anadolu Türklüğünü yok etmeyi düşünüyor ve "Zito Venizelos" (Yaşa Venizelos) demiyenlerin acımasızca öldürüyorlardı. Oysa ki, aynı Venizelos, dolayısıyla Yunanistan şimdi (1930) Türk milleti ve devleti ile iyi komşuluk ilişkileri içerisinde dostça yaşamak için çaba sarfediyordu.

Venizelos, Türkiye'yi 1930 yılının Ekim ayının sonlarına doğru ziyaret edecektir. Bu ziyaret sırasında, 30 Ekim 1930 da iki devlet arasında üç tane antlaşma imzalandı.

Dostluk, Tarafsızlık, Uzlaşma ve Hakem Antlaşması; Deniz Kuvvetlerinin Sınırlanması Hakkında Protokol; ve İkamet, Ticaret ve Seyrisefayin Sözleşmesi. Bu sonuncu sözleşme, iki taraf uyruklarına kendi memleketlerinde birçok imtiyazlar tanı-maktaydı ki, bundan asıl yararlanan Yunanlılar olmuştur (260).

Yunanistan ile aramızda ilişkilerin düzelmesi zamanlarında İtalya'nın özel bir tutumu vardı. İtalya, Türkiye-Yunanistan ilişkilerinin düzelmesini istiyordu. Bu devirde yani 1930'larda İtalya, Türkiye, Yunanistan ve Bulgaristan ile ayrı bir blok yapmak ve kendisi bu bloka sahip çıkarak onunla Avrupa içinde siyaset yapmak niyetindeydi. Yani İngiltere ve Fransa'ya karşı kuvvetli bulunmak istiyordu (261). Böylece İtalya, 1919 Paris Konferansı'nda müttefiklerinden yemiş olduğu darbeyi, Akdeniz'de güçlü bir konuma gelerek telafi etmeyi düşünüyordu.

Venizelos, Ankara ziyareti sırasında Atatürk ile de görüş-

(259) İnönü, a.g.e., s.238.
 (260) Armaçlı, Siyasi Tarih, s.445.
 (261) İnönü, a.g.e., s.238.

tü. Atatürk'ün Türk-Yunan ilişkilerinin düzelmesinde ve dostluk tesisinde ne kadar samimi bir görüşe sahip olduğunu yakından gördü. Kendisindeki dostluk fikri kuvvetlenmiş olarak, memnun bir halde cesaretle gitti(262).

1931 yılının Ekim ayında Türkiye Başbakanı İsmet Paşa ve Dışişleri Bakanı Tefik Rüşdü Aras, Yunan Başbakanının ziyareti için iade ettiler. Bu ziyaret iki ülke arasındaki ilişkilerin içtenliğini göstermek için yeni bir adım oldu. Atina'da iki devlet arasında yeni bir antlaşma imzalanmadı, yalnızca bir yıl önce imzalanan antlaşmalar gözden geçirildi.

Batı Trakya sorununa daha sonra Balkan Antantı görüşmelerinde Türkiye ve Yunanistan tarafından bitti gözüyle bakılıyor artık bu defter kapanıyordu(263).

Karşılıklı ziyaretler sonunda "Türk-Yunan münasebetleri 1954 yılına kadar sürecektir mutlu bir balayına girmişti" (264).

Nitekim 14.1.1933 de Atatürk'ün Yunan elçisinin söylevine cevabı da bunu kanıtlamaktadır:

"-Elçi Hazretleri,

... size tevdi olunan yüksek vazife hakkındaki hislerinizi ve memleketimizde ifa ettiğiniz hizmetlere ait hatıralara atfettiğiniz kıymeti gösteren sözlerinizi dinlemek benim için pek zevkli olmuştur. Türk-Yunan dostluğunun dün için olduğu kadar bugün için de bir hakikat ve bu siyasetin Yunanistan'daki bütün fırkaların siyaseti olduğu ve bunun Yunan milletinin hissiyatına istinad ettiği hakkındaki beyanatınızdan da pek mütehasşisim. Cumhuriyet Hükümetiyle bütün Türk milletinin bu dostluk

(262) İnönü, a.g.e., s.239.

(263) Kurtuluş, a.g.e., s.48-49.

(264) Armaoğlu, Siyasi Tarih, s.646.

hakkındaki hissiyatı tamamiyle böyledir. Filhakika, Elçi Hazretleri, temsil ettiğiniz memleket hakkında derin dostluk hisleriyle meşbu olan memleketimde deruhte ettiğiniz yüksek vazifenin ifasının müşkil olmayacağına kanaatim vardır.

Derin ve karşılıklı bir itimada istinad eden Türk-Yunan dostluğu artık açık bir hakikattir. İki memleket arasındaki bu sıkı dostluk bağlarının gün geçtikçe kuvvetlenmesi şahsen benim aziz bir emelimdir. Bu dostlugun yalnız hissiyata müstenit değil karşılıklı, hayati menfaatler icabı olduğu hakkındaki kanaati pek haklı bulurum" (265),

1.3. Balkan Antantı:

1932 yılından itibaren Atatürk'ün 1938 yılında ölümüne kadar geçen süre içinde Türkiye'nin dış politikasını genel olarak uluslararası ilişkilerin çerçevesi içinde incelemek gerekir.

Türkiye komşusu olan ve olmayan bütün devletlerle iyi ilişkiler kurmuş ve uluslararası camia içinde diğer bağımsız devletler gibi eşit bir statü kazanmıştı. Bundan sonra, Türk dış politikasının ana hedefi büyük güçlülüklerle elde edilen bu statusünün devamını sağlamaktı. Uluslararası ilişkilerde yeni görülen gelişmeler Türkiye'nin daha hareketli bir dış politika izlemesini gerektirmiştir.(266).

Türkiye Milletler Cemiyetine katıldığı zaman (18 Temmuz 1932), Balkan devletleri arasında da büyük bir yakınlaşma ve işbirliği başlamıştı. Bu gelişme 1934 yılında Balkan Antantı denen ittifakı ortaya çıkarmıştır. Balkanlılar arasındaki yakınlaşmanın esas unsuru ise 1930 Ekimindeki Türk-Yunan Antlaş-

(265) Mustafa Kemal Atatürk, Söylev ve Demeçler, Ank. 1989, cilt II, s.309-310.

(266) Görülübol-Sar, a.g.e., s.88-89.

malarının doğurduğu Türk-Yunan yakınlaşmasıdır (267).

Bu yakınlaşma olayını ve Balkan Faktını İsmet Paşa'dan öğrenelim: "Yunanistan'da kaldığım müddet esnasında, Türk-Yunan yakınlaşmasından ayrı olarak, bu yakınlaşmanın Balkan Devletleri arasında yayılması ve Balkan Faktı meseleleri üzerinde Venizelos ile geniş temaslarımız, geniş konuşmalarımız olmuştur. Balkan Faktı fikri, bu ziyaretler esnasında esaslı olarak vardı. Ve bizi müşterek gayrete sevkeden yeni bir unsur halindeydi. Gerek Venizelos'un Türkiye'yi ziyareti, gerek benim Yunanistan ziyaretimle, hem iki memleket arasındaki dostane iyi münasebetlerin, hem Balkan Faktı şeklinde daha geniş bir dostluk havasının teessüsü mesafe almıştır" (268).

Balkan Birliği konusundaki ilk adımlar Balkan Hükümetleri tarafından değil, fakat gayri resmi çabalarla atılmıştır. Dünya Barış Kongresi Derneginin 1929 Ekiminde Atina'da yaptığı toplantıda, Kongre başkanı ve eski Yunan başbakanlarından Alexander Papanastasiyu devamlı bir Balkan Antantı kurulması fikrini ortaya atmış ve Türkiye dahil bütün Balkanlı delegasyonlar bu fikri kabul ederek 1930 Ekiminde Atina'da Birinci Balkan Konferansı açılmıştır. Bundan sonra bu konferanslar Atina, İstanbul, Bükrüş ve Selanik'te olmak üzere her yıl tekrarlanarak, Balkan Milletleri arasında bir işbirliği kurulmuştur (269).

1933 yılında Almanya'da Nasyonal-Sosyalist Partisinin iktidara gelmesi, Balkanlarda bir siyasal birliğin kurulmasını çabuklaştırmıştır. Ayrıca Bulgaristan'ın revizyonist politikasını da buna katmak gerekir.

(267) Eahir Armaoğlu, "20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, Ank. 1987, cilt I, s. 337.

(268) İnönü, a.g.e., s. 242.

(269) Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, cilt I, s. 337-338.

Türkiye, 9 Şubat 1934 de Balkan Antantının kuruluşunda Yunanistan'la birlikte öncülük yaptı. Böylece, Kurtuluş Savaşı sırasında İngiltere ve Fransa'nın yanında yer almış Yunanistan'la kurulan yakınlık, Türkiye'nin Batılılarla yakınlaşmasının yeni bir somut göstergesi oldu. Ayrıca, Balkan Antantının üyelerinden Romanya ve Yugoslavya, Küçük Antant içinde Fransa'nın müttefiki durumunda olduklarından, Türkiye ile Fransa ve dolayısıyla İngiltere arasında yeni bir yakınlaşma halkası daha kurulmuş demektir (270).

Türkiye, Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya'nın katılımıyla 9 Şubat 1934 de Atina'da Balkan Pakti imzalandı.

Antlaşmaya göre, Türkiye, Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya karşılıklı olarak Balkanlardaki sınırlarının güvenliğini garanti ediyorlardı. Taraflar, çıkarlarını bozabilecek durumlar karşısında alacakları önlemler konusunda birbirlerine danışmayı taahhüt ediyorlardı. Bu antlaşmayı imzalamamış herhangi bir Balkan ülkesine karşı birbirlerine önceden haber vermeksizin siyasal hiç bir harekette bulunmamayı ve diğer tarafların onayı olmaksızın diğer bir Balkan ülkesine karşı siyasal herhangi bir yükümlülük altına girmemeyi taahhüt ediyorlardı.

Atatürk, 1 Kasım 1934 de, "Balkan Antlaşması, Balkan Devletlerinin, herbirinin varlıklarına özel saygı beslenilmesini gözönünde tutan mutlu bir belgedir. Bunun, sınırların korunmasında, gerçek bir değeri olduğu besbellidir" diyecektir (271).

Balkan Antantının ortaya çıkmasında nasıl baş rolü Türkiye oynadıysa, bu Antant'a sonuna kadar sadakatla bağlanan da Türkiye oldu. Fakat bu siyasal Antlaşma dört Balkan devleti ara-

(270) Gönlübol-Kürkçüoğlu, a.g.m., s.459.

(271) Göze, a.g.e., s.385.

sında amaç edinilen sıkı siyasal işbirliğini gerçekleştiremedi ve başlangıçtan itibaren bazı zayıflık unsurlarına sahip oldu ve 1939 yılında meydana gelen olaylar Balkan Antant'ını parçalamadı(272).

Atatürk'ün ölümüne kadar kendi koyduğu barışçı ilkedен ve Nisak-ı Milli'den beri uyguladığı gerçekçi dış politikadan hiç ayrılmadığında tüm araştırmacılar aynı fikindedir(273).

2. 1934-1974 Arası Türk-Yunan İlişkilerinde Batı Trakya:

Türk-Yunan dostluğunun başlamasından II. Dünya savaşına kadar geçen dönem içerisinde Batı Trakya'da yaşayan Türkler Antlaşmalardan doğan haklarını demokratik yollardan sağlamaya çalışmışlardır. Bir örnek verecek olursak:

" 25 Eylül 1932 ve 9 Haziran 1935 seçimlerinde Venizelist partiden adaylığını koyan Hafız Hasan, Yunan Parlamentosuna Türk toplumunu temsil etmek üzere girmeyi başarmıştır"(274).

Ancak bu gösterge Batı Trakya'da yaşayan Türklerin Antlaşmalardan doğan tüm haklarını kolayca kullanabildiği ve huzurlarının sağlandığı anlamına gelmez.

Bazı yazarlara(275) göre, Batı Trakya'da Türkler sistemli ve sürekli bir şekilde yok edilmekte, bu yolla da Yunan "milli güvenliği" sağlanmaya(276) çalışıldığı ileri sürülmektedir ama, Yunanistan'da çıkarılan 16 Haziran ve 28 Eylül 1949 tarihli iki Kral iradesiyle, üç yılda bir yapılan seçimlerle Batı Trakya Cemaat yönetim kurullarının oluşturulmasının yasallaşması; Türkiye ile Yunanistan arasında özellikle 1950 lerin başında görülen dostluk havasınının eğitim alanına yansması ve 20 Nisan 1951

(272)Armaoğlu, 20.Yüzyıl Siyasi Tarihi, s.337-340.

(273)Gönlübol-Kürkçüoğlu, a.g.m., s.462.

(274)Kurtuluş, a.g.e., s.49.

(275)Batı Trakyalılar Derneği, Batı Trakya Azınlığı İnsan Hakları ve Belgeler, Ank.1987,s.22.

(276)Aydınlı, a.g.e., s.54-55.

de Kültür Antlaşmasının imzalanması(277) ilişkileri yumuşatan gelişmeler olarak algılanabilir. Aralık 1952 de Türkiye Cumhuriyeti Başkanı Celal Bayar'ın Batı Trakya'yı ziyareti bir dönüm noktası olmuştur. Ziyaret günü, G m lcine Türk ve Yunan bayrakları ile donatıldı. Yapılan görüşmelerden sonra Celal Bayar Türk Lisesi açıldı. Celal Bayar'ın gelişi Batı Trakya Türklerinin yazgısına geçici olarakta olsa olumlu yönde etkilemiştir. Ancak Türk toplumunun bir bölümü kendini derleyip toplamaya çalışırken diğer bir b l m de sınır kapılarının açılması nedeniyle Türkiye'ye göç etmiştir.

Yunan Meclisi, 1954 yılında yaptığı bir toplantıda 3065/1954 sayılı Türk okulları eğitim kanununu onayladı. Azınlığın ilk defa " Türk" olarak nitelendirilmesi iki ülke arasındaki ilişkilerde iyi bir gelişme olarak sayıldı. Köylerdeki okullar "Türk Okulları" tabelalarıyla s slendirildi. Müfettişlikler "Türk Okulları Müfettişliği" yazılılarıyla okunmaya başladı.

Türk toplumu 1950-1955 yılları sırasında iyi bir dönem yaşadı denilebilir. Kendi gücünü elinde bulundurduğu gibi kullanmayı da beceriyordu(278).

Fakat 1954 ten itibaren Kıbrıs sorunu Türk-Yunan ilişkilerini gerginleştirmeye başlayınca, Kıbrıs'ta olduğu gibi Batı Trakya'da da bir Türk kitlelerinin bulunmasını kendisi bakımından tehlikeli bulan Yunanistan, Batı Trakya'daki Türk varlığını eritmek için çeşitli yollara başvurmuş ve bu uygulamaları da Lozan Antlaşması'nın ihlali olduğu için, Batı Trakya sorunu sık sık Türk-Yunan ilişkilerinde gerginlik sebebi olmaktan geri kalmamıştır. 6-7 Eylül 1955 İstanbul'daki olaylar ve 20 Eylül

(277)Oran, a.g.e., s.119.

(278)Kurtuluş, a.g.e., s.51-52.

1955 tarihli ve 3370 sayılı Yunan Vatandaşlık Kanunu buna örnek gösterilebilir.

Bu kanunun 19. maddesine göre, Yunan asıllı olmayan Yunan vatandaşlarının, dışarı seyahat etmeleri halinde Yunan vatandaşlığını kaybetmeleri ve yerlerine yurtlarına dönmeleri kolaylıkla mümkün oluyordu(277).

1963 yılında Kıbrıs'ta Türklerin katliama uğramaları karşısında Adaya müdahale edemeyen Türkiye, her halde Yunanistan'ı zor duruma düşürmek için 36.madde uyarınca altı ay önceden ibbarda bulunduktan sonra " İkamet, Ticaret ve Seyrüsefain Mukavelenamesi" adlı 1930 tarihli sözleşmeyi feshetmiş ve bu Yunan yurttaşlarının oturma izinlerini bir daha uzatmamıştır (16 Eylül 1964). Üstelik, zararlı eylemleri saptananlar altı aylık süre beklenilmeden sınır dışı edilmiştir. Böylece 1134 Yunan uyruklunun hastalık ve öğrenim gibi insansal nedenlerle kalmalarına izin verilmesine karşılık, 8600 Yunan uyruklulu Yunanistan'a dönmek zorunda bırakılmıştır(280).

Bu olay ve daha önce 6-7 Eylül 1955 tarihinde İstanbul'da Rumlara yönelik hareketler, Yunanistan'a büyük bir Rum nüfus artışı başlatmıştır. Bu durum da , doğal olarak Batı Trakya Türkleri üzerine yansımıştır. Çünkü Yunan hükümetleri, İstanbul'daki Rum nüfusun azalması üzerine öteden beri şüphelerle baktıkları Batı Trakya Türkleri üzerine, sert politikalarla gitmeye başlayacaklardır.

Bu arada 21 Nisan 1967 de Yunanistan'da Georgios Papadopoulos, Papandreu yönetimini devirdi ve ülkede bir Cunta yönetimine gidildi(281).

(277)Armaoğlu, 20.Yüzyıl Siyasi Tarihi, cilt II, s.271.

(280)Gran, a.g.e., s.281.

(281)Kurtuluş, a.g.e., s.54.

Bir yazar göre: " Yunanistan'da patlak veren Albaylar Darbesi, Batı Trakya azınlığı için tarihinin en sıkıntılı devresini başlatmıştır. O zamana dek hiç olmazsa Parlemantodaki iki temsilci aracılığıyla sorunlarına dikkat çekmeye çalışan azınlık, bu olanığı da yitirmiştir. Topraklara çeşitli iddialarla el konması, müslüman arazisi alacak olanlara ucuz kredi verilmesi ve jandarma dayığı bu dönem olaylarıdır. 1948 de imzalanabilen bir Kültür Protokolü vardır ama, onun da hükümleri bir süre sonra işlemez hale gelecektir"(282).

3 Mart 1972 günü Yunanistan Hükümeti bir genelge yayınlarak Batı Trakya Türklerinin ilkokullarındaki tabelalarından " Türk " kelimesinin silinmesini istedi. Bunun üzerine polisler bir çok Türk köyünde tabelaları indirmeye başladılar.

8 Mart 1973 tarihinde Gümülcine şehrinde ve bazı köylerinde " Türklere Ölüm" yazılı bildiriler dağıtıldı.

Nisan 1974 de Arabacıköylü 23 aileden 200 dönüm, Bekirli'li 25 aileden 300 dönüm araziye devletin el koyduğu ve 10 Nisan 1974 de bunları Rum vatandaşlara teblig ettiği yeni protokol örnekleriyle dağıttığı da ileri sürülmektedir(283).

Görüldüğü gibi, 1934-1974 arası Batı Trakya açısından Türk Yunan ilişkileri 1950-1955 dönemini dışarıda bırakacak olursak hiçte iyi geçmemiştir. Bu dönemde Yunanistan Hükümetleri gerek Lozan Barış Antlaşmasını ve gerekse ara dönemlerde yapılan diğer antlaşmaları (1951 ve 1968 Kültür Protokolleri gibi) ihlal ederek, Batı Trakya'da yaşayan Türkler üzerinde baskıcı yönetimlerini sürdürmüşlerdir.

(282)Oran, a.g.e., s.282.

(283)Kurtuluş, a.g.e., s.55-57.

Bu baskının 20 Temmuz 1974 Kıbrıs Barış Harekâtından sonra da yoğunlaştırılarak devam ettiği, yaşanan olayları anlatan eserlerde görölmektedir.

3. Günümüzde Batı Trakya ile ilgili Görüşleri:

" Hıristiyan Ortodoks Kilisesi'yle Yunan ulusçuluğu arasındaki bağın iki örneğini Yunanca'da iki terimin kullanılılışında görürüz. Biri ' Megalo Idea' sözcüğu, diğereri ' Enosis' sözcüğüdür" (284).

Balkan savaşları sırasında Ege Adalarını ele geçiren Yunanistan, II. Dünya savaşından sonra İtalya'nın Rodos ve Oniki Adadan çekilmesiyle büyük devletlerin de desteğini alarak buraları da ele geçirmişti. Şimdi sıra Kıbrıs'taydı.

Yunanistan, Türkiye'yi Batı ve Güneybatı bölgelerinden çevirmek arzusundaymış gibi görüldüğu için Kıbrıs politikasına çok ağırlık verecektir. İşte " Enosis" denilen olay, stratejik bir önemi olan, Kıbrıs'ı Yunanistan'a katma çabasıdır.

Bu isteğe ulaşabilmek için en köktenci girişimin 1974 yılında yapıldığına görüyoruz.

"15 Temmuz 1974 darbesinden sonra, Nikos Sampson'un başkanlık koltuğuna oturması ve Makarios'un Birleşmiş Milletler Cemiyetinde Türklerin de tehlike içinde olduğunu açıklaması; Garantiör devlet olan Türkiye'nin Kıbrıs Türklerinin imhadan kurtarılması için müdahale edilmesi gerektiği fikrine varmasını sağlamıştır" (285).

1974 te Türkiye'nin Kıbrıs'a çıkartma yapması, Batı Trakya Türk azınlığı üzerindeki Yunan baskılarını yeniden doruğa

(284)Niyazi Berkes, Teokrazi ve Laiklik, İst. 1984, s.184.

(285)H.Fikret Alasya, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Tarihi, Ank. 1987, s. 46.

ulaştırmış, Yunan yetkililerine Batı Trakya'yı Türklere
" temizleme politikası" için önemli bir bahane vermiştir(286).

Savaş sırasında Türk halkı paniğe kapılırken, Yunan ordusu-
sunda görev yapan Türk gençlerinin silahları ellerinden alınmış
Thebal'de kampa toplatılmış, kendilerine esir muamelesi yapılmış
Batı Türk toplumunun gazeteleri " mübadeleden" söz etmeye baş-
lamış; Gümülcine'de evler basılıp topraklar alınmış... 7 Aralık
1974 günü Yunanistan İçişleri Bakanlığının kararı ile ikiyüze
yakın soydaş tabiyetler çıkartılmış, göçe zorlanmış olduğu da
iddia ediliyor(287).

1974'ü izleyen yılların özelliği, o zamana dek yasalara
uydurularak yürütülen baskıların açıktan açığa uygulanmaya baş-
lanmasıdır. Ayrıca, cami ve mezarlıklara saldırılar, inhanlı
arazi uygunsuzluğunda Devlet Mülkleri Surasının daha önce azin-
lik lehine verdiği karardan birdenbire yüzseksen derece dönmesi
Kıbrıs çıkartmasından iki ay sonraya rastlar. Azınlığın eğitim
konusunda Lozan sayesinde sahip olduğu hakları aşınmaya uğratan
694 sayılı yasanın 1977'de çıkarıldığını da öğreniyoruz(288).

Yunanistan'da, Batı Trakyalı bir Türk, evlatına bağ, bahçe
tarla, ev gibi taşınmaz mülkünü bağışlamak hakkından da mahrum-
ken, taşınmaz malların satıcısı Türk, alıcısı Yunanlı olursa
durum değişmekte alım-satım işlemi derhal yürütülmektedir. Hat-
ta Batı Trakyalı Türk'ten taşınmaz mal alacak Yunanlı'ya resmi
bankalar tarafından sınırsız krediler bile açılmaktadır(289).

Türklere uygulanan baskı çeşitlerine, kültürel baskıyı da
ilave etmek gerekir.

(286)Ören, a.g.e., s.282.

(287)Kurtuluş, a.g.e., s.57.

(288)Ören, a.g.e., s.282.

(289)Çetecioglu, a.g.e., s.7.

Batı Trakya Türkleri'nin Türkiye Radyo ve Televizyonlarını seyretmeleri yasaktır. Formasyonlu Türk öğretmenlerinin o bölgede görev yapmaları yasaktır. Buna karşılık sadece Kur'an okumayı ve namaz kılmayı öğrenmiş, ilkokulda okumuş mahalli gençlere belgeler verilerek öğretmenlik yaptırılmakta ve bu şekilde Türk çocukları, çağdaş eğitimi ve öğretimi aktaran profesyonel öğretmenden yoksun bırakılmaktadırlar(290).

Yunanlıların, antlaşmalarla, ulusal kanunlar ve İnsan hakları Evrensel Beyannamesi ile tanınan hakları Batı Trakya Türk toplumuna tanımadıkları görülmüyor.

"1975 Helsinki Sonuç Belgesinden sonra 1980 lerde insan haklarının dünya çapında önem kazanmasıyla çakışan bu yeni dönem içinde artık Türk-Yunan ilişkilerinin Batı Trakya açısından önemini göreceli olarak yitirdiği de gözlemlenmektedir. Bunun yerine, her zamanki geleneksel Batı Trakya politikasını sürdüren Yunanistan devleti ile olaylara yeni bir eseri içinde bakmaya başlayan Müslüman-Türk azınlık arasında karşılıklı etkileşim ve çatışma geçmiştir"(291).

1923 yılında Batı Trakya'nın toplam nüfusu 191.699 olup, bunun 129.120 si Türk'tü. Yine 1923 yılında Batı Trakya topraklarının % 80 ine Türkler sahip bulunuyordu.

1980 lere gelindiğinde ise, Batı Trakya'nın toplam nüfusu 350.000 kadar olup, bunun sadece 120.000 kadarı Türk'tür. Türk nüfusu toprağın ancak % 40 mülkiyetine sahiptir. Türklerin nüfus artışı ortalama % 2.8 olduğuna göre, Türk nüfusunun bugünküünün üç misli olması gerekirdi. Ancak Yunan hükümetlerinin Türk kitlesini eritmek, ezmek ve kaçırmak için tatbik ettikleri

(290) Batı Trakyalılar Derneği, a.g.e., s.16.

(291) Oran, a.g.e., s.282-283.

sistemli politikalar, Türk nüfusunun azalmasına sebep olmuştur (292).

Türkiye ile Yunanistan arasındaki Batı Trakya sorunu Yunanistan'ın antlaşmalara ve insan haklarına uymaması sonucu, sınıf onun tutumundan kaynaklanan bir sorun olmuş ve hemen Lozan Antlaşmasının akabinde başlayarak, günümüze kadar dozajını artırarak devam edip geldiği kanısındayım.

Yunanistan, " hayalci tutumuyla Batı Trakya'daki Türkleri, Türkiye lehine daima bir 'Truva atı' statüsünde görerek onlara karşı şu politikayı takip etmektedir:

1. Türkler üzerinde idari, hukuki, siyasi ve ekonomik baskı uygulayarak, onları Batı Trakya'yı terke zorlamak.
2. Türkleri hıristiyanlaştırmak" (293).

Yunanistan'ın Batı Trakya Türklerine karşı uyguladığı politikayı, Bulgaristan da ülkesinde yaşayan yaklaşık 1,5 milyon Türk'e karşı özellikle 1980 li yılların sonlarına doğru uygulamıştır. Adeta birbirlerinden destek alırcasına. Uluslararası antlaşmaları hiçe sayarak aynı yönde hareket eder görünümündedirler.

Batı Trakya'daki Türk varlığını yok etmede Yunan Hükümeti'nin başvurduğu bir metod da, " Türk" kelimesinin kullanılmasının yasaklanması ve "Türk azınlığı" yerine " Müslüman azınlık" deyiminin kullanılmasının zorlanmasıdır(294).

Yunan yönetiminin, Batı Trakya'da Türk yok, Müslüman var iddiası 30.01.1923 tarihli "VI. Türk ve Rum Ahalinin Mübadelesine Dair Mukavelename"nin 1.,2., 3. ve 5. maddelerinin yanlış yorumlanmasından kaynaklanmaktadır sanıyorum.

(292) Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, cilt II, s.271.

(293) Kocabaş, a.g.e., s.239-240.

(294) Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, cilt II, s.273.

Bu maddeleri:

" Madde 1. 1 Mayıs 1923 tarihinden itibaren Türkiye arazisinde yerleşmiş Rum Ortodoks dininde bulunan Türkiye tebaası ile Yunan arazisinde yerleşmiş, Müslüman dininde bulunan Yunan tebaasının mecburi mübadelesine bağlanacaktır. Bu kişiler Türkiye ve Yunan Hükümetlerinin kendi memleketleri hakkında müsaadesi olmadıkça ne Türkiye ve ne de Yunanistan'da galip tekrar yerleşemeyeceklerdir.

Madde 2. 1. madde de açıklanan mübadele aşağıdaki ahaliye sınırlı değildir.

a- İstanbul Rum ahaliisi,

b- Batı Trakya'nın Müslüman ahaliisi.

Madde 3. Rum ve Türk ahaliisi mütakabilen mübadeleye tabi bulunan...

Madde 5. Ne Türkiye'deki Rumların ve ne de Yunanistan'daki Türklerin hakları..."(295).

Bu maddelerde yalnız Batı Trakya'da yaşayan Türkler için "Müslüman" kavramı kullanılmış, öteki maddelerde ise Türk ve Rum kavramları kullanılmıştır. Henüz "Müslüman" sözcüğü ile "Türk" sözcüğünün eşanlamlı kullanıldığı bir döneme ait olan bu metinde, önemli olan, ırkçılığa ve dinciliğe esaplanmadan bir yorum yapabilmektir.

1 Nitekin bir yazara göre " Yunanistan bütün bu gerçekleri gözardı ederek, Batı Trakya Türk'ünün 'Türk' kelimesini yasaklamak suretiyle, bu soydaşlarımızın milli hislerini ve milli gururlarını göreltmek istemiştir. 1923 Kasımında, İskeçe ve Edirne valilerinin başvurusu üzerine, Yunan mahkemesi dört tane

(295)Kemal Tapan, Batı Trakya Sorunu ve Lozan Antlaşması, İstanbul, 1990, s. 153-154.

'Gençlik' ve 'Öğretmenler' derneklerinin adındaki Türk kelimesinin çıkarılmasına karar vermiştir.

Bu konudaki ilginç bir durum da, bazı Yunan mahkemelerinin ve hatta Yunan Yargıtayının, kararlarında, bazen 'Türk azınlığı' deyimini kullanırken, bazı kararlarda 'Türk' kelimesini yasaklayarak çelişkiye düşmüş olmalarıdır"(296).

Eyleyse Yunanistan'da hem dış, hem de iç işlemlerinde "Müslüman", "Türk azınlık", "Türk" gibi kavramların anlamlarında bir kayganlık olduğu, bu yüzden Yunanlıların çelişkiye düştüğü, kolayca ileri sürülebilir. Bu anlam çelişkilerinin 1980 li yıllarda Papandreu Hükümetleri döneminde, Batı Trakya'daki Türklere karşı yapılan baskılara bakarak-bugün de gözlenebileceğini söylemekle, pek yalnış bir varsayımda bulunmuş olacağını sanmıyorum. Lozan Antlaşmasında "Türk azınlığı" kavramı olmadığına göre, "Müslüman azınlık" Türk azınlığını kastetmiş sayılır.

Ancak, Yunanistan'da "Türk" kimliğine karşı özellikle Batı Trakya'da cereyan eden siyasal çekişmeler Lozan'daki "Müslüman azınlık" kavramının artık "Türk azınlığı" kavramına dönüştüğünü göstermektedir. "Batı Trakya Türk Öğretmenler Birliği", "Türk Gençler Birliği" gibi derneklerle ilgili davalar 1980 li yıllar boyunca sürmüş, Kasım 1987 de Yargıtay bu dernekleri kapatma kararı almıştır. Yürütülen imza kampanyaları, açılan mahkeme, tutuklamalar bu davayı uluslararası platforma taşımış; Sadık Ahmet ve İbrahim Serif'in seçim duyurusu davası Türkiye'den ve Avrupa'dan gözlemcilerin, gazeteci ve televizyoncularının da katıldığı heyecanlı bir ortama dönmüştür(297).

(296)Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, cilt II, s. 273.

(297)Oran, a.g.e., s.283.

1990 seçimlerinde Gümölcine'den Dr. Sadık Ahmet ve İskeçe'den Ahmet Faikçülu bağımsız listelerden Yunan parlamentosuna girince Batı Trakya Türk azınlığının siyasal temsilciliği de gerçekleştirmiştir(298).

Bugün için Türkiye açısından önemli olan Lozan'a göre azınlık haklarını, dilini ve dinini değiştirmeye zorlanmadan Yunanistan vatandaşı olarak Batı Trakya Türklerinin öteki Yunan vatandaşlar gibi tüm haklardan yararlanabilmesidir. Bugün için Türkiye Cumhuriyeti'de Lozan'dan gelen ve daha sonraki ikili ve uluslararası sözleşmelerde billurlaşan hak ve görevlerini titizlikle yürütmesidir.

Türk basını da bu görevde çeşitli kitap, dergi ve gazetelerde çıkan yazılarla kamuoyuna ve ilgililere, değişik bakış açıları ve yorumlarıyla kanuyu canlı tutmaktadır(299).

(298)Oran, a.g.e., s.283-285.

(299)Mümtaz Soysal, Davos Ruhu ve Türk-Yunan İlişkileri, 1st.1988, s.121.; Milliyet Gazetesi, 15 Nisan 1992; Kocabağ, a.g.e., s.244-245.; Taran, a.g.m., s.154-155.; M.Necati Özfatıma, Türkiye Gazetesi, 11 Mart-20 Nisan 1992.; Batı Trakyalılar Derneği, a.g.e., s.37-39-46-61.; Cebecioglu, a.g.e., s.85.; Oran, a.g.e., s.95-99.

SONUÇ

Osmanlı Tarihi içinde yer alan Batı Trakya bölgesinin 1913 İstanbul Antlaşmasıyla Bulgaristan'a bırakılmasıyla ortaya çıkan Batı Trakya sorunu, Misak-ı Milli (29 Ocak 1920) sınırları dışında kalmış olmasına rağmen 24 Temmuz 1923 Lozan Antlaşmasıyla yeniden gündeme gelmiştir. Çünkü, Misak-ı Milli bu sorunun çözümünü: "Geleceği, Türkiye ile yapılacak barışa bırakılan Batı Trakya'nın hukuki durumunun da özgürce yapılacak halkoyu sonucuna uygun biçimde ortaya konmalıdır" cümlesiyle belirlemiştir. Çünkü, Batı Trakya, 30 Ekim 1918 Mondros Ateşkes Antlaşmasından önce elden çıkmıştı. Ayrıca Wilson İlkeleri adıyla tanınan ve Barış programlarına yansıyan "serbest idare" veya "kendi geleceğini belirleme hakkı" o zamanki çoğunluğu Türk olan Batı Trakya için elverişli bir durumdur.

Kesin barış için Lozan'a gidecek olan Türk Heyeti'ne Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin verdiği talimat genel olarak şu hareket noktasını gösteriyordu:

1. Kapitülasyonlar kesinlikle kaldırılacaktır.
2. "Doğu Sorunu" kesinlikle tartışılmayacak, bunun dışındaki konular tartışılabilecektir.

Böyle anlaşılıyor ki, bunların dışındaki konular arasına Batı Trakya'nın da sorun olarak gündeme geleceği düşünülmüş ve Heyet'e bununla ilgili talimat da verilmiştir. Bu talimata göre:

- a. Trakya Batı Sınırı: 1914 sınırının gerçekleştirilmesine çalışılacak;
- b. Misak-ı Milli maddesine dayanılacak;
- c. Azınlıklar konusunda da temel nüfus değişimi olacaktır.

Lozan'da yapılan birinci dönem tartışmalarında İngiltere, Yunanistan, Sırbistan, Romanya şiddetle, Türk Heyeti Başkanı İsmet İnönü'ye karşı çıkmışlar. Fransa ve Amerika Birleşik Devletleri sözcüleri onları destekleme eğiliminde görünmüşlerdir. Ne "kendi geleceğini belirleme hakkı" ilkesini uygulatabilmişler ne de 1914 sınırına razı olmuşlardır. Buna karşılık azınlıklar konusu tartışılırken İstanbul'daki Rumlar'a karşılık, Batı Trakya'daki Türklerin yerlerinde kalması konusunda uzlaşmaya varılmıştır.

Bu uzlaşma sonucunda ortaya çıkan Batı Trakya Türklerinin azınlık hakları Lozan Antlaşmasınının 37-45. maddeleriyle kurula bağlanmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti bu Antlaşmaya dayanarak, daha sonra Yunanistan'la yaptığı ikili antlaşma ve sözleşmelerle Batı Trakya Türkleri konusundaki haklarını kullanagelmiştir.

KAYNAKÇA

- ATATÜRK, Mustafa Kemal. Nutuk. cilt I-II., (1919-1927) Ankara 1984, Başbakanlık Basımevi.
- ATATÜRK, Mustafa Kemal. Söylev ve Demeçler. cilt II., Ankara 1989, Atatürk Araştırma Merkezi.
- AKOĞRA, Yusuf. Osmanlı Devletinin Düşme Devri. Ankara 1988, TTK. Yayınları.
- AKIN, İlhan F. Türk Devrimi Tarihi. İstanbul 1989, Beta Yayınları.
- ALASYA, M. Fikret. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Tarihi. Ankara 1987, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- ALTUN, Yılmaz. " Atatürk ve Lozan Barış Konferansının İlk Devresi ", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, cilt IV., Ankara 1988, s.417-436.
- ANDONYAN, Aram. Balkan Harbi Tarihi. Çev. Zaven Biberyan İstanbul 1975, Sander Yayınları.
- ARMADOĞLU, Fahir. Siyasi Tarih (1797-1960). Ankara 1975, Ayyıldız Matbaası.
- ARMADOĞLU, Fahir. 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi. cilt I-II., Ankara 1987-1991, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- AYÇİÇELİ, Doğan. Milli Kurtuluş Tarihi. I. cilt, İstanbul 1989, Üzyılmaz Matbaası.
- AYDEMİR, Ş. Bureyya. İkinci Adam. I. cilt, İstanbul 1988, Remzi Kitabevi.
- AYDINLI, Ahmet. Batı Trakya Faciasının İç Yüzü. İstanbul 1971, Akın Yayınları.
- BATI Trakyalılar Derneği. Batı Trakya Azınlığı İnsan Hakları ve Belgeler. Ankara 1987, Safak Matbaası.
- BELEN, Fehri. 20. Yüzyılda Osmanlı Devleti. İstanbul 1973, Remzi Kitabevi.
- BERKES, Niyazi. Türkiye'de Çağdaşlaşma. İstanbul 1978, Doğu-Batı Yayınları.

- BERKES, Niyazi. Teokrazi ve Laiklik. Istanbul 1984, Adam Yayinlari.
- BIYIKLIOGLU, Tevfik. Trakya'da Milli Mucadele. I. cilt, Ankara 1987, TTK Yayinlari.
- BOZKURT, Gul Nihal. Gayri Muslim Osmanli Vatandaslari-
nin Hukuki Durumu. Ankara 1989,
TTK Yayinlari.
- CEBECIOGLU, B. Batı Trakya Turklerinin Yasam Savaşı.
Istanbul 1975, Erol Matbaacilik.
- CECEN, Anil. Turk Devletleri. Istanbul 1986,
Inkilap Kitabevi.
- EROGLU, Hamza. "Serefli Bir Tarih:Lozan ". Ataturk
Arş. Mer.Der.,cilt I.,Ankara 1985, s.305-311.
- EROGLU, Hamza. Ataturk ve Cumhuriyet. Ankara 1989,
TTK Yayinlari.
- ERTAN, Temuçin Faik. " Lozan Görümleri Sirasinda
Turk Heyeti ile TBMM Arasındaki Ilişkiler "
Ataturk Arastirma Merkezi Dergisi, cilt VI.,
Ankara 1990, s. 615-626.
- ERTUNA; Handi-Necati Okse. Turk-Yunan Ilişkileri ve
Megalo Idea. Genel Kurmay Harp Dairesi Baş-
kanligı Yayinlari.
- GOLOGLU, Mahmut. Türkiye Cumhuriyeti 1923. Ankara 1971,
Sağnur Matbaası.
- GÖNLUÖZOL, Mehmet-Ömer Kürkçüoğlu. "Ataturk Dönemi Dış
Politikasına Genel Bir Bakış",Ataturk Arş. Mer.
Der., cilt I., Ankara 1984-1985, s. 451-473.
- GÖNLUÖZOL, Mehmet-Cem Sar. Ataturk ve Türkiye'nin Dış
Politikası. (1919-1938). Ankara 1990,
Ataturk Arastirma Merkezi.
- GOZE, Ayferi. Turk Kurtulus Savaşı ve Devrimi Tari-
hi. Istanbul 1989, Beta Yayinlari.
- HATİPOĞLU, M.Nurat. Turk-Yunan Ilişkilerinin 101 Yılı.
Ankara 1988, Turk Kültürünü Arastirma Ensti-
tüsü Yayinlari.
- İNÖNÜ, İsmet. ~~Matıralar 2. Kitap.~~ Istanbul 1987,
Bilgi Yayinlari.
- KARACAN, Ali Naci. " Lozan ". Istanbul 1971, Milliyet
Yayinlari Tarih Dizisi.

- KARAL, Enver Ziya. Osmanlı Tarihi. (cilt V-VII-VIII) Ankara 1983, TTK Yayınları.
- KOCABAŞ, Süleyman. Tarihte ve Günümüzde Türk-Yunan Mücadelesi. İstanbul 1988, Vatan Yayınları.
- KURTULUŞ, Umit. Batı Trakya'nın Dünü, Bugünü. Ankara 1979, Sincan Matbaası.
- LEWIS, Bernard. Modern Türkiye'nin Doğuşu. Ankara 1984, TTK Yayınları.
- MERRAY, Seha L. "Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar Belgeler " I-II, Ankara 1973, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- MILLİYET, Gazetesi. 15 Nisan 1992.
- MUR, Rıza. Lozan Hatıraları. İstanbul 1991, Boğaziçi Yayınları.
- ORAN, Baskın. Türk-Yunan ilişkilerinde Batı Trakya Sorunu. Ankara 1991, Bilgi Yayınları.
- ORMONLU, Cengiz. " Yunanistan Türkleri ". Belgelerle Türk Tarih Dergisi, Subat 1988, s. 61-63.
- ÖZFATURA, Mustafa Necati. Türkiye Gazetesi, 11 Mart-20 Nisan 1992.
- SELEK, Sebahattin. Milli Mücadele. İstanbul 1982, Örgün Yayınları.
- SONYEL, Selahi R. Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika. cilt I-II., Ankara 1991, TTK Yayınları.
- SOYSAL, Mümtaz. " Davos Ruhu ve Türk-Yunan ilişkileri ". (Dış Politika-II.), İstanbul 1988, Risale Yayınları, s.118-127.
- SİMSİR, Bilal N. Lozan Telgrafları-I (1922-1923). Ankara 1990, TTK Yayınları.
- TANFER, M. Vehbi. " 9 Eylül 1922-24 Temmuz 1923 Tarihleri Arasında Türkiye'nin Uluslararası Alanda Hukuki ve Yönden Kabulü ve İzlenen Dış Politikanın Genel Özellikleri ". Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, cilt VIII, Ankara 1991, s.105-115.
- TANDEL, Salahattin. Mondros'tan Mudanya'ya. cilt I-II Ankara 1973, Başbakanlık Basımevi.

- TARAK, Kemal. " Batı Trakya Sorunu ve Lozan Antlaşması", TC. t.U. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yıllığı-V., İstanbul 1990, s. 151-156.
- TC Dışişleri Bakanlığı. Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl, Lozan (1922-1923). Ankara 1973, Araştırma ve Siyaset Genel Müdürlüğü.
- TURGAY, Mete. Çağdaş Türkiye (1908-1980). İstanbul 1990, Dem Yayınları, s. 27-75.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı. Osmanlı Tarihi. cilt I-II-IV, Ankara 1982, TTK Yayınları.
- YERASIMOS, Stefanos. Azgelişmişlik Sürecinde Türkiye (Bizans'tan 1971'e). Çev. Babür Kuzucu. İstanbul 1980, Gözlem Yayınları.
- YÜCEL, Yaşar-Ali Sevim. Türkiye Tarihi II. Osmanlı Dönemi (1300-1566), Ankara 1990, TTK Yayınları.